

KLASİK OSMANLI DÖNEMİ MENZİL KÜLLİYESİ
ÖRNEĞİ: ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ

SERAP YILMAZ

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KLASİK OSMANLI DÖNEMİ MENZİL KÜLLİYESİ ÖRNEĞİ:
ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ

Serap YILMAZ

Doç. Dr. Selen DURAK
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA - 2017

TEZ ONAYI

Serap Yılmaz tarafından hazırlanan " Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyesi Örneği: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Selen Durak

Başkan: Doç. Dr. Selen Durak

Üye: Doç. Dr. Z. Sevgen Perker

Üye: Yard. Doç. Dr. Methiye Gül Çöteli

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Ali BAYRAM

Enstitü Müdürü

22.3.2019

U. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - görsel, işitsel ve yazılı ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
 - atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
 - kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
 - ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı
- beyan ederim.

.././....

Serap YILMAZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KLASİK OSMANLI DÖNEMİ MENZİL KÜLLİYESİ ÖRNEĞİ: ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ

Serap YILMAZ

Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Selen DURAK

Külliye, İslam devletlerinde dini ve sosyal işlevlerin karşılandığı yapı toplulukları olarak önemli bir işleve sahip olmuştur. İslamiyet'in kabulünden sonra Türk devletlerinde de aynı önemi sürdürmüştür. Önceleri birbirine bitişik cami, medrese, ve kümbet gibi yapılardan oluşturulurken, özellikle Osmanlı döneminde planlamanın bilinçli olarak yapıldığı, yerleşimde yapıların birbirleri ile ilişkilerinin düşünülerek tasarlandığı bir organizasyon görülmektedir.

Osmanlı kentlerinde kentin ana odağı olan ve kentin gelişimini yönlendiren külliye yapıları yanı sıra, kentin dışında hac, posta, ticaret ve sefer yolları üzerinde yer alan menzil külliyesi Osmanlı döneminde külliye mimarisinde önem kazanmıştır. Anadolu'da önemli yol ağları üzerinde yer alan, konaklama ve ticaret etkinliklerinin karşılanması amacıyla kurulan bu külliye yapılarının temel bileşenlerini cami, imaret, han ve hamam oluşturmaktadır. Menzil külliyesi, ilerleyen dönemlerde oluşan yeni yerleşim yerlerinin odağını oluşturması açısından önem kazanan mimari örgütlenmelerdir.

Bu tezin amacı; Osmanlı karayolu ulaşım sistemi içerisinde Anadolu ve Rumeli Yol Şebekelerinin en işlek güzergahları üzerinde yer alan menzil külliyelerinin sınıflandırılması ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Bu kapsamda, 16. yüzyılda bir menzil külliyesi olarak inşa edilmiş olan ve günümüzde Eskişehir'in Odunpazarı semtinde bulunan Kurşunlu Külliyesinin bu sınıflandırma içindeki yeri açıklanmıştır. Kurşunlu Külliyesi'nin yapı programı kapsamında cami, sıbyan mektebi, medrese, tabhane, imaret, aşevi ve kervansaray bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, külliyenin kuruluşu, gelişimi ile külliye ait yapıların mimari özellikleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menzil Külliyesi, Klasik Osmanlı Dönemi, Anadolu ve Rumeli Yol Şebekesi, Eskişehir Kurşunlu Külliyesi

2017, x + 121s

ABSTRACT

MSc Thesis

A SAMPLE of CLASSICAL OTTOMAN PERIOD MENZIL COMPLEX: ESKISEHIR KURSUNLU COMPLEX

Serap YILMAZ

Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Selen DURAK

In Islamic States, building complexes -kulliyes- have had a significant function where religious and social requirements have been met. These complexes have maintained their importance in Turkish States after their cognition of Islam as an official religion. Initially, kulliyes were composed of adjacent buildings such as mosque, madrasa and tomb. In the Ottoman Period, it is seen that a conscious planning idea and a spatial organisation, where the mutual relations of the buildings were considered in the settlement plan, had been applied.

Besides kulliyes which were the main focus of Ottoman cities and directed urban development, menzil kulliyes -located on pilgrimage, communication, trade and military routes also gained importance in Ottoman Kulliyeh Architecture. The main components of these complexes, which were located on important transportation networks for meeting accommodation and trade activities, are mosques, imarets, khans and public baths. Menzil kulliyes are architectural organizations that have gained importance in terms of establishing the future development of new settlements.

The main scope of this thesis is to classify menzil kulliyes located on the busiest routes of the Anatolian and Rumelian Road Network and to make a comparative analysis. In this context, the significance of Kurşunlu Kulliyeh –built in the 16th century and located in Odunpazarı District in Eskişehir- among other menzil kulliyes has been explained according to this classification. Within the building programme of Kurşunlu Kulliyeh, there are a mosque, a primary school, a madrasa, an almshouse, an imaret, a public soup-kitchen and a caravanserai. Within the scope of this thesis, the establishment and the development of the kulliyeh, and the architectural characteristics of the buildings inside the complex are analysed.

Keywords: Menzil Kulliyeh, Classical Ottoman Period, Anatolian and Rumelian Road Network, Eskişehir Kurşunlu Kulliyeh

2017, x + 121s

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimimin ilk gününden itibaren her gün her an bütün çalışmalarında bana her türlü desteği veren, her zaman yanımda olan, bilgi, tecrübe ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Selen Durak'a,

Lisansüstü eğitimimde emeği geçen Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde bulunan hocalarıma,

Araştırmalarımda kaynak yardımını esirgemeyen Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Turizm Şube Bürosu çalışanları, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi çalışanları ve sevgili arkadaşım Sanat Tarihçisi Erhan Erginsu'ya,

Tezimin teknik kısmında yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Araş. Gör. Alper Gönül ve Araş. Gör. Ender Şen'e,

Tez çalışmam boyunca her zaman yanımda olan, bana manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, yorulduğum dediğimde beni tekrar kendime getiren sevgili dostlarıma,

Koskoca 11 yılda ne zaman ne konu olursa olsun yanımda olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan, tüm zorluklara karşı dimdik durmam gerektiğini her zaman bana hatırlatıp uygulatan arkadaşım, sırdaşım, candostum Ali Tansu Fışkın'a

Hayatım boyunca her zaman yanımda olan, maddi-manevi desteklerini bir gün olsun esirgemeyen, ne karar verirsem vereyim her zaman sorgusuz sualsiz arkamda olan, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim sevgili babam, annem, ağabeyim, ablam ve kız kardeşime teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	x
1.GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	4
2.1. Tarihsel Süreçte Külliyyelerin Kuruluşu ve Gelişimi.....	4
2.1.1. Külliyyenin Tanımı ve Külliye - Vakıf Sistemi İlişkisi	4
2.1.2. İslam Devletlerinde Külliyyeler	7
2.1.3. Anadolu Selçuklu Devri Külliyyeleri.....	8
2.1.4. Osmanlı Devri Külliyyeleri.....	11
2.2. Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyyeleri.....	17
2.2.1. Osmanlı Döneminde Anadolu ve Rumeli'deki Ulaşım Sistemi ve Menzil Yolları	18
2.2.2. Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyyelerinin Kuruluşu ve Gelişimi	23
3. MATERYAL ve YÖNTEM: ANADOLU VE RUMELİ YOL ŞEBEKESİ ÜZERİNDEKİ MENZİL KÜLLİYELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	26
3.1. Odağına Göre Menzil Külliyyelerinin Sınıflandırılması	26
3.1.1. Cami Odaklı Menzil Külliyyeleri	27
3.1.2. Arasta Odaklı Menzil külliyyeleri.....	32
3.1.3 Odaksız Menzil Külliyyeleri.....	41
3.2. Programına / Ölçeğine göre Menzil Külliyyelerinin Sınıflandırılması	44
3.2.1. Büyük Ölçekli Menzil Külliyyeleri.....	45
3.2.2. Orta Ölçekli Menzil Külliyyeleri.....	46
3.2.3. Küçük Ölçekli Menzil Külliyyeleri.....	47
4. BULGULAR: ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ İÇERİSİNDE YER ALAN YAPILARIN ANALİZİ.....	48
4.1. Eskişehir'in Kentsel ve Mimari Gelişimi	48
4.2. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin Kuruluşu, Banisi ve Mimarı	59
4.3. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi İçerisinde Yer Alan Yapıların Analizi	63
4.3.1. Cami	75
4.3.2. Sıbyan Mektebi (Matbah)	83
4.3.3. Medrese (Hanikah).....	86
4.3.4. Tabhane (Düşkünler evi-Misafirhane)	91
4.3.5. İmaret.....	93
4.3.6. Aşevi.....	95
4.3.7. Kervansaray.....	97
5. SONUÇ	100
KAYNAKLAR	103
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ	121

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1.	Sultan Hasan Medresesi ve Türbesi Planı	8
Şekil 2.2.	Kayseri Gevher Nesibe / Çifte Külliye planı	9
Şekil 2.3.	Kayseri Gevher Nesibe / Çifte Darüşşifa, Medrese, Türbe	9
Şekil 2.4.	Kayseri Huand (Hunad) Hatun Külliyesi planı	10
Şekil 2.5.	Kayseri Huand (Hunad) Hatun Külliyesi genel görünüm	10
Şekil 2.6.	Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi planı	11
Şekil 2.7.	Bursa'da bulunan külliyelerin konumu	14
Şekil 2.8.	Bursa Orhan Bey Cami	15
Şekil 2.9.	Edirne Bayezıd külliyesi binaları umumi planı	16
Şekil 2.10.	Edirne II. Bayezıd Külliyesi görünüm	16
Şekil 2.11.	Fatih Külliyesi Cami	17
Şekil 2.12.	Fatih Külliyesi vaziyet planı	17
Şekil 2.13.	Osmanlı Dönemi önemli yol güzergahları ve menzil yerleri	19
Şekil 3.1.	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı	28
Şekil 3.2.	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi	28
Şekil 3.3.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi	29
Şekil 3.4.	Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi Cami taç kapıdan görünüm	30
Şekil 3.5.	Silivri Mehmet Paşa Cami	31
Şekil 3.6.	Karapınar Selimiye Külliyesi vaziyet planı	32
Şekil 3.7.	Karapınar Selimiye Külliyesi Cami	32
Şekil 3.8.	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi	33
Şekil 3.9.	Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı	34
Şekil 3.10.	Payas Sokullu Mehmet Paşa Gravürü	35
Şekil 3.11.	Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi	36
Şekil 3.12.	Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi	37
Şekil 3.13.	Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi planı	38
Şekil 3.14.	Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi	38
Şekil 3.15.	Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi planı	39
Şekil 3.16.	Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi	39
Şekil 3.17.	Havsa Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Vaziyet Planı	40
Şekil 3.18.	Havsa Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi	40
Şekil 3.19.	İzmit Pertev Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı	41
Şekil 3.20.	Pertev Paşa (Yeni Cuma Cami) Cami ve Külliyesi	41
Şekil 3.21.	Belen Kanuni Sultan Süleyman Cami	42
Şekil 3.22.	Büyükçekmece Menzil Külliyesi Kervansarayı	43
Şekil 4.1.	1892 tarihli Eskişehir kent haritası	54
Şekil 4.2.	2017 yılı Eskişehir kent dokusu ve Kurşunlu Külliyesi	55
Şekil 4.3.	2017 yılı Eskişehir kent dokusu üzerinde 1892 yılına ait kentsel alan sınırlarının gösterimi	56
Şekil 4.4.	Eskişehir'in İlçeleri	59
Şekil 4.5.	Eskişehir Odunpazarı koruma amaçlı revizyon imar planı- mevcut durum paftası	60
Şekil 4.6.	Matrakçı Nasuh'un Eskişehir Minyatürü	61
Şekil 4.7.	Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu	64

Şekil 4.8.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı.....	65
Şekil 4.9.	Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu-hava görüntüsü.....	65
Şekil 4.10.	Eskişehir koruma amaçlı imar planı revizyonu	66
Şekil 4.11.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi cami kitabesi Arapça yazımı, tercümesi ve Türkçe okunuşu.....	66
Şekil 4.12.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi planı.....	69
Şekil 4.13.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve konumu ve çevresindeki kent dokusu.. 70	
Şekil 4.14.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı.....	72
Şekil 4.15.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı.....	73
Şekil 4.16.	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi kesit	74
Şekil 4.17.	Cami kitabesi	75
Şekil 4.18.	Cami planı	75
Şekil 4.19.	Cami minaresinin batı cephesinden görünümü	76
Şekil 4.20.	Son cemaat yeri kubbe içi süslemeleri.....	77
Şekil 4.21.	Cami ana girişi	78
Şekil 4.22.	Külliye'nin şadırvanı	79
Şekil 4.23.	Cami mihrabı	80
Şekil 4.24.	Minber görünümü	81
Şekil 4.25.	Cami vaaz kürsüsü	81
Şekil 4.26.	Kadınlar mahfili ve mahfel görünümü	82
Şekil 4.27.	Sıbyan mektebi planı	83
Şekil 4.28.	Kuzey cepheden görünüm	84
Şekil 4.29.	Doğu cephede pencere alınlıkları süslemeleri	84
Şekil 4.30.	Medrese planı	86
Şekil 4.31.	Medresenin semahane bölümüne ve hücre odalarına geçiş alanı	87
Şekil 4.32.	Medrese içerisinde yer alan geçiş alanı	88
Şekil 4.33.	Camiekan ile kapatılmış revaklı alan.....	88
Şekil 4.34.	El sanatları çarşısı	89
Şekil 4.35.	Lüle taşı müzesi	90
Şekil 4.36.	Tabhane planı	91
Şekil 4.37.	Oda içerisinde bulunan ocak ve dolap nişleri	91
Şekil 4.38.	Tabhane kuzey cephesinden görünüm.....	92
Şekil 4.39.	İmaret planı.....	93
Şekil 4.40.	İmaret iç mekan görünümü	94
Şekil 4.41.	Doğu cepheden görünüm.....	94
Şekil 4.42.	Aşevi planı	95
Şekil 4.43.	Aşevi batı cephesinden görünüm	96
Şekil 4.44.	Kervansaray kuzey cephede bulunan girişi	97
Şekil 4.45.	Kervansaray planı	98
Şekil 4.46.	Kervansaray iç görünüm.....	98
Şekil 4.47.	Avlu bahçesi içerisinde kervansaray bacalarının görünümü.....	99

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge3.1. Odağına Göre Menzil Külliyelerinin Sınıflandırılması	27
Çizelge3.2. Anadolu ve Rumeli Yol Şebekeleri üzerinde bulunan menzil külliyelerinin program/ölçeğe göre sınıflandırılması.....	44
Çizelge3.3. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan büyük ölçekli menzil külliyeleri	45
Çizelge3.4. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan orta ölçekli menzil külliyeleri	46
Çizelge3.5. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan küçük ölçekli menzil külliyeleri	47

1.GİRİŞ

Sosyal, ekonomik ve dini işlevleri yerine getiren külliyelerin ilk örneklerine İslam Devletlerinde rastlanılmıştır. Külliyeler, cami, medrese, aşevi, hamam, kervansaray, imaret gibi birçok yapının bir araya gelmesi ile oluşur. Anadolu'da Artuklular, Mengücekliler ve Anadolu Selçuklu Devletleri zamanında ilk örnekleri görülen külliyelerin biçimsel ve işlevsel olarak en gelişmiş haline Osmanlı İmparatorluğu zamanında ulaşılmıştır. Vakıf sistemindeki gelişmelerle birlikte külliyeler varlığını korumaya ve geliştirmeye devam etmiştir.

Kuruluş ve adlandırılışlarında yerleşim alanlarının da etkisi olan külliyeler, şehir içi ve menzil külliyesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şehir içi külliyelerinde özellikle eğitim binalarına, menzil külliyelerinde ise ticaret ve konaklamaya yönelik binalara önem verilmiştir. Menzil külliyesi genellikle şehir dışında, ıssız alanlarda inşa edilmekte iken, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ile Konya-Karapınar Sultan Selim Külliyesi gibi örnekler, çevresinde bir yerleşim alanı bulundurması açısından farklılık göstermektedir.

Osmanlı karayolu ulaşım sistemi, Anadolu hac, haberleşme, ticaret, askeri vb. alanda ulaşımın sağlanması açısından önem taşımıştır. Bu sistem içerisinde yer alan Anadolu ve Rumeli Yol Şebekeleri üzerindeki en işlek güzergahlar Anadolu Sağ Kol ve Rumeli Orta Kol güzergahlarıdır. Bu güzergahlar üzerinde 16. yüzyıldan itibaren menzil külliyesi inşa edilmiştir.

Anadolu yol şebekesi sağ kol güzergahı "Hac yolu, Ulu yol" gibi isimlerle anılmıştır. Bu güzergah üzerinde bulunan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, 16. yüzyıl Osmanlı Menzil Külliyesi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bulduğu konum itibarıyla geçmişte olduğu gibi, günümüzde de tarihi kent dokusu ile bütünlüğü sağlayan önemli bir yapı topluluğu olma özelliğini devam ettirmektedir.

Bu tezin amacı; Osmanlı karayolu ulaşım sistemi içerisinde Anadolu ve Rumeli Yol Şebekelerinin en işlek güzergahları üzerinde yer alan menzil külliyelerinin sınıflandırılması, karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi ve Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin bu sınıflandırma içindeki yerinin ve öneminin belirtilmesidir. Kurşunlu Külliyesi'nin yapı programı kapsamında cami, medrese, kervansaray, aşevi, imaret,

sıbyan mektebi, tabhane ve şadırvan bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, külliye'nin kuruluşu, gelişimi ile külliye'ye ait yapıların mimari özellikleri analiz edilmiştir.

Eskişehir'in önemli tarihi eserlerinden biri olan Kurşunlu Külliyesi, bulunduğu konum itibari ile günümüzde de varlığını koruyan bir yapı topluluğudur. Külliye'nin her bir yapısı bugün farklı işlevler altında kullanıma devam etmektedir. Külliye'nin Anadolu yol şebekesi sağ kol güzergahında bulunması ve bir menzil külliyesi olması sebebiyle, orta ve sol kol güzergahında bulunan külliyeler ile şehir içi külliye'leri tez kapsamına alınmamıştır.

Tez konusu ana hatlarıyla belirlendikten sonra konu hakkında tez, makale, kitap, dergi gibi kaynaklardan literatür taraması yapılmıştır. Kurşunlu Külliyesi'ne ait olan yapıların plan, çizim, rölöveleri; Eskişehir ve Odunpazarı'na ait eski ve yeni haritalar Eskişehir Odunpazarı Belediyesi'nden temin edilmiş ve incelenmiştir. Yapılar hakkında yeterli literatür taraması yapıldıktan sonra, alanda incelemeler yapılmış olup fotoğrafları çekilmiştir. Bu kaynaklar ışığında üzerinde çalışılan yapıların kent için önemi, mimari özellikleri ve geçirmiş olduğu onarımlar açıklanmıştır.

Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, tarih boyunca çeşitli tahribatlar görmüş ve sonrasında onarımlar geçirmiştir; ancak bunlara rağmen günümüze kadar oldukça sağlam bir şekilde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Eskişehir'in Odunpazarı semtinde yer alan bu yapı topluluğu, etrafında bulunan tarihi Odunpazarı evleri ile adeta iç içe geçmiş, bir bütün oluşturmuştur. Odunpazarı Paşa Mahallesi içerisinde yer alan bu yapı topluluğu geçmişte olduğu gibi günümüzde de tarihi doku ile iç içe olması açısından önem taşımaktadır.

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen menzil külliye'leri üzerine doktora tezi hazırlayan Fatih Müderrisoğlu, Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin yeterince araştırılmamış bir konu olduğunu, İ. Sungu'nun (1934) bir makalesinin ve G. Güreşsever'in (1974) doktora tezinin dolaylı olarak külliye'yi ele aldığını belirtmiştir. Türkiye'de bu konuda hazırlanmış tezler araştırıldığında ise, 1990 yılında Kasım İnce tarafından hazırlanmış olan "Eskişehir ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları" başlıklı çalışma, Figen Şahin tarafından 2012 yılında uzmanlık tezi olarak hazırlanan "Eskişehir İlinin Kültür Turizm Potansiyeli: Mevcut Durum ve Öneriler" başlıklı tezi ve Anıl

Süvari tarafından 2015 yılında yazılan "Restorasyon Sürecinde Yerin Ruhu Kavramı ve İç Mimarlık İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Kervansarayı" adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Araştırmalar sonucunda günümüzde de önemini koruyan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'ni içinde barındırdığı tüm yapılarla birlikte analiz eden bir tez çalışması bulunmadığı görülmüştür.

Tezin giriş bölümünde çalışmanın önemi, amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Kaynak araştırması olarak ele alınan ikinci bölüm ise iki alt başlıktan oluşmaktadır. İkinci bölümün birinci alt başlığında; tarihsel süreçte külliyelerin kuruluşu ve gelişimine dair bilgi verilmiş, ikinci alt başlıkta ise Klasik Osmanlı Dönemi menzil külliyelerinden bahsedilmiştir.

Tezin materyal ve yöntem olarak ele alınan üçüncü bölümünde; Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahında bulunan 9 adet menzil külliyesi ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahında bulunan 5 adet menzil külliyesi odakları ve programları/ölçekleri esas alınarak bu kriterler doğrultusunda karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde, tez kapsamında ele alınan Kurşunlu Külliyesi'nin inşa edildiği yer olan Eskişehir'in kentsel ve mimari gelişimi anlatılmış, külliye'nin banisi ve mimarına dair bilgi verilmiş ve külliye'yi oluşturan yapılar tek tek ele alınarak analiz edilmiştir. Tezin beşinci bölümünde ise araştırmaya dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Bu bölüm başlığı altında tarihsel süreçte külliyelerin kuruluşu ve gelişimine değinilmiş, bu kapsamda külliyelerin tanımı yapılmış, külliye-vakıf ilişkisi anlatılmıştır. İslam Devletlerindeki külliyeler, Anadolu Selçuklu Dönemi külliyesi ile Osmanlı Dönemi külliyesi örnekleri ile açıklanmıştır. Ele alınan konunun menzil külliyesi olması sebebi ile Osmanlı Dönemi ulaşım sistemi ve yol ağı üzerindeki menzil külliyelerinin kuruluş ve gelişimi anlatılmıştır.

2.1. Tarihsel Süreçte Külliyelerin Kuruluşu ve Gelişimi

Külliye; birden fazla yapının bir araya gelmesiyle oluşan yapı topluluklarına denilmektedir. Manzume, hey'et, imaret, site, imaret sitesi, kompleks gibi isimler de alan külliye, genellikle bir cami etrafında ya da medrese, ticari bir yapı veya türbe etrafında farklı işlevlere sahip yapıların bir araya gelmesiyle oluşur (Çobanoğlu 1998).

Türkler, tarih boyunca fethettikleri yerlerde, sürekli ve düzenli bir şekilde, yeni alanlarda ya da eski kentlerde imaret sistemi yoluyla, kırsal alanlarda ise zaviye kurarak yerleşmiştir (Yenen 1988).

Anadolu toprakları üzerindeki en erken tarihli külliye örneği Artuklular döneminde Mardin'de inşa edilen Eminüddin Külliyesi'dir. Anadolu dışındaki topraklarda ise Semerkant, Buhara gibi şehirlerde saraya bağlı olarak inşa edilen yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar "saray külliyesi" olarak adlandırılmaktadır (Cantay 2002).

Müderrişoğlu (1993) ve Eyice'nin (1962) belirttiğine göre; Osmanlı külliyelerinin çekirdeğini zaviyeler oluşturmaktadır. Erken Osmanlı döneminde zaviyeleri sonraki dönemlerde mimari örgütlenme ve gelişmelerle birlikte külliye olarak varlığını sürdürmüştür.

Büyük boyutlu olarak inşa edilen külliyelerde ana birimler, camiler ve fıkıh medreseleridir (Goodwin 2012).

2.1.1. Külliye Tanımı ve Külliye - Vakıf Sistemi İlişkisi

Külliye; bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş olan medrese, imaret, sebül, hastane vb. farklı işlevlere sahip birimlerin bir araya gelmesiyle oluşan yapı topluluklarıdır (TDK 1998). Külliye, bu yapılardan oluşabilmekte; ancak kuruluşun

külliye olarak adlandırılabilmesi için yapılardan birkaçının bir arada planlanıp inşa edilmesi gerekmektedir (Cantay 2002).

Cantay (2002) külliyei, "çeşitli fonksiyonel yapı birimlerinin bir arada planlanıp, inşa edildiği sosyal kuruluş" olarak tanımlamaktadır. Ramazanoğlu'na (2008) göre ise, külliyelerin dinsel olan ile olmayanın, kamusal ile özel olanın iç içe geçmesi gibi bir durumu bulunmaktadır. Bunun yanında külliyeler, hayır amaçlı inşa edilmelerinden dolayı ücretsiz hizmetlerde bulunmaktadır.

Selçuklular ve Osmanlılar döneminde külliye kavramı, bir cami ile birlikte kurulmuş medrese, çeşme, türbe, aşhane, tabhane (misafirhane), darüşşifa, hamam gibi yapılardan oluşmaktadır (Hasol 2014).

Cantay'ın (2002) belirttiğine göre; külliye olarak bilinen yapı topluluklarının adlandırılmasında ilk dönemlerde yaptıran kişinin adı önem kazanmıştır. Yapıların ölçeklendirilmesi ise yaptıran kişinin maddi durumu doğrultusunda belirlenmiştir. Çeşitli kaynak ve vakfiyeler doğrultusunda bu yapı kuruluşlarının "imaret" olarak adlandırıldığı söylenmiştir. Cantay (2002), yakın geçmişten itibaren "imaret" kelimesinin aşevi yerine de kullanıldığını da belirtmiştir. Ancak imaret adı ile anılan bu yapıların hiçbirinin kitabesinde bu durum belirtilmemektedir.

İmaret kelimesi, Osmanlı dönemi içerisinde farklı fonksiyonel işlevler gösteren yapılar için kullanılmış ve bu dönemde "külliye" olarak ifade edilmiştir (Cantay 2002).

Barkan'ın (1963) belirttiğine göre, imaret sitesi; bir cami etrafında toplanmış olan medrese, aşevi, darüşşifa, tabhane (misafirhane), kervansaray (han), hamam gibi yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılan fırın, çarşı, han gibi yapı ile birlikte külliyeler yeni veya eski bir şehrin imar ve iskan düşünülen yeni bir semtinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Külliyelerin kuruluşlarında vakıfların etkileri bulunmaktadır. Vakıflar, bireysel ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkan kuruluşlardır. Zaman içerisinde toplumlar sosyo-kültürel, ekonomik durumlarının değişimine göre gelişme göstermiştir (Öztürk 2005).

Öztürk'e (2005) göre vakıflar, kurucuları ve gerçekleştirdiği hizmetlere göre gelir transferini gerçekleştiren bir kurum olarak düşünülebilmektedir. Anadolu Selçuklu devrinde kamu yararına kurulan vakıfların gelirleri ağırlıklı olarak cami, medrese, hastane, ribat, kervansaray ve zaviyelere aktarılmıştır (Doğru 2005).

Vakıf sistemi, Osmanlı döneminde daha önceki dönemlere oranla daha fazla kullanım alanı bulmuş ve giderek yayılmaya devam etmiştir (Öztürk 2005). Osmanlı Devleti'nde toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatta çok geniş alanlara yayılmış olan vakıflar, işlevsel olarak insanların ve sosyal hayatın bütün alanlarında kendini göstermiştir (Ertem 1999).

Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve gelişmelerine katkı sağlayan vakıf kuruluşları, sosyal hayata nüfuz etmekle birlikte şehrin mimarisine de katkı sağlamıştır. Bu kurumları toplumlar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın en önemli örnekleri olmuştur (Bayartan 2008).

Osmanlılar döneminde külliye, kamu hizmetlerinin büyük bir bölümünü karşılamış ve şehrin "sosyal merkezi" niteliğini oluşturmuştur. Farklı işlevlere hizmet eden yapıların bir araya gelmesiyle oluşan külliye, toplum içerisinde sosyal bütünleşme sağlamıştır. Bu külliye, maddi ve manevi etkileriyle ortaya çıkabilecek her türlü sorunu gidermeyi amaç edinmiş ve sosyal katalizör rolü oynamıştır (Ertem 1999).

Osmanlı devletinde vakıf müesseseleri gelir-servet dağılımını kontrol etmekte ve sosyal tabakalaşmada meydana getirmiş olduğu olumlu değişiklikler sebebiyle toplumda denge unsuru olan orta sınıfın gelişimini sağlamaktadır. Bu kurumlar, sosyal barış ve bütünleşmeyi sağlaması sebebiyle önemli müesseseler olarak görülmektedir (Ertem 1999).

Bayartan'a (2008) göre, "insanların en acil ihtiyaçlarından olan şeyi vakfetmek" anlayışından hareket eden Osmanlı devletindeki vakıflar, toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda hizmet vermektedir.

2.1.2. İslam Devletlerinde Külliyeler

İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren cami ile bütünleşmiş olan birçok fonksiyona sahip yapılar inşa edilmiştir. Bu anlamda külliye gibi çok işlevli ilk yapı topluluğu örneği ise Medine'deki Mescid-i Nebevi'dir (Çobanoğlu 1998).

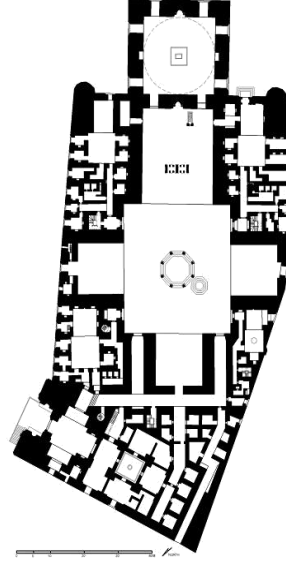
Aktüre (1981), İslam kenti modellerinin Şam, Halep, Bağdat ve Kahire gibi Ortadoğu kentlerinin örnek alınarak geliştirilmiş olduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda Mısır'ın Kahire kentinde bulunan Sultan Hasan Külliyesi (14.yy) İslam kenti külliyesi kapsamında incelenmiştir(Şekil 2.1).

12. ve 13. yüzyıllarda Suriye'de ve Mısır'da Zengiler ve Eyyubiler dönemlerinde, devletin ileri gelenleri; İslam hukukunun gelişimini sağlamak amacıyla medreseler inşa ettirmiştir. Bu medreseler başlangıçta dini ve siyasi propaganda aracı olma işlevi görmekteyken zamanla kurucusunun türbesini de içeren ve cami işlevi gören bir yapı türüne dönüşmüştür. Bu yapı türüne ise Sultan Hasan Medresesi örnek verilebilir (Sağlık 2016).

Sultan Hasan Külliyesi (1356-1361)

Sultan Hasan Külliyesi; 14.yüzyılda Memlük Sultanı Hasan b. Muhammed b. Kalavun tarafından Kahire'de inşa ettirilmiştir. Yapının inşasına 1356 yılında başlanmıştır. Külliye genel hatlarıyla 1361 yılında tamamlanmış olsa da Sultan'ın öldürülmesi ile yarım kalmış olan çalışmalar 1363 yılına kadar Sâdeddin Beşîr el-Câmedâr tarafından sürdürülmüştür (Beksaç 2009).Külliye; cami-medrese ve türbeden oluşmaktadır.

Sarayın bulunduğu kaleye yakın konumlandırılan yapı, abidevi ölçülerde inşa edilmiştir. Aynı zamanda yapı, bir medrese olduğu kadar bir Cuma Camisi işlevi de göstermektedir (Beksaç 2009).

Şekil 2.1. Sultan Hasan Medresesi ve Türbesi Planı
(<http://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/01/Sultan-Hasan-Cami-ve-Medresesi1356-1361.jpg> Erişim tarihi:30.01.2017)

2.1.3. Anadolu Selçuklu Dönemi Külliyesi

Selçuklular döneminde külliyelerin oluşumlarına zemin hazırlayan bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, halkın dinsel olarak bir arada olmasını sağlamak, dini mekanlarda bulunacak din adamları yetiştirmek, sosyal yaşam içinde birlik oluşturmak, toplumsal bütünlüğü sağlamak, hayır işleri yapmak, ekonomik olarak belli bir üretim alanı içinde olmayan yerleri üretime katmaktır (Say 2006).

Anadolu Selçuklu döneminde külliye mimarisinin gelişiminde Eyyubi, Zengi, Fatımi ve Memlûklü dönemlerine ait olan cami-medrese ikilisinin birlikteliği etkili olmuştur (Müderrişoğlu 1993). Bu dönem mimarisinde öncelikli olarak dikkat çeken kısımlar yapılarıdaki süslemelerdir. İşlevden önce süslemeyi dikkate alan Selçuklular dönemine ait yapılar oldukça gösterişlidir.

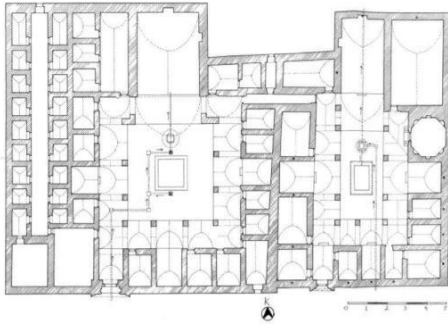
Anadolu Selçuklu dönemine ait en erken külliye örneği 12.yüzyıl başlarına ait olan Mardin Eminüddin Külliyesi'dir (Aslanapa 1984, Müderrişoğlu 1993, Çobanoğlu 1998). Bunun yanı sıra bu döneme ait bilinen ilk külliye örneği ise, Kayseri'deki Huand (Hunad) Hatun Külliyesi (1238)'dir (Ramazanoğlu 2008).

Anadolu Selçuklu dönemine ait eski külliye örneklerini, cami, medrese, türbe, kümbet ve darüşşifa ağırlıklı yapılar topluluğu oluşturmaktadır. Bu külliyeler bloklar halinde veya birbirine bitişik yapılar halinde inşa edilmiştir. Medrese, cami ve türbe birlikteliği çoğunlukta olmakla birlikte tek başına bir mimari kimlik göstermeleri de söz konusudur (Müderrişoğlu 1993).

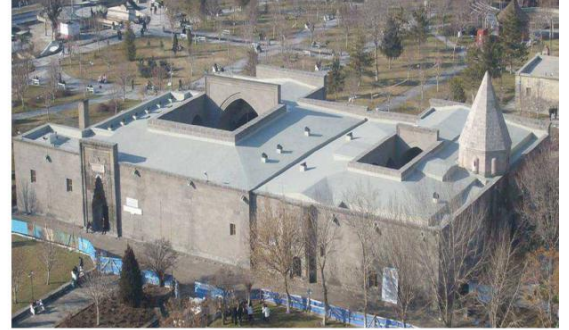
Kayseri Çifte / Gevher Nesibe Darüşşifası ve Medresesi (1205-1206)

Yapının darüşşifa taç kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre 602. H/ 1205-1206 M. yılında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırılan külliye, darüşşifa-medrese ve türbeden oluşmaktadır (Doğan 2012).

Külliye darüşşifa ve medrese bitişik, türbe ise medresenin içerisinde yer almaktadır. Selçuklu Dönemi bağımsız yapılarında görüldüğü gibi bu külliye de hem darüşşifa hem de medrese ayrı avlulara, revaklara, eyvanlara ve diğer mekanlara sahiptir (Doğan 2012).

Şekil 2.2 Kayseri Gevher Nesibe / Çifte Külliye planı (Doğan 2012)

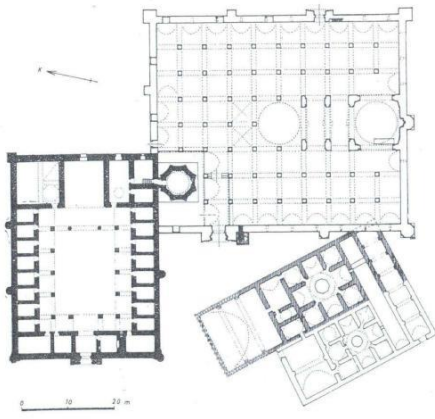
Şekil 2.3. Kayseri Gevher Nesibe / Çifte Darüşşifa, Medrese, Türbe (Doğan 2012)

Külliye çeşitli dönemlerde onarımlar görmüştür. Osmanlı Dönemi'nde birkaç defa elden geçirilmiş olduğu anlaşılan külliye'nin belgelere göre ilk onarımı, 1669'da vakıf mütevellisi İsmail Efendi tarafından mimar Ömer Beşe'ye Sultan Hamamı ile birlikte yaptırılmıştır. Yapı topluluğu, 1942, 1955-56 ve 1980 yıllarında da çeşitli onarımlar görmüştür (Köker 1996).

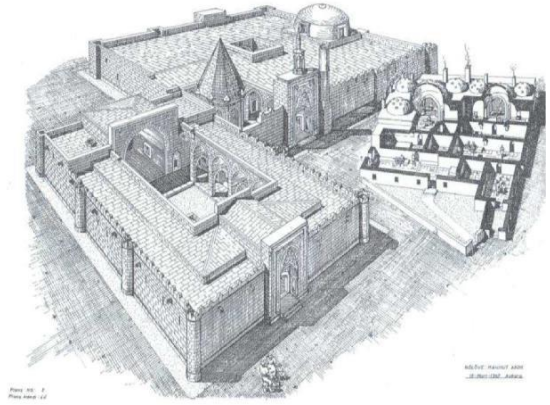
Kayseri Huand (Hunad) Hatun Külliyesi (1238)

Kayseri'de en programlı ve anıtsal yapı topluluğu olarak değerlendirilen Huand Hatun Külliyesi'nin inşasına 1238 yılında başlanmıştır (Doğan 2012).

Yapı topluluğu; caminin kuzey cephesinin batısına bitişik medrese ve caminin içinde kuzeybatı köşede konumlanan türbe ile caminin batı cephesinin önüne çapraz yerleştirilen çifte hamamdan oluşmaktadır.

Şekil 2.4. Kayseri Huand (Hunad) Hatun Külliyesi planı (Doğan 2012)

Şekil 2.5. Kayseri Huand (Hunad) Hatun Külliyesi genel görünüm (Akok 1967, Peker 2006, Doğan 2012)

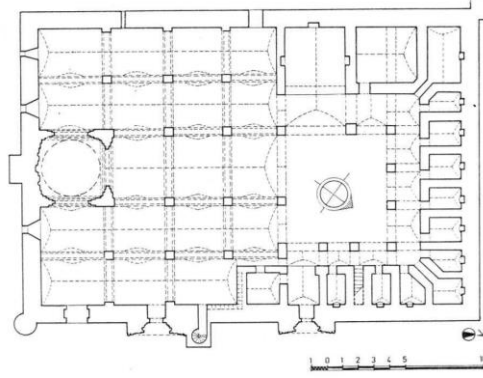
Cami çok destekli, kapalı iç avlulu, mihrap önü kubbeli; medrese açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı, tek katlı; türbe kare kaideli, sekizgen gövdeli ve tek katlı; hamam ise dört eyvanlı, dört köşe hücreli plan şemalarına sahiptir (Doğan 2012).

Camide, harimin ortasındaki orijinalinde açık olan iç avlu daha sonra kubbe ile örtülerek kapalı avluya dönüştürülmüştür.

Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi (1249-1250)

Külliye, kitabesine göre 647 H. /1249-1250 M yılında II. İzzeddin Keykavus (1246-1249) döneminde banî Ebu'l-Kasım bin Ali el Tusi tarafından yaptırılmıştır. Külliye

Osmanlı döneminde sadrazam ve vezirlerin baniliğinde inşa edilen menzil külliyelerinde görülen plan tipi tercih edilmiştir (Doğru 2012).

Şekil 2.6. Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi planı (Doğan 2012)

Caminin taç kapısının bitişiğinde minare yer almaktadır. Cami çok destekli, mihrap önü kubbeli; medrese açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlı plan şemasına sahiptir. Caminin minaresi sonradan eklenmiştir.

2.1.4. Osmanlı Dönemi Külliyesi

Erken Osmanlı külliyelerinin oluşumunda; Anadolu Selçuklu Dönemi'nde yaptırılmış olan külliyeler, Anadolu dışındaki külliyeler ve bu külliyelerinin devamlılığını sağlayan vakıf sistemi etkili olmuştur (Sağlık 2016).

Osmanlı Devleti zamanında daha da gelişen ve en olgun zamanını yaşayan külliyeler, belli amaçlar doğrultusunda inşa edilmiş olan yapılar topluluğudur. Külliyeler, hayır amacı taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde külliyeler, dini, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel amaçlarla kurulmuş yapı toplulukları olarak karşımıza çıkmaktadır (Müderrişoğlu 1993).

Osmanlılar döneminde külliyelere ihtiyaç duyulmasının sebeplerinden biri, iyi eğitilmiş devlet adamlarını bünyesine katmaktır. Toplumsal ihtiyaçlara önem vererek yapılar oluşturan Osmanlılar, fethettikleri yerlere külliyeler inşa etmiştir. Bu kuruluşlara gelir getirmesi için han, hamam, çarşı gibi iş yerleri ve yerleşebilmek için de konaklar inşa

etmiştir. İssız yerlerde vakıf sistemleri kurarak o bölgelerin canlanmasını sağlanmıştır (Say 2006).

Külliyelerin Osmanlı-Türk kültürünün yayılmasında da katkısı bulunmaktadır (Ramazanoğlu 2008). Sosyal amaçlı olarak inşa edilmiş olan bu külliyeler, buldukları bölgelere, yaptıran kişilere ve onların maddi durumlarına göre farklılık gösteren yapı topluluklarıdır.

Osmanlı mimarisinde ilk külliye örnekleri Bursa'da görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde Edirne'de, İstanbul'da ve diğer Osmanlı şehirlerinde de külliyeler inşa edilmiştir (Cantay 2002).

Külliyelerin merkez noktasında genellikle cami bulunmaktadır (Akozan 1963). Külliyelerdeki önem sırasına göre ilk sırada cami, ikinci sırada medrese yer almaktadır. Bunlara bağlı olarak da imaret, kervansaray, han, darüşşifa ve hamam gibi yapılar gelmektedir (Cezar 1985).

Külliyeler konumlarına göre şehir içi ve menzil külliyesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Menzil külliyelerinde amaç, konaklama ve ticaret etkinliği iken, şehir içi külliyelerinde eğitim ön plana çıkmaktadır (Ramazanoğlu 2008).

15.yüzyıl ikinci yarısı itibarıyla inşa edilmeye başlayan menzil külliyelerinde ticaret hayatını canlandırmak için kervansaray, arasta ve dükkanlar inşa edilmiştir. Bu ticari yapılar külliyein planlanmasında birinci derecede belirleyici olurken şehir külliyelerinde cami önem kazanmıştır (Cantay 2002).

Menzil külliyesi, fonksiyonel yapı birimlerinin konumlanması ile farklılıklar gösteren kuruluşlardır. Erken dönem menzil külliyesi günümüze kadar pek çok değişiklik geçirmiş, bazı yapıları da günümüze ulaşmamıştır (Cantay 2002).

16.yüzyıl boyunca, Mimar Sinan ve ekolünün İstanbul, Edirne, Manisa gibi başkentlerde ve önemli şehirlerde, inşa ettiği şehir külliyesi, planlama ve inşada, mühendislik ve mimarlık eserleri olarak büyük değer taşırlar (Cantay 2002).

16.yüzyılda yaptırılan külliyeler, Padişah ve ailesi tarafından yaptırılan "Selatin külliyesi", beylerin yaptırdığı külliyeler ve toplumun ileri gelenleri ile devlet

büyükleri tarafından yaptırılan külliyeler olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılmıştır (Ramazanoğlu 2008).

Menzil; bir günlük yol, dinlenme amacıyla durulan yer, konak, iki konak arasındaki bir günlük uzaklık, geceyi geçirmek amacıyla kişilerin konakladıkları han ve yapı vb. anlamlara gelmektedir (Müderrişoğlu 1993, TDK 1998, Hasol 2014). Müderrişoğlu'nun (1993) belirttiğine göre, menzil külliyelerinin kuruluş amaçları; şehirlerarası yol güvenliğini sağlayan, mevcut yerleşim birimlerinin gelişmesine katkıda bulunan "derbent teşkilatları" ile ilgilidir. Ayrıca bu külliyeler mimari açıdan da hac ve ticari amaçları karşılamak amacıyla planlanmışlardır.

Erken Osmanlı Dönemi'nde Bursa'da sultanlar tarafından ilk külliyeler inşa edilmiştir. Fetih'ten sonra İstanbul'da ilk külliye örneği olan Fatih Külliyesi'nden başlayarak 16. yüzyılın ilk yıllarına kadar inşa edilen külliyeler, şehrin nüfusunu Türkleştirmekle kalmamış, şehirciliğe katkıları yanında, cami, medrese ve diğer fonksiyonel yapı birimlerinin kendi türleri içinde gelişmesini de sağlamıştır. Camiler, plan gelişmesindeki arayışlarla, klasik ifadelerini bulmaya başlamışlardır. Bu dönemde, sultanların inşa ettirdiği külliyelerde paralel eksenler düzeni, benimsemiştir (Cantay 2002).

Cantay'ın (2002) belirttiğine göre, Erken Dönem Osmanlı mimarisinde külliyelerin kuruluşunda aşağıdaki esaslar dikkate alınmıştır.

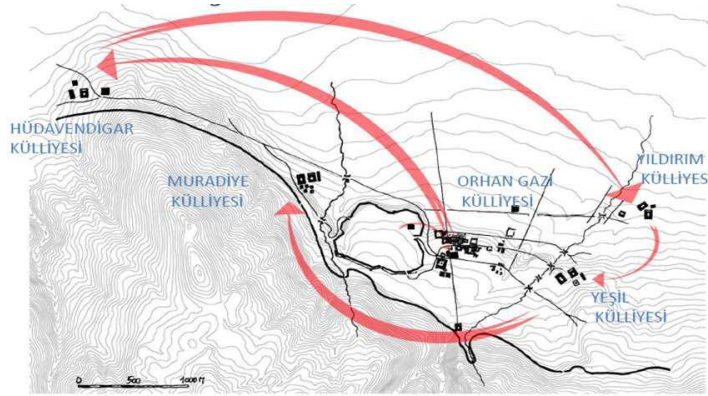
- 1) Fonksiyonel yapılar, ayrı birimler halinde konumlanarak külliye'yi meydana getirmişlerdir.
- 2) Cami, fonksiyonel yapılar topluluğunun merkezinde yer almış ve en iyi malzeme ile inşa edilmiştir. Mimari süsleme, en yaygın şekilde, camide yer almıştır. Bursa'da inşa edilen sultan külliyelerinde bulunan camiler tabhaneli (zaviyeli) plan şemasında tasarlanmıştır
- 3) Erken dönem külliyelerinde belirli bir eksen düzeni görülmediği gibi fonksiyonel yapılar, arazinin topografyasına bağlı olarak inşa edilmiştir.

4) Erken dönem külliyelerinin en muhteşem örneklerini, sultanların yaptırdığı külliyeler oluşturmaktadır. Bunlar yola bağlı oldukları kadar, yeni yerleşmelerin, mahallelerin oluşmasını sağlayan kuruluşlar olmuşlardır.

Bursa Orhan Gazi Külliyesi (1339-1340)

Osmanlı Devleti'nin ilk külliye örneği, Bursa'da XIV. yüzyılın birinci yarısında inşa edilen Orhan Gazi Külliyesi'dir (Yavaş 2007).

Orhan Bey, 1324 yılında tahta geçtikten sonra, kentin mevcut surların dışında doğu yönünde gelişmesini sağlamak amacıyla adını taşıyan bu külliyei inşa ettirmiştir (Albayrak 2015).

Şekil 2.7. Bursa'da bulunan külliyelerin konumu (Anonim 2013, Albayrak 2015)

Orhan Gazi Külliyesini oluşturan yapılar; cami, medrese, imaret, han, hamam, zaviye ve mekteptir. Bu yapılar içerisinde medrese, imaret, zaviye ve mektep günümüze ulaşmamıştır (Yavaş 2007, Albayrak 2015).Günümüze ulaşan yapılar Orhan Cami, Emir Han ile Aynalı Çarşı (Orhan Gazi Hamamı)'dır.

Şekil 2.8.Bursa Orhan Bey Cami (alanbaskanligi.bursa.bel.tr/orhan-bey-camii/
-Erişim tarihi: 13.03.2017)

Külliye'nin camisi, tabhaneli (zaviyeli) plan şemasına sahip Bursa'daki ilk örnek olma özelliğine sahiptir. Orhan Camisi'nin ekseninde, arka arkaya yerleştirilmiş olan iki adet kubbe yan kısımlarda ise iki adet eyvan bulunur. Yapı, beş gözlü son cemaat yerine sahiptir (Yavaş 2007).

Bursa Orhan Gazi Külliyesi içerisinde buluna Emir Han ticari amaçla inşa edilmiştir. Külliye yapıları içerisinde yer alan ve günümüze ulaşmayan medrese ve imaretin 1935 yılına kadar varlığını koruduğu belirtilmektedir (Albayrak 2015).

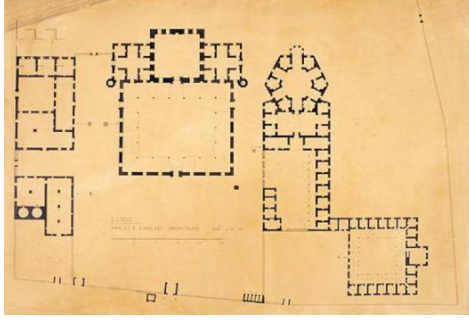
Külliye'de, yan yana inşa edilmiş olan bir çiftte hamam bulunmaktadır. Hamam, 1958 yılında çıkan yangından sonra tamir edilmiş ve erkekler kısmı çarşı olarak düzenlenmiştir.

Edirne II.Bayezid Külliyesi (1484 -1488)

Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan külliye, Osmanlı külliyelerinin en büyük ve en önemlileri arasında yer almaktadır (Müderrisoğlu 1991).

Edirne'nin en önemli tarihi yapılarından olan II. Bayezid Külliyesi, şehir merkezinden uzakta kurulmuştur. Külliye'de cami, darüşşifa, imaret, tıp medresesi, hamam ve mutfak binaları yer almaktadır. Sosyal, dini ve ekonomik ihtiyaçların karşılandığı külliye'de

caminin kubbesindeki kalem işleri Osmanlı camilerinde görülen en eski örnekler arasında yer almaktadır (Müderrişoğlu 1991, Usal 2005).

Şekil 2.9. Edirne Bayezid külliyesi binaları planı
(www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=3&ExhibitionID=2 - erişim tarihi: 5.2.17)

Şekil 2.10. Edirne II. Bayezid Külliyesi görünümü (saglikmuzesi.trakya.edu.tr-fotoğraf albümü: Erişim tarihi: 06.02.2017)

Külliye'nin vaziyet planında, orta bölümde dini, doğu bölümde sosyal işlevli yapılar ve batı kısımda da eğitim ve sağlık yapılarının bulunduğu görülmektedir. Yapılar geometrik bir düzende yerleştirilmiştir (Müderrişoğlu 1991).

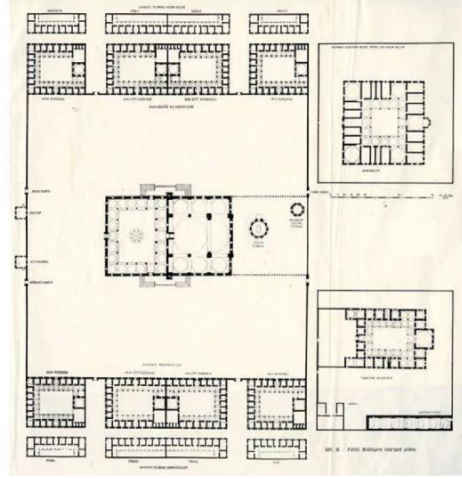
Özellikle 1950 yılından 1991 yılına kadar birçok onarım görmüş ve orijinal özelliklerini korumaya devam etmiştir (Müderrişoğlu 1991). Günümüzde müze işlevi ile kullanılmaktadır.

Fatih Külliyesi (1462-1470)

Fatih Külliyesi, İstanbul Fatih'te İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk selatin cami ve külliyesi örneğidir. Türk selatin camilerinin gelişmesinde de önemli bir yere sahiptir (Eyice 1995). Külliye binaları, İstanbul'da dördüncü tepe üzerinde merkezde cami olacak şekilde geometrik ve simetrik bir düzende yerleştirilmiştir (Çelik ve Özgencil Yıldırım 2012).

Fatih Camii'nin şadırvan avlusuna açılan cümle kapısının iki yanında ve üstünde yer alan Arapça kitabesine göre, külliye'de bulunan binaların inşasına 1462 yılında başlanıp 1470 yılında bitirilmiştir (Çelik ve Özgencil Yıldırım 2012).

Külliye'nin tüm yapıları günümüze ulaşamamıştır. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren külliye içerisine yeni yapılar yapılarak külliye'nin kendine has oluşturulmuş olan düzeni bozulmuştur (Eyice 1995).

Şekil 2.11. Fatih Külliyesi Cami
(www.imamhatiplim.net/wp-content/uploads/2014/12/2893822-fatih-cami.jpg - Erişim tarihi: 13.03.2017)

Şekil 2.12. Fatih Külliyesi vaziyet planı
(archnet.org/sites/2842/media_contents/7771 - erişim tarihi: 05.02.2017)

Günümüzde mevcut olan cami, ilk inşa edildiğinden farklı olmakla beraber yapının bazı kısımlarında eski döneme ait izler görülmektedir (Eyice 1995).

Külliye, 1766 depremi, 1782 Cibali yangını gibi çeşitli afetlerde zarar görmüş ve onarımlardan geçirilmiştir (Eyice 1995).

2.2. Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyesi

Klasik Osmanlı Dönemi'nde iki ana yol güzergahı askeri, ticari, ulaşım, haberleşme ve hac gibi amaçlarla yoğun olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri Anadolu Yol Şebekesi ve diğeri de Rumeli Yol Şebekesi'dir. Her iki yol şebekesi de kendi içerisinde ana yollar ve tali yollar olarak ayrılmış olup, belirgin olarak 3 ana koldan oluşmaktadır. Bunlar "Sağ, Orta ve Sol Kol Güzergahları" adı ile bilinmektedir. Bu bölüm alt başlıkları altında Anadolu ve Rumeli'deki Yol Şebekesi'ne değinildikten sonra bu yol güzergahları üzerindeki menzil külliyelerinin kuruluşu ve gelişimi anlatılacaktır.

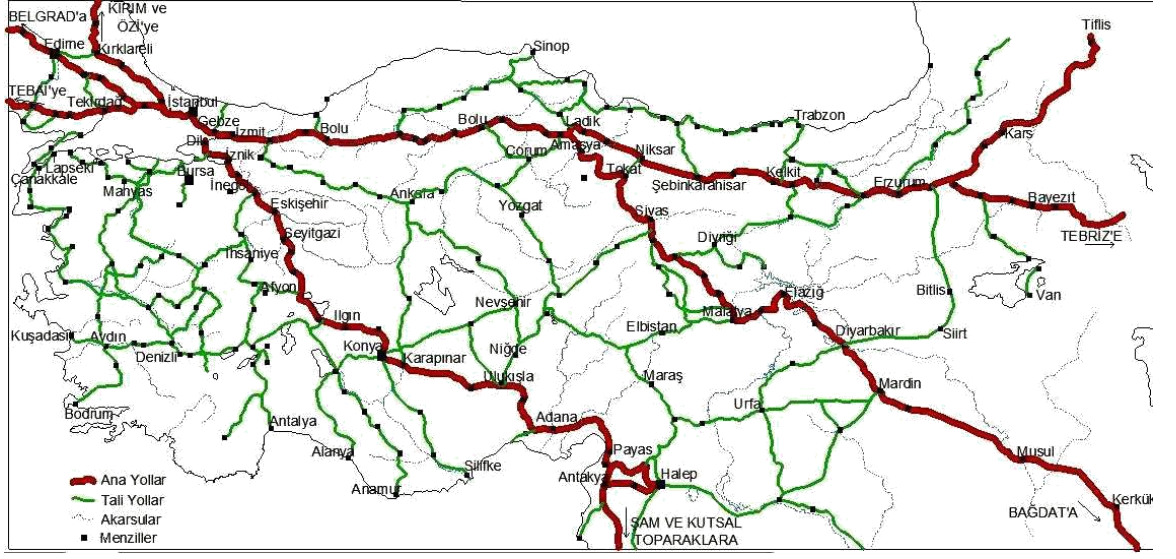
2.2.1. Osmanlı Döneminde Anadolu ve Rumeli'deki Ulaşım Sistemi ve Menzil Yolları

Yoğun olarak 16.yüzyılda görülen menzil külliyelerinin oluşması üzerinde yol şebekeleri ve coğrafi koşulların etkisi son derece büyük olmuştur. Eski bir yerleşim ya da ıssız bir yer olması fark etmeksizin külliyelerin oluşumunda yer seçiminde önemli nokta; her bölgenin zaman içerisindeki gelişmesinin askeri ve sosyal olaylarla bağlantılı olmasıdır (Müderrişoğlu 1993).Menzil külliyeleri, var olan yerleşimlerin yanında ana yollar üzerinde veya derbent olarak adlandırılan ıssız alanlarda da konumlandırılmışlardır.

Bir bölgenin menzil olarak seçilmesinde ve o bölgede imar faaliyetlerinin gelişmesindeki en önemli konu; seçilmiş olan yerin ana yol üzerinde yer alması, bunun yanında bu bölgenin gelecekte bölgesel merkez niteliği taşıyabilecek düzeye ulaşabilmesidir (Müderrişoğlu 1993).

Persler zamanında İmparator Darius'un yeniden düzenlediği bir antik yol olan Kral Yolu, Anadolu'dan geçmektedir. Roma ve Bizans dönemlerinde Anadolu yarımadasında bulunan yollar üç ana yöne ayrılmıştır. Bunlar; Güney, Kuzey ve Merkez yolları idi (Çetin 2014).

Anadolu yol güzergahlarının gelişim dönemleri arasında Selçuklular dönemi de bulunmaktadır (Çetin 2014). Osmanlı Devleti'nde yol şebekesi Anadolu ve Rumeli'de üç ana yola ayrılmıştır. Bunlar "sağ, orta ve sol kol" olarak adlandırılmıştır. Anadolu sağ kol güzergahı, İstanbul-Kutsal Topraklar Yolu olarak da bilinmektedir. Bu yol askeri, ticari, haberleşme ve hac yolu olarak kullanılmıştır. Sağ Kol diğer iki koldan farklı olarak çoğunlukla hac yolu işlevi görmüştür (Müderrişoğlu 1993).

Şekil 2.13. Osmanlı Dönemi önemli yol güzergahları ve menzil yerleri (Halaçoğlu 2002, Eraybat 2011)

Hac yolu işlevinin yanı sıra ticari amaçlı olarak da önem kazanan menzil yolları, hem tüccarların hem de halkın kalıp dinlendiği aynı zamanda da alışveriş yaptıkları önemli odak noktaları olmuştur. Menzillerin kurulmasındaki diğer amaç; ulakların zorluk çekmemeleri ve haberleşmenin kolaylıkla sağlanmasıdır. Bu menzil noktaları birbirlerine eşit mesafelerde değildir. Menzil noktalarının belirlenmesinde coğrafi şartlar, konaklama yeri ihtiyacı ve emniyet durumu önem kazanmıştır (Müderrişoğlu 1993).

Menziller, Osmanlı Devleti'nde ordunun sevk ve haberleşme sistemi açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Menzillerin seçimi üzerinde çevredeki kaza ve sancak kadısı ile menzilcilerin rızası ve devletin onayı etkili olmuştur (Halaçoğlu 1981, Müderrişoğlu 1993).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yol sistemi ve haberleşme ağının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için gerek Anadolu'da gerekse de Rumeli'de anayollar ile bunlara bağlı tali yollar yapılmıştır. Bu ana ve tali yollar ile posta yolları üzerinde bulunan menziller, devlet işlerinin daha hızlı yerine getirilmesini sağlamıştır (Armağan 1990).

Osmanlı yol sistemi, merkezi İstanbul olmak üzere gerek Anadolu'da gerekse de Rumeli'de "sağ, orta ve sol" olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Anadolu Yol Şebekesi

Anadolu yol şebekesi üzerinde sağ kol, sol kol ve orta kol olmak üzere üç adet güzergah bulunmaktadır. Bunlardan sağ kol güzergahı en işlek olanıdır. Bu güzergah üzerinde önemli menzil külliyesi yer almaktadır.

Anadolu Sağ Kol Güzergahı

Anadolu Sağ Kol Güzergahı, 1516-17 Mercidabık - Ridaniye seferleri ile ön plana çıkmıştır. 1533-34 İrakeyn Seferi ile yeniden kullanılmış, böylece yol, askeri amaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir (Müderrişoğlu 1993).

Müderrişoğlu'nun (1993) belirttiğine göre, İrakeyn Seferi dönüş yolundaki menziller Őu Őekildedir;

"Göl-i Avam (Amik Gölü) - Asi Suyu'nun üzerindeki köprü (Murat Paşa Köprüsü) - Antakya- Kuh-i Bakraz (Bakras)- İskender Pınarı (İskenderun Körfezi kuzey burnu)- Kent Hanı (İskenderun Körfezi Sahili)- Ilıcak (Kurt Konağı civarı)-Adana- KoŐunlu- Kal'a-i Gülek- Kuh-i Bulgar- UlukıŐla- Ereğli- Tabagun- AkçaŐehri- Üyük Kayseri- Konya Bozok- Karye-i Bozak- Karye-i AltuntaŐ (Ilgın ve AlaŐehir arası)- İshaklu- Yaya Kayseri- Seydi Gazi-Eskişehir- Bozöyük- Ermeni Konağı- Yenişehir- İznik Sitare Köprüsü yanı Merenlü Kayseri- İznikmid- Geğbüze (Gebze)- İstanbul" dur.

Menzil külliyelerine ait en seçkin örnekler Anadolu Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bunun sebebi ise, Hicaz'a kadar uzanan bu yolun, hayır sahipleri tarafından sürekli olarak bakım ve onarımının yaptırılmasıdır (Müderrişoğlu 1993).

Üsküdar - Antakya yolu, İstanbul'u Orta Doğu ve Hicaz'a bağlanması açısından oldukça önemli bir yoldur. Aynı zamanda ulaşım açısından en kısa yoldur ve önemli menzil noktalarına sahiptir. Oldukça önemli bir işleve sahip olan Sağ Kol (Ulu yol, kutsal topraklar yolu), üzerinde küçük ve büyük ölçekli birçok menzil külliyesi inşa edilmiştir (Müderrişoğlu 1993).

Müderrişoğlu'nun (1993) belirttiğine göre, Anadolu Sağ Kol güzergahı üzerinde yer alan menzil noktaları Őu Şekilde konumlandırılmıştır:

"İzmit'te şehrin doğusunda yer alan düz alana, Karapınar'da 'Hıdırlık Tepesi' adıyla anılan yerin yakınına, Gebze'de Eskihisar (Eski Gebze)'nin birkaç km uzağına, Eskişehir'de Osmanlı öncesinde bulunan höyük yerinin yaklaşık 5 km doğusuna, Belen'de fiziki coğrafyasından kaynaklı olarak zorluklar yaşamıştır ve geçit yeri olarak kullanılmıştır. Payas'da da Belen'dekine benzer gelişmeler görülmüştür. Yenişehir'de ise İznik ve Bursa arasında yer alması ve bu iki merkezden önce fethedilmesi ve imara açılması sebebiyle dikkat çekmiştir. "

Müderrişoğlu'na (1993) göre, İstanbul çıkışlı yol güzergahında dağ geçidi, akarsu kenarı, deniz kıyısı, tepe yamacı, köprü başı ve zengin tarımsal bölgeler değerlendirilmesi gereken önemli yerler olarak görülmüştür.

Yolun birden fazla amaca hizmet ettiği düşünülerek ulaklar için menzilhaneler, hacılar, tüccar kervanları ve seyahat eden diğer kişiler için de çeşitli kapsamlarda menzil külliyeleri ya da tek yapı boyutunda eserler inşa edilmiştir. Burada önemli olan, menzilhaneler ile menzil külliyelerinin aynı yapı kütleleri içinde yer almamaları, farklı konumlarda inşa edilmeleridir (Müderrişoğlu 1993).

Anadolu Orta Kol Güzergahı

Anadolu Yol Şebekesi içerisinde Orta Kol Güzergahında bulunan menzil noktaları sırası ile; Üsküdar, Gebze, İzmit, Tosya, Merzifon, Tokat, Sivas, Malatya, Harput, Diyarbakır, Musul, Kerkük ve Bağdat'tır (Müderrişoğlu 1993)

Anadolu yol şebekesinde en işlek yol; Orta kol güzergahı olarak kabul edilmiştir. Balkanlar üzerinde iktisadi, siyasi ve askeri egemenlik kurabilmek için bu yola hakim olmak ve daima bu yolu açık tutmak gereklidi (Müderrişoğlu 1999, Halaçoğlu 2002).

Anadolu Sol Kol Güzergahı

Ana hatları ile devlet merkezini Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu'ya; Kafkasya'nın güneyine, Azerbaycan'a ve İran'ın kuzeybatısına bağlayan ana güzergah yolu Anadolu Sol kol güzergahı olarak nitelendirilmektedir (Çetin 2009).

Anadolu yol şebekesinde orta ve sol kol güzergahları Merzifon'a kadar aynı kolu takip etmekte, Ladik, Niksar, Karahisar-ı Şarki, Kelkit, Aşkale, Erzurum yoluyla Kars'a ve oradan da Tebriz'e ulaşmaktaydı (Müderrişoğlu 1993)

Rumeli Yol Şebekesi

Osmanlı İmparatorluğu yol sistemlerinden olan Rumeli Yol Şebekesi de tıpkı Anadolu Yol Şebekesi gibi üç kola ayrılmaktadır. Anadolu Yol Şebekesi içerisinde en işlek olarak "Sağ Kol Güzergahı" iken Rumeli Yol Şebekesi içerisinde "Orta Kol Güzergahı" bu işlevi karşılamaktadır.

Rumeli Sağ Kol Güzergahı

Rumeli Yol Şebekesi üzerinde yer alan Sağ Kol Güzergahı, İstanbul'dan başlayarak Kırklareli-Aydos-Prevadi-Babadağı-İsakça-Akkerman yoluyla Özi'ye varmaktaydı (Armağan 1990, Müderrişoğlu 1993, Halaçoğlu 2014).

Rumeli Orta Kol Güzergahı

Rumeli Yol Şebekesi üzerinde yer alan Orta Kol Güzergahı, İstanbul'dan başlayıp Silivri-Çorlu-Edirne-Filibe-Sofya yolu ile Belgrad'a ulaşmaktaydı. Diğer taraftan Filibe'den Samako-Dubnice-Kamanova-Manastır-Kesriye-İlbasan-Prizrin yolu ile İşkodra'ya varan bir yola ayrılmaktaydı (Armağan 1990, Müderrişoğlu 1993, Halaçoğlu 2014).

Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı'ndan geçen seyyahların dikkatini anıtsal boyutlarda yapılmış olan külliyeler çekmiştir. Bunun yanı sıra Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı, askeri, haberleşme gibi ihtiyaçların yanında hac yolu işlevi ile de kullanılmıştır. Rumeli Yol Şebekesi içerisinde işlevsel olup ön plana çıkan yol güzergahıdır (Müderrişoğlu 1993).

Rumeli Sol Kol Güzergahı

Rumeli Yol Şebekesi Sol Kol Güzergahı, İstanbul'dan başlayarak Silivri-Tekirdağ-Gelibolu-Malkara-Keşan-Gümölcine-Yenice-Karasu-Selanik-Yenişehir-Çatalca-İzdirin-Livadiye yolu ile İstefe'ye ulaşmaktadır. Buradan da Eğriboz menzili ile Gördüs'e uzanmaktaydı (Armağan 1990, Müderrişoğlu 1993, Halaçoğlu 2014).

2.2.2. Klasik Osmanlı Dönemi Menzil Külliyelerinin Kuruluşu ve Gelişimi

16. yüzyılda oldukça önemli bir yer edinen menzil külliyelerinin yapılış amaçları çok çeşitlidir. Ticari ve askeri amaçlı olarak kullanılmalarının yanı sıra, hacı adaylarının yolculuklarını daha rahat ve güvenli yapabilmelerinin güvence altına alınması, coğrafi koşulların etkilemiş olduğu yollar arasında haberleşmenin kolay sağlanması, uzun yolculuklar sırasında konaklama gereksiniminin karşılanması gibi işlevleri de yerine getirmiştir. Böylece ıssız yerlerde canlılığın artmasına ve ileride oluşacak olan yerleşim yerlerinin çekirdeğinin oluşumuna yol açmıştır. Bu külliyeler, devletin güvenliğini sağlamış, ekonomisini geliştirmiş, sosyal dayanışmayı artırmıştır (Müderrişoğlu 1993).

Menzil külliyelerini oluşturan yapılar farklı ihtiyaçlara cevap vermektedir. Müderrişoğlu (1993), bu külliyelerdeki çeşitli işlevleri ve işlevlere ait yapıları aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır;

- 1) Ticari Yapılar (Arasta, Han/Kervnsaray, Dükkan)
- 2) Sosyal İşlevli Yapılar (Tabhane, İmaret, Hamam, Müştemilat, Hela)
- 3) Eğitim ve Kültür Yapıları (Medrese, Sıbyan Mektebi, Kütüphane)
- 4) Dini Yapılar (Cami, Türbe, Hazire-Mezar)
- 5) Bayındırlık Yapıları (Köprü, Çeşme, Su Yolları, Kaldırım)
- 6) Askeri Yapılar (Kale, Kule, Şehir Surları)
- 7) Diğer Yapılar (Tersane, İskele, Gümrük)

Müderrişoğlu'nun "16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi" başlıklı doktora tezinde en işlek menzil yolları olan Anadolu Yol Şebekesi içerisinde Sağ Kol Güzergahında yer alan 9 adet menzil külliyesi ile (Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, Bozüyük Güzelce Kasım Paşa Külliyesi, Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi, Karapınar (Sultaniye), Sultan Selim (Selimiye) Külliyesi, Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi, Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi, Iğın Lala Mustafa Paşa Külliyesi) Rumeli Yol Şebekesi içerisinde Orta Kol Güzergahında yer alan 5 adet menzil külliyesinin (Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi, Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu, Lüleburgaz

Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, Babaeski Semiz (Cedid) Ali Paşa Külliyesi, Havsa Sokullu Mehmed (Kasım Paşa) Menzil Külliyesi) tasarımında etkili faktörler incelenmiştir. Bu yapıları öncelikle cami odaklı, arasta odaklı ve odaksız olarak gruplandırmıştır.

Cami odaklı külliyeleer içerisinde Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahında Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve Bozüyük Güzelce Kasım Paşa Külliyesi, Rumeli yol şebekesi orta kol güzergahında ise Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi yer almaktadır.

Arasta odaklı külliyeleer içerisinde Anadolu Sağ Kol güzergahında Karapınar (Sultaniye), Sultan Selim (Selimiye) Külliyesi, Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi ve Iğın Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Rumeli Orta Kol güzergahında ise Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi ve Havsa Sokullu Mehmed (Kasım Paşa) Külliyesi yer almaktadır.

Odaksız külliyeleer içerisinde Anadolu Sağ Kol Güzergahında Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi, Rumeli Orta Kol güzergahında ise Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu yer almaktadır.

Müderrişoğlu (1993), ele alınan bu menzil külliyeleerinin tasarımında etkili olan faktörleer; program, yer seçimi, yönelme, topografya/biçim ve mimari düzenleme olarak sınıflandırılmıştır.

Program kapsamında, külliyeleerinin boyutları, kapladıkları alan ile vakfın maddi olanakları dikkate alınmıştır. Yaklaşık 6-10 adet yapıdan oluşan ve büyük ölçekli olarak değerlendirilen yapılar; Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Lüleburgaz-Payas Külliyesi, Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, Karapınar Selimiye Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi, Iğın Lala Mustafa Paşa Külliyesi; yaklaşık 4-6 adet yapıdan oluşan ve orta ölçekli olarak değerlendirilen yapılar; Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, Silivri Mehmed Paşa Külliyesi, İzmit Pertev Paşa Külliyesi; son olarak yaklaşık 3-4 adet yapıdan oluşan küçük ölçekli külliyeleere ise örnek Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi verilebilir.

Menzil külliyyelerinde mevcut yerleşim dokusu dışında, coğrafi açıdan köprübaşı ya da tepeler tercih edilmiştir. Bu şekilde yerleşimin kontrolü sağlanmıştır.

Menzil külliyyeleri, sosyal ve ticari amaçlarla kurulmuş yapı topluluklarıdır. Ticari ve konaklama amaçları doğrultusunda oluşturulan menzil külliyyelerinde camiye yani mihraba göre yönelim söz konusu değildir (Müderrisoğlu 1993). Bu yapılarda daha çok arasta ve han yapıları odak olarak belirlenmiştir.

Menzil külliyyeleri bünyesinde yer alan yapıların düzenlenmesinde topografya etkili olmuştur. Ele alınan menzil külliyyeleri genellikle düz bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi eğimli arazi üzerine konumlandırılmıştır.

Hakky (1992), 14-17. yüzyıl arası Osmanlı külliyyelerini sınıflandırırken külliye ve çevresi arasındaki ilişki ile külliye yerleşim formu oluşturulurken kullanılan tasarım dilini temel olarak almıştır. Külliye ve çevresi arasındaki ilişkiyi dört başlık altında incelemiştir. Bunlar; külliye çevresi ile iç içe, külliye çevresinden ayrı fakat izole değil, külliye kısmi olarak çevresinden izole ve külliye tamamen çevresinden izole başlıkları altında sınıflandırılmıştır (Hakky 1992, Sağlık 2016).

Külliye yerleşim formu oluşturulurken kullanılan tasarım dilini de bölgeye özgü tasarım ve geometrik tasarım adı altında iki grupta incelemiştir. Bölgeye özgü tasarım anlayışında külliyyeler topografya ve mevcut sokak dokusuna göre konumlanmıştır. Genellikle şehir içi külliyyeler, mevcut sokak dokusu ile ilişkilendirilmiştir. Atik Valide Sultan Külliyesi şehir içi külliyyelerine örnek olarak gösterilebilir. Menzil külliyyeleri genellikle mevcut bir yerleşim dokusu bulunmayan yerlerde inşa edildiklerinden ve ileride oluşacak yerleşimlerin çekirdeğini oluşturması amacıyla kurulduklarından konumlandıkları topografyaya göre yerleşim önem kazanmıştır (Hakky 1992, Sağlık 2016). Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi örneğinde olduğu gibi, menzil külliyyeleri kimi zaman hem menzil külliyesi hem de şehir içi külliyesi olarak işlev görmüştür. Menzil külliyyeleri buldukları konum itibari ile her zaman şehir dışında inşa edilmemiştir. Kimi zaman şehir dokusu içerisinde, ancak çoğunlukla şehir dışında ana yol güzergahlarında yer almışlardır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM: ANADOLU VE RUMELİ YOL ŞEBEKESİ ÜZERİNDEKİ MENZİL KÜLLİYELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılda ulaşım sistemi içerisinde bulunan Anadolu Yol Şebekesi'nin en işlek güzergahı olan Sağ Kol ile Rumeli Yol Şebekesi'nin en işlek güzergahı olan Orta Kol üzerinde önemli menzil külliyesi bulunmaktadır. Tez kapsamında bu bölümde Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer alan 9 adet menzil külliyesi ile Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan 5 adet menzil külliyesi karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Karşılaştırma yönteminde iki kriter ele alınmıştır. Bunlardan ilki, külliye'nin mimari programının odağını oluşturan yapıdır. İkinci kriter ise külliye'nin bünyesinde yer alan yapıların işlevlerine bağlı olarak külliye'nin programı ve ölçeğidir.

3.1. Odağına Göre Menzil Külliyelerinin Sınıflandırılması

Bu bölümde Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde bulunan menzil külliyesi odaklarına göre cami odaklı, arasta odaklı ve odaksız olmak üzere sınıflara ayrılmış ve bu külliye'nin genel özellikleri açıklanmıştır.

Ele alınan 14 adet külliye'den Babaeski Semiz (Cedid) Ali Paşa Külliyesi'nin günümüze herhangi bir yapısı ulaşmadığı için belli bir odak merkezinin olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır (Müderrişoğlu 1993). Bu nedenle bu yapı Çizelge 3.1 içerisinde değerlendirilmeye alınmamıştır.

Çizelge3.1. Odağına göre menzil külliyelerinin sınıflandırılması

	Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı	Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı
Cami Odaklı	1. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi 2. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi 3. Bozüyük Güzelce Kasım Paşa Külliyesi	1. Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi
Arasta Odaklı	1. Karapınar (Sultaniye), Sultan Selim(Selimiye) Külliyesi 2. Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi 3. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi 4. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi	1. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi 2. Havsa Sokullu Mehmed Kasım Paşa Külliyesi
Odaksız	1. İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi 2. Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi	1. Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu

3.1.1. Cami Odaklı Menzil Külliyesi

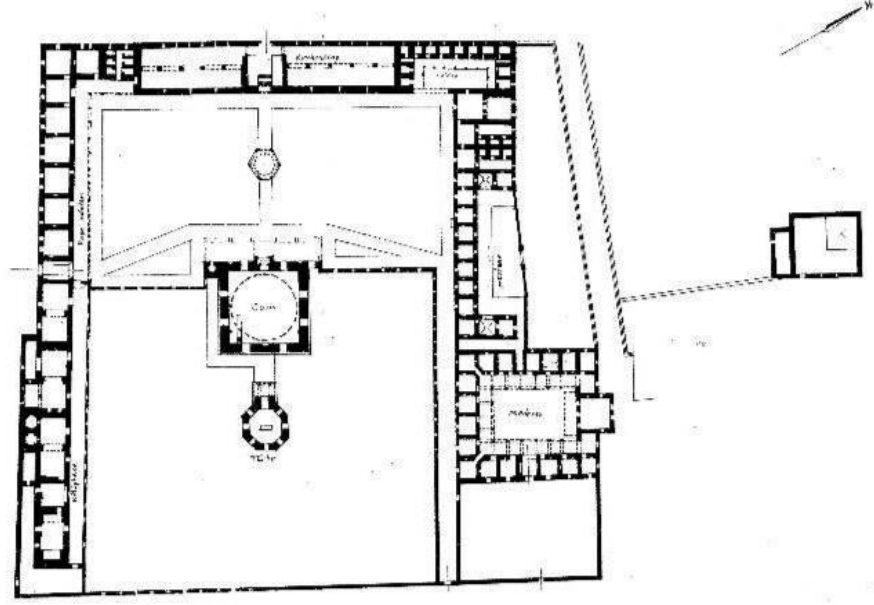
Bu bölüm altında Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde 3 adet ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde 1 adet olmak üzere toplamda 4 adet menzil külliyesi incelenmiştir.

Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi (1521-1524)

16. yüzyıl mimari eserlerinden olan Çoban Mustafa Külliyesi, menzil külliyesi içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Mimarına dair kesin bir bilgisi bulunmamakla birlikte Mimar Sinan'a ait olduğu düşünülmektedir. Külliye'nin banisi Çoban Mustafa Paşa'dır (Bayram 2011).

Kocaeli ilinin Gebze ilçesinde Mustafa Paşa mahallesinde yer alan külliye, oldukça zengin bir yapı topluluğuna sahiptir. Külliye'nin bünyesinde cami, türbe, medrese, imaret, tekke, kütüphane, darüşşifa, posta odaları, kervansaray ve çarşı bulunmaktadır (Köksal 1993).

Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, geometrik bir düzen içerisinde tasarlanmıştır. Üç farklı girişi söz konusu olan külliye'nin camisini diğer yapılar U şeklinde çevrelemektedir (Bayram 2011).

Şekil 3.1. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı
(<http://yayinevi.fsm.edu.tr/omk/p33.jpg> - erişim tarihi 13.01.17)

Şekil 3.2. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi
(<http://yayinevi.fsm.edu.tr/omk/p33.jpg> - erişim tarihi 13.01.17)

Eskişehir Kurşunlu Külliyesi (1525)

Tezin ana konusunu oluşturan Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer alan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi cami odaklı bir külliye olup içerisinde cami, sıbyan mektebi, medrese, tabhane, imaret, aşevi ve kervansaray yapıları bulunmaktadır. Bu külliyenin içerisinde yer alan yapılar tezin dördüncü bölümünde "Bulgular: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin Gelişimi ve Külliye Yeri Alan Yapıların Analizi" başlığı altında detaylı bir biçimde anlatılmış ve anlatımı destekleyecek şekilde görseller kullanılmıştır. Bu görseller içerisinde yapıların planları ile eski ve güncel fotoğrafları bulunmaktadır.

Şekil 3.3.Eskişehir Kurşunlu Külliyesi
([www.odunpazari.bel.tr/i/fotogaleri/74/kurşunlu%20külliyesi%20\(1\).jpg](http://www.odunpazari.bel.tr/i/fotogaleri/74/kurşunlu%20külliyesi%20(1).jpg) - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi (1525-1528)

Bozüyük'te XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen külliye, Güzelce Kasım Paşa tarafından 1525-1528 yılları arasında yaptırılmıştır (Denknbant 2001).

Şekil 3.4. Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi Cami taç kapıdan görünüm (static.panoramio.com/photos/original/32195012.jpg- erişim tarihi: 6.2.2017)

Külliye, cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray ve hamamdan oluşmaktadır. Bunlardan günümüze ulaşan yapılar cami, imaret ve kervansaraydır. Külliye'nin mimarı belli değildir. Külliye 1895, 1940 ve 1977 yıllarında onarımlar görmüştür (Denknbant 2001).Anadolu Yol Güzergahı Sağ Kol üzerinde yer alan bir menzil külliyesi olan Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi'nin çoğu yapısı günümüze kalmamakla birlikte camisi işlevine devam etmektedir. Bozüyük için önemli tarihi eserlerinden biri olan bu külliye dıştan oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir.

Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi (1530-1531)

Cami odaklı menzil külliyesi grubuna giren Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi, Piri Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olmakla birlikte mimarına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2007).

Külliyeinin içerisinde cami, han, medrese, imaret, tabhane, sıbyan mektebi, müştemilat, hamam ve muvakkithane bulunmaktadır.

Şekil 3.5. Silivri Piri Mehmet Paşa Cami (www.milat-yapi.com/rolove-restitasyon-restorasyon/piri-mehmet-pasa-camii.html - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Silivri'de sahilde düz bir araziye yerleştirilen külliyeinin merkezini oluşturan cami 1530-1531 yılında inşa edilmiştir (Papila 2011). Zaviyeli camiler grubuna giren yapının beş gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır.

Han, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapıdır. 1521 tarihli vakfiyede han ile bağlantısı olan dükkanlar, ön dükkan adı ile geçmektedir (Müderrişoğlu 1993).

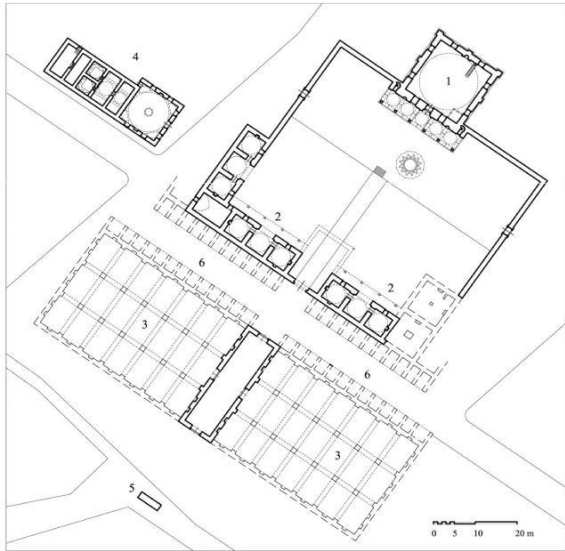
Külliyeinin sıbyan mektebi dikdörtgen bir plana sahip olmakla birlikte, medresesi, imareti, hamamı ve tabhanesine dair bilgi bulunmamaktadır (Anonim 2007).

3.1.2. Arasta Odaklı Menzil külliyesi

Bu bölümde menzil külliyelerinde arasta odaklı olan külliyeler ele alınmıştır. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahında 4 adet ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahında 2 adet olmak üzere toplam 6 adet arasta odaklı menzil külliyesi incelenmiştir.

Konya Karapınar Selimiye Külliyesi (1560-1563)

Konya Karapınar Selimiye Külliyesi, 16. yüzyılda inşa edilmiş olan arasta odaklı menzil külliyesi grubuna girmektedir. Külliye, II. Selim'in döneminde Sultaniye İmaretini olarak belgelerde yer almıştır. Uzun bir dönem bu isimle anılan külliye, "Adsız Risale, Risaletü'l-mi-mariyye ve Tuhfetü'l-mi-mari ile Sai Mustafa Çelebi'nin yazmış olduğu Tezkiretü'l-ebniye ve bir diğer eseri olan Tezkiretü'l-bünyan'da Mimar Sinan'ın eseri olarak gösterilmektedir (Anonim 2009). Külliye'nin banisi Sultan II. Selim (Sarı) (d.1525-1574)'tür (Müderrişoğlu 1993). Düz bir alana inşa edilen külliye içerisinde han, arasta, cami, tabhane, imaret, hamam, sıbyan mektebi bulunmaktadır (Müderrişoğlu 1993).

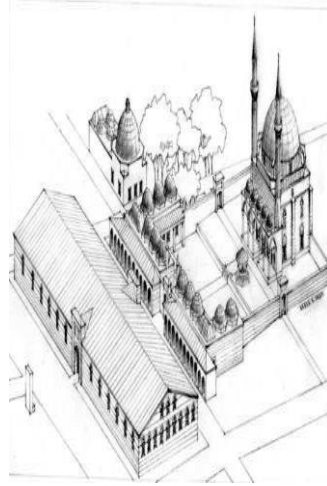

Şekil 3.6. Karapınar Selimiye Külliyesi vaziyet planı (Anonim 2017d)

Şekil 3.7. Karapınar Selimiye Külliyesi Cami (Anonim 2017d)

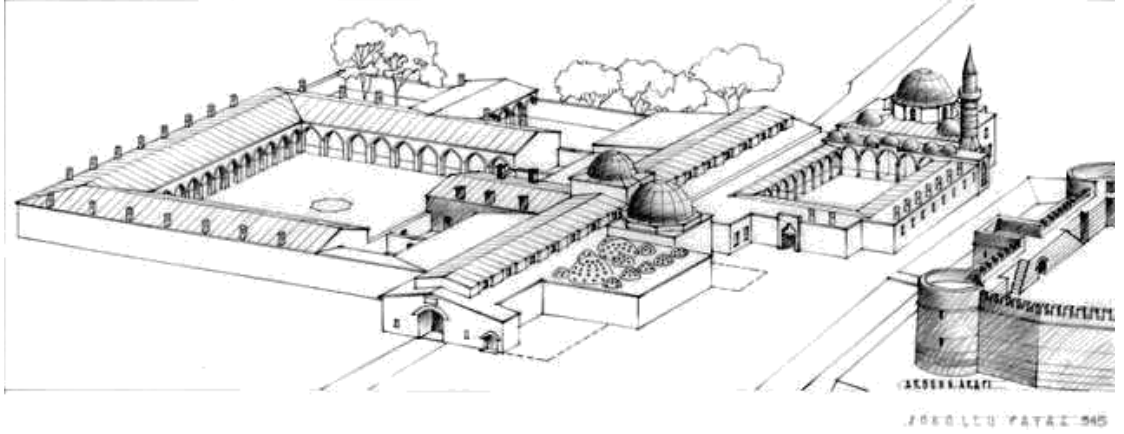
Külliye'nin ana eksenini oluşturan han, kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen plana sahip bir yapıdır. Çifte han olarak tasarlanmıştır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009). 1836 yılında oldukça harap durumda olan yapı, 1844-1847 yılları arasında yeniden yapılmıştır. Bu onarım sırasında han sayısı bire düşürülmüştür (Anonim 2009). Külliye'nin arastası doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Güneyden cami, tabhane ve imaret, kuzeyden han ve çeşme, doğudan ise hamam ile çevrelenmiştir (Müderrişoğlu 1993). 39 dükkandan meydana gelen arasta, tonoz örtülü olup, 1844-47 arasında yapılan onarımlarda dükkânların üzerinde kullanılmış olan kurşun malzeme değiştirilmiştir (Anonim 2009). Üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülü olan cami, külliye içerisinde güneyde yer almaktadır. Beş gözlü bir son cemaat yerine sahiptir.

Şekil 3.8.Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi (Anonim 2017d)

Külliye'nin ilk binalarından olduğu bilinen imaretin orijinal haline dair bilgi bulunmamaktadır. 1991 yılında yapılan kazılar sonucunda mutfak bölümünün temellerine ulaşılmıştır (Anonim 2009).

Hamam, tek kubbeli olup klasik üslupta tasarlanmış kagir bir yapıdır. Diğer yapılara göre külliye'nin dışında yer almaktadır. Tüm bu yapıların yanı sıra, Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre; külliye'de bir de sıbyan mektebi bulunmaktadır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009). 20. yüzyıl başlarında ilk binanın temellerine ulaşılmış, bu temeller üzerine dört oda ve bir salondan meydana gelen kerpiçten bir yapı olduğu belirlenmiştir (Anonim 2009).

Şekil 3.10. Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi gravürü
(archnet.org/sites/2799/media_contents/42965 - erişim tarihi: 6.2.2017)

Cumhuriyet'in ilanından sonra ulaşım yollarının değişmesi sebebiyle külliye eski önemini yitirmiştir. Payas Belediyesi tarafından 2011 yılında başlanan onarımları 2013 yılında tamamlanmış olup, günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Anonim 2014).

Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi (1572-73)

Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer alan Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi, büyük ölçekli program grubuna dahil olup arasta odaklı bir yapı topluluğudur. Külliye'nin banisi Yemen Fatihî Sadrazam Sinan Paşa'dır. Külliye'nin mimarına dair ise kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Müderrişoğlu 1993).

Bursa'nın Yenişehir ilçesinde 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen külliye'nin orijinalinde cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, arasta ve iki han bulunmaktadır. Günümüze ise cami, imaret ve 5 birimden oluşan bir bölüm ulaşmıştır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009c).

Şekil 3.11. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi (projeler.bursa.bel.tr/upload/2015/08/sinan-paşa-külliye_RENDER.jpg - Erişim tarihi: 13.03.2017)

Günümüze sadece yapı kalıntıları ulaşan arastanın, imaret birimlerinin duvarlarındaki izlerden külliye'nin doğu yönünde olduğuna dair bilgiler edinilmiştir. Varsayılan plan şemasına göre arastanın, külliye'nin ana girişi olan taç kapının iki yanında kuzey-güney doğrultusunda uzanan tonoz örtülü birimlerden oluştuğu düşünölmektedir (Anonim 2009c).

Külliye'nin imareti "L" şeklinde dizilen sekiz adet kubbe örtülü odadan oluşmaktadır. Doğü-batı doğrultusunda 6, kuzey-güneyde doğrultusunda ise 2 oda yer almaktadır. Tabhane, külliye'de kuzeybatıda yer almakta ve camiye dikey, doğü-batı doğrultusunda da bir sıra mekandan oluşmaktadır (Müderrişoğlu 1993).

Şekil 3.12.Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi
(<http://bursaprovince.blogspot.com.tr/p/yenisehir.html> -Erişim tarihi: 14.03.2017)

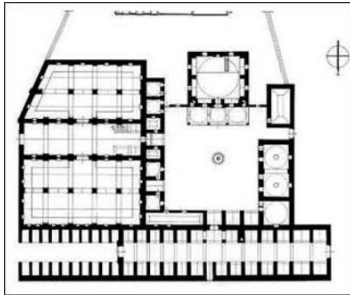
Cami, külliyenin güneyinde yer almaktadır. Kubbeli bir harim ve 3 gözlü son cemaat yerine sahip olan caminin kareye yakın bir planı bulunmaktadır. Caminin batısında harim ile son cemaat yerinin kesiştiği yerde caminin minaresi bulunmaktadır. Külliye'den günümüze ulaşmayan yapılar ise; han, medrese ve sıbyan mektebidir (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009c).

Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi (1576-1584)

Külliye, Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer almaktadır. Büyük ölçekli yapılar grubuna giren külliye, arasta odaklı yapılar grubu içerisinde yer almaktadır.

Külliye'nin banisi Kıbrıs Fatih Vezir Lala Mustafa Paşa'dır. Mimarı ise Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993).

Külliye içerisinde bulunan yapılar han, arasta, imaret, tabhane, cami, sıbyan mektebi ve hamamdır. Külliye'de bulunan han, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Külliye'nin odak noktasını oluşturan arasta ise, külliye'nin kuzey bölümünü bütünüyle kaplamaktadır. Arasta açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kapalı bölüm arastanın çekirdek bölümünü oluşturmaktadır. Açık bölüm ise kapalı bölüme oranla daha küçük boyutlu mekanlardan oluşmaktadır (Müderrişoğlu 1993).

Şekil 3.13. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Planı (Gündoğdu ve Işık 2010)

Şekil 3.14. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi
(ilginarastirmalari.blogspot.com.tr/
2016_01_01_archive.html -Erişim tarihi:
12.03.2017)

İmaret, cami ile aynı avluyu paylaşmaktadır ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde fırın ve çarşı, doğusunda han, batısında cami ve avlusu, güneyinde yol ile çevrili tabhanenin ise odaları avlunun doğu kenarı boyunca art arda sıralanmıştır. Odakların üzeri kubbe ile örtülüdür (Demirkaya ve Cantekin 2016).

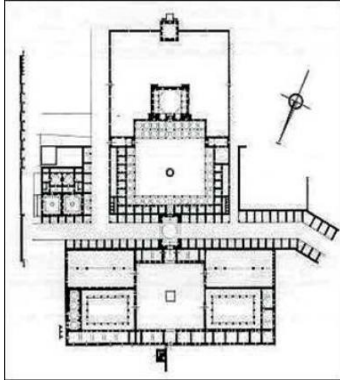
Külliye'nin "U" planlı avlusunun güney ekseninde yer alan cami, tek mekanlı, 3 gözlü son cemaat yeri olan ve tek minaresi bulunan bir yapıdır. Kitabesine göre 1576 yılında tamamlanmış ve "Kurşunlu Cami" olarak adlandırılmıştır (Müderrişoğlu 1993).

Külliye'nin vakfiyesinde içinde kütüphanesi bulunan bir sıbyan mektebinden bahsedilmektedir (Demirkaya ve Cantekin 20016).

Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi (1560-1570)

Arasta odaklı bir menzil külliyesi olarak Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, büyük ölçekli yapılar grubuna dahil edilmektedir. Külliye'nin banisi Sokullu Mehmed Paşa, mimarı ise Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993).

Külliye'nin merkezini 59 dükkan ile dua kubbesinden meydana gelen arasta oluşturmaktadır. Arasta'nın güneyinde cami, medrese ve sıbyan mektebi, kuzeyinde ise kervansaray, imaret, tabhane, doğusunda ise çift hamam yer almaktadır (Anonim 2009b). Külliye'de han, tabhane, imaret, arasta, cami, medrese, sıbyan mektebi, hamam gibi yapılar yer almaktadır.

Şekil 3.15. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi Planı (Gündoğdu ve Işık 2010)

Şekil 3.16. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi (www.kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=246 - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Han, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Külliye içerisinde bulunan tabhane ve imaret ise günümüze ulaşmamıştır (Müderrişoğlu 1993).

Arastadan geriye sayısı azalmış, bakımsız dükkanlar ve dua kubbesi kalmıştır (Anonim 2009b). Arasta'nın merkezinde dua kubbesi yer almaktadır. Bu kubbe, külliye içerisinde belirleyici bir öneme sahiptir (Müderrişoğlu 1993). Cami, tek mekanlı camiler grubundadır. Yapının kuzeyinde çift son cemaat yeri bulunmaktadır. Merkezde şadırvanın yer aldığı revaklı bir iç avlu bulunmaktadır (Anonim 2009b).

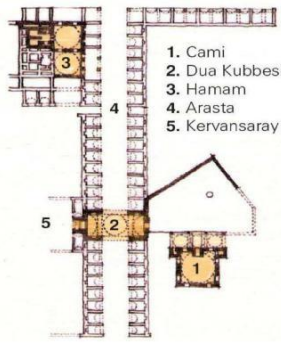
Külliye'nin birinci derecede eğitim yapısı olan medrese, caminin kuzeyinde yer almaktadır. Sıbyan mektebi ise caminin güneyinde yer alıp, medreseden sonra külliye'de eğitim işlerinin yürütüldüğü ikinci yapı özelliği taşımaktadır (Müderrişoğlu 1993).

Havsa Sokullu Mehmed (Kasım Paşa) Külliyesi (1577)

Edirne'nin Havsa ilçesinde 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen külliye Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer almaktadır. Büyük ölçekli yapılar grubunda olup, arasta odaklı külliyeler içerisinde yer almaktadır.

Külliye'nin banisi Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, mimarı ise Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009d).

Han, tabhane, imaret, arasta, cami, medrese, hamam ve tekkeden oluşan külliye'nin günümüze ulaşan yapıları, cami, arastanın dua kubbesi, hamam ve tekkedir (Anonim 2009d).

Şekil 3.17. Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi vaziyet planı
(www.sinanasaygi.org/i/kulliye/180.jpg -Erişim tarihi: 12.03.2017)

Şekil 3.18. Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi
(www.restorasyonforum.com/index.php?topic=2147.0- Erişim tarihi: 12.03.2017)

Arastanın doğusunda yer alan cami, sade bir görünüme sahip olmakla birlikte anıtsal bir görünüm de sergilemektedir. Kare planlı ibadet mekanının üzeri kubbe ile örtülü olup, yapının 3 gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Anonim 2009d).

Geriye sadece dua kubbesi kalan arasta, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Müderrişoğlu'nun (1993) belirttiğine göre, medresenin adına sadece Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde rastlanılmakta olup varlığı kesin değildir. Aynı zamanda Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bir tekkeden de söz edilmektedir.

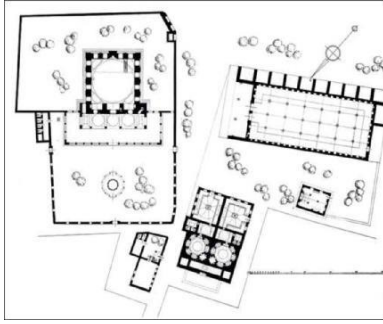
Külliye'nin hamamı, külliye avlusunun kuzey ucunda yer almakta olup çifte hamam plan şemasına sahiptir. Külliye'nin günümüze ulaşmayan yapıları han, imaret, arasta, medrese, sıbyan mektebi olup belge ve yayınlarda geçmemekle birlikte külliye'nin bir de tabhanesi olduğundan söz edilmektedir. Bunun yanında arasta, günümüzde park olarak kullanılmaktadır (Müderrişoğlu 1993, Anonim 2009d).

3.1.3 Odaksız Menzil Külliyesi

Bu bölümde Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde bulunan 1 adet ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde bulunan 1 adet odaksız menzil külliyesi incelenmiştir.

İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi (1579)

Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde yer alan İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi, orta ölçekli olup, odaksız menzil külliyesi grubuna dahil edilmektedir. Külliyenin banisi Vezir Pertev Mehmed Paşa'dır. Mimarı is Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993). Külliyenin içerisinde bulunan yapılar cami, han, arasta, ifte hamam, sıbyan mektebi ve imarettir. Külliye planında asimetrik yerleşim hakimdir (Sönmez 2010).

Şekil 3.19. İzmit Pertev Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı (Gündoğdu ve Işık 2010)

Şekil 3.20. Pertev Mehmet Paşa (Yeni Cuma) Cami ve Külliyesi
(www.kulturportali.ogov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/pertev-mehmet-pasa-yeni-cuma-Camii-ve-kulliyesi
Erişim tarihi: 12.03.2017)

Gündoğdu ve Işık'ın (2010) belirttiğine göre, külliyenin camisi Evliya elebi'nin Seyahatnamesi'nde "Mahkeme Cami" olarak geçmekte olup günümüzde ise "Yeni Cuma Cami" adı ile bilinmektedir. Cami kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Çift bölümlü son cemaat yeri revaklı olup, caminin tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

Pertev Paşa İmareti, caminin kuzeybatısında, kervansaray ile hamam arasında inşa edilmiş olup, günümüzde mevcut değildir (Sönmez 2010). Külliye de bulunan han günümüze ulaşmamıştır. Sıbyan mektebi günümüzde özgünlüğünü yitirmiştir. Hamam, ifte hamam planında tasarlanmış olup 1922 yılına kadar harap bir şekilde iken, daha sonra evre düzenlenmesi sonucu yıktırılmıştır (Müderrişoğlu 1993, Sönmez 2010).

Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi (1553)

Odaksız menzil külliyesi grubunda yer alan Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi'nin banisi Kanuni Sultan Süleyman'dır. Mimarı ise Tuhfet'ül Mimari'ne göre Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993). Külliye, Hatay ilinde yer almaktadır. Külliye han, cami ve hamamdan oluşan küçük ölçekli yapılar grubuna girmektedir. Eski Halep yolunun kuzeyinde han, güneyinde ise cami ve hamam yer almaktadır. Külliye içerisinde yer alan han, bu yapı topluluğunun en büyük boyutlu olan yapısıdır (Müderrişoğlu 1993). Hanın bir kısmı yıkılarak yerine yeni binalar inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapıdır (Őancı 2006).

Şekil 3.21. Belen Kanuni Sultan Süleyman Cami (belen.bel.tr/wp-content/uploads/2016/05/kanuni-sultan-süleyman-camii-belen.jpg -Erişim tarihi: 12.03.2017)

Cami, ters T planlı camiler grubuna girmektedir. Tek minareli olan caminin güney ve batı cepheleri özgünlüğünü korurken, kuzey ve doğu cephelerinde değişiklikler yapılmıştır. Hamam; soyunmalık, ılıkık, sıcakık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Külliyeinin son yapısı olan hamamın han yapısından 12 yıl sonra tamamlandığı bilinmektedir (Őancı 2006).

Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu (1566)

Odaksız menzil külliyesi grubuna giren külliye, küçük ölçekli yapı toplulukları grubunda yer almaktadır.

Tarihi belgelere göre, külliye köprü, han ve çeşme Kanuni Sultan Süleyman tarafından; mescit, hamam, dükkan ve odalar ise Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliyenin mimarı ise Mimar Sinan'dır (Müderrişoğlu 1993). Belirli bir yapıya göre odaklaşmanın söz konusu olmadığı külliye han, mescit, hamam yapıları yer almaktadır.

Şekil 3.22. Büyükçekmece Menzil Külliyesi Kervansarayı (www.bcekmece.bel.tr/tr-tr/Kurumsal/PublishingImages/menzkul2.JPG - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Kurşunla kaplı olmasından dolayı "Kurşunlu Han" olarak adlandırılan yapı, mescidin karşısında inşa edilmiştir. Yapı, dikdörtgen bir plana sahiptir. Han ile karşılıklı inşa edilen mescit, külliyenin önemli yapıları arasında yer almaktadır. Bulunduğu konumdan ötürü halk arasında "Köprübaşı Mescidi" olarak adlandırılmıştır (Müderrişoğlu 1993).

3.2. Programına / Ölçeğine göre Menzil Külliyelerinin Sınıflandırılması

Menzil Külliyesi, mimari programında yer alan yapı sayısına ve ölçeğine göre sınıflandırıldığında, Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde 5 adet menzil külliyesinin büyük ölçekli, 3 adet menzil külliyesinin orta ölçekli ve 1 adet menzil külliyesinin küçük ölçekli, Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde ise 2 adet menzil külliyesinin büyük ölçekli, 2 adet menzil külliyesinin orta ölçekli ve 1 adet menzil külliyesinin ise küçük ölçekli yapılar grubuna girdiği görülmektedir.

Çizelge3.2. Anadolu ve Rumeli Yol Şebekeleri üzerinde bulunan menzil külliyelerinin program/ölçeğe göre sınıflandırılması

Yol Şebekesi-Güzergahı /Ölçek	Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı	Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı
Büyük Ölçekli	1. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi 2. Karapınar (Sultaniye), Sultan Selim (Selimiye) Külliyesi 3. Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi 4. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi 5. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi	6. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi 7. Havsa Sokullu Mehmed Kasım Paşa Külliyesi
Orta Ölçekli	1. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi 2. Bozüyük Güzelce Kasım Paşa Külliyesi 3. İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi	4. Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi 5. Babaeski Semiz (Cedit) Ali Paşa Külliyesi
Küçük Ölçekli	1. Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi	2. Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu

3.2.1. Büyük Ölçekli Menzil Külliyesi

Çizelge 3.3. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan büyük ölçekli menzil külliyesi

Külliye		Mimari Program
Sağ Kol Güzergahı	Cami odaklı	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Cami, Han, Tabhane, Paşa Odaları, Tekke, İmaret, Medrese, Kütüphane, Türbe, Hamam, Sıbyan Mektebi
		Karapınar (Sultaniye), Sultan Selim (Selimiye) Külliyesi Arasta, Han, Cami, Tabhane, İmaret, Hamam, Sıbyan Mektebi
		Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi Medrese, Sıbyan Arasta, Han, Cami, Tabhane, İmaret, Hamam, Hanikah, Sıbyan Mektebi
		Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi Arasta, Han, İmaret, Tabhane, Cami, Mektebi
		İlgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Arasta, Han, İmaret, Tabhane, Cami, Sıbyan Mektebi, Hamam
Orta Kol Güzergahı		Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi Han, Tabhane, İmaret, Arasta, Cami, Medrese, Sıbyan Mektebi, Hamam
		Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi Cami, Han, İmaret, Hamam, Sıbyan

Mimari program bağlamında menzil külliyesi ele alındığında, Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde 5 adet, Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde ise 2 adet menzil külliyesinin büyük ölçekli yapılar grubuna girdiği görülmüştür. Ele

alınan külliyelerden Anadolu Yol Şebekesi üzerinde yer alan 1 adet menzil külliyesi cami odaklıdır. Menzil külliyelerinin öncelikli amacının ticaret ve konaklama olması sebebi ile bu yapıların 6 adedi arasta odaklıdır.

3.2.2. Orta Ölçekli Menzil Küllieleri

Ele alınan menzil külliyelerinden Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde 3 adedi ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde 2 adedi orta ölçekli menzil külliyesi grubuna girmektedir. Bu külliyelerden 3 adedi cami odaklı iken, 1 adet odaksız menzil külliyesi ile 1 adet de günümüze ulaşan herhangi bir yapısı bulunmaması sebebiyle odak yönü belirlenemeyen menzil külliyesi bulunmaktadır.

Çizelge3.4. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan orta ölçekli menzil külliyesi

Külliye			Mimari Program
Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kul Güzergahı	Cami odaklı	Eskişehir Kurşunlu Külliyesi	Cami, Han, Medrese, Tabhane, İmaret, Sıbyan Mektebi
		Bozüyük Güzelce Kasım Paşa Külliyesi	Cami, İmaret, Han, Tabhane, Hamam, Medrese, Sıbyan Mektebi
		Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi	Cami, Han, Medrese, İmaret, Tabhane, Sıbyan Mektebi, Hamam
Rumeli Yol Şebekesi Orta KolGüzergahı	Odaksız	İzmit Pertev Mehmed Paşa Külliyesi	Cami, Han, İmaret, Hamam, Sıbyan Mektebi
		Babaeski Semiz (Cedid) Ali Paşa Külliyesi	Cami, Medrese, Han, İmaret, Hamam

3.2.3. Küçük Ölçekli Menzil Külliyesi

Program kapsamında ele alınan menzil külliyesi içerisinde, biri Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahında biri de Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahında olmak üzere 2 adet küçük ölçekli menzil külliyesi bulunmaktadır. Bu külliye aynı zamanda herhangi bir odak noktası bulunmayan odaksız menzil külliyesi grubuna girmektedir.

Çizelge 3.5. Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı ve Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı üzerinde yer alan küçük ölçekli menzil külliyesi

Külliye			Mimari Program
Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı	Odaksız	Belen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi	Han, Cami, Hamam, İmaret
Rumeli Yol Şebekesi Orta Kol Güzergahı	Odaksız	Büyükçekmece Menzil Yapı Topluluğu	Han, Mescit, Hamam

Program ve ölçeğe göre yapılan sınıflandırmada yapıların hangi işlevleri karşıladığı tablolarda belirtilmiştir. Ele alınan menzil külliyesi içerisinde, büyük ölçekli külliyelerde genellikle han ve arasta, orta ölçekli külliyelerde ise genellikle camiön plana çıkmaktadır. Küçük ölçekli menzil külliyesinin odaksız olduğu görülmektedir. Menzil külliyesinde öncelikli amacın konaklama ve ticaret olması sebebiyle, ele alınan külliyelerin hepsinde han ve arasta bulunduğu görülmekte olup, iki külliye camiye rastlanmamaktadır.

Tez kapsamında ele alınan Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı'nda bulunan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin orta ölçekli menzil külliyesi içerisinde cami odaklı külliye grubuna girdiği görülmektedir.

4. BULGULAR: ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ İÇERİSİNDE YER ALAN YAPILARIN ANALİZİ

Bu bölümde, tez kapsamında öncelikli olarak ele alınan Kurşunlu Külliyesi'nin Eskişehir'de bulunması sebebiyle Eskişehir'in tarihine, kentsel ve mimari değinilip, daha sonra külliye'nin banisi ve mimarı hakkında bilgi verilmiştir. Külliye içerisinde yer alan yapılar analiz edilmiş, yapılara ait güncel ve eski fotoğraflar ve külliye'ye ait vaziyet planı ile yapılara ait plan ve kesitler ile belgeleme yapılmıştır.

4.1. Eskişehir'in Kentsel ve Mimari

Gelişimi Eskişehir'in Tarihi

Güneyden Afyon, güneydoğudan Konya, doğudan ve kuzeyden Ankara, kuzeybatıdan Bolu, batıdan da Kütahya ve Bilecik illeri ile komşu olan Eskişehir, İç Anadolu bölgesinin kuzeybatı kesiminde yer alır. Kuzeyden Karadeniz, kuzeybatıdan Marmara, batı ve güneybatıdan ise Ege bölgesi ile çevrelenmektedir.

Eskişehir, Orta Anadolu'da Sakarya nehrinin bir kolu olan Porsuk çayının ve ona dökülen Sarısu'nun geçtiği geniş bir ovanın güney kenarında, Porsuk çayının sağ tarafında kurulmuş eski bir yerleşim yeridir. Şehir eskiden beri tepeye yaslanmış olan asıl yerleşim yeri ve ılıca semti olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Doğru 2005).

Porsuk gibi bir kaynağa sahip olması ve bunun yanında da tarımsal açıdan verimli bir ova ile birlikte iyi bir iklime sahip olması Prehistorik çağlardan itibaren yerleşim açısından Eskişehir'i cazip kılmıştır (Doğru 2005).

Kaynaklarda; Dorylaei, Dorylaeion, Dorylaeus, Dorylleon, Dorieion, Dorylaeum gibi farklı isimler alan kent; Friglerin yerleşim merkezlerinden biri olmuştur (İznic 2006).Frig Krallarından Midas'ın da mezarı Yazılıkaya'da bulunmaktadır.

İlkçağlarda Eskişehir

Arkeolojik çalışmalar ve buluntular Eskişehir ve çevresinde Paleolitik dönemde iskan edilmiş olduğunu düşündürmektedir. İlk yerleşim merkezinin bugünkü kent merkezine 3 kilometre uzaklıkta bulunan Porsuk vadisinin kuzeyinde yer alan ve halk arasında "Şarhöyük" olarak adlandırılan mevkide olduğu düşünülmektedir. Bu bölge antik çağda "Dorylaion" olarak adlandırılmıştır (Doğru 2005).

Antik çağlarda Eskişehir için üç merkez önem taşımaktadır. Bunlar Şarhöyük (Dorylaion), Karacaşehir ve Odunpazarı'dır (Anonim 2011)

Eskişehir, Sakarya (Sangarius) ırmağının bir kolu olan Porsuk (Tybrius) çayı ve ona dökülen Sarısu'nun aktığı geniş bir ovada yer almaktadır. Bu ova, verimliliği nedeniyle tarih öncesi dönemlerden başlayarak günümüze kadar sürekli bir yerleşim merkezi olarak görülmüştür (Doğru 2005).

Hitit döneminde Eskişehir ve çevresinde yoğun bir yerleşme olduğu bilinmektedir. Bu döneme ait en zengin kalıntılar Mahmudiye yakınındaki Kuşhöyük ile Güvercinhöyük'te bulunmuştur. Hellenistik Çağ'da ve Romalılar zamanında bölge sıradan bir taşra vilayeti olarak görülmüş ve yöneticilerin ilgisini çekmemiştir (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002, Doğru 2005).

Frigler, Anadolu'nun en önemli kavşak noktalarında bulunan alanlarda yerleşmiş, kültür ve sanatın doruğa ulaştığı bir dönem yaşamıştır (İşcan 2006). Sivrihisar çevresindeki bölgeler Friglerin en önemli yerleşim merkezleri olmuştur (Özüdoğru, Kedik Ertuğrul ve Manaz 2005).

Sivrihisar'a önceleri siyah kayalarından dolayı "Karahisar" denilmiştir, daha sonra "Sivrihisar" adını almıştır (Darhot 1966, Özüdoğru, Kedik Ertuğrul ve Manaz 2005).

Kimmer'lerin akınlarına karşı koyamayan yıkılan Frig devletinin yıkılmasından sonra bölgeye Lidya Krallığı hakim olmuştur (Kavlakoğlu 2005). Lidyalılar döneminde Eskişehir'in çevresi ile siyasi ve iktisadi bağlantısını arttırmasıyla birlikte önemi daha da artmıştır (İşcan 1986).

Frig devletinin yıkılmasından sonra Eskişehir, uzun bir süre Pers egemenliği altında kalmıştır (İşcan 2006). M.Ö. 334'de Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişiyle bölge Pers egemenliği altından çıkıp Büyük İskender'in hakimiyeti altına girmiştir (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002).

Roma ve Bizans Dönemlerinde Eskişehir

Yazılı kaynaklar Dorylaion'un bir Frig şehri olduğunu ve Eretria'lıDoryleos tarafından kurulduğunu kaydetmektedir. Burası Orta Anadolu'yu Marmara, Ege ve Akdeniz

kıyılarına bağlayan ana yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. Kentin yakınında bulunan termal merkez kente ekonomik ve sosyal zenginlik vermekte, yoğun ziyaretçi sayısı her dönemde kent ekonomisine katkıda bulunmaktadır (Darkot 1966, Doğru 2005) .

Kral yolu üzerinde olması sebebiyle birçok kez istilaya uğrayan Eskişehir'in Romalılar tarafından birçok yeri istila edilmiştir. Romalılar Yazılıkaya civarında ve Harmankaya'da mezar şeklinde oyulmuş olan mezar şeklindeki yerlerde barınmışlardır (Anonim 1967).

Romalılar, Ballıhisar (Pessinus) ve Sipalma olarak adlandırmış oldukları Sivrihisar ve Şarhöyük'te şehir kurmuşlardır. Romalıların, şifa ve eğlence yeri olarak gördükleri Eskişehir'in sıcak suları ve Kızılınler'deki kükürtlü sulardan da yararlandıkları bilinmektedir (İşcan 2006).

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Eskişehir, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmıştır. Bizanslılar döneminde Orta Anadolu'da ticari merkezlerin gelişmesi sırasında Eskişehir ve yöresinde birçok kent kurulmuştur. Her biri önemli bir ticaret merkezi olan bu kentlerden en önemlisi İmparator Justinianus tarafından kurulan Justinianopolis (Sivrihisar)'dır (Doğru 2005). Justinianus, bu bölgeye çok önem vermiş ve imar faaliyetleri üzerinde de durmuştur (Yıldız 1976, Kavlıkoğlu 2005).

Uzun süre Bizanslıların yönetimde kalan kent, önemli yollarda bulunması sebebiyle birçok kez istilaya uğramıştır. Şehir, kaplıcaları ile Bizanslıların önemli yerleşim merkezlerinden biri haline gelmiştir (Ertin 1994).

Bizans döneminde bölgede önemli yol ağları oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlisi Eskişehir ve Kütahya'dan geçerek İznik ve Bursa'ya kadar uzanmıştır (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002).

Bizanslılar döneminde kentte yayılmış olan Hıristiyanlık dini etkisiyle kentin sosyal yaşamında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklere paralel olarak imalat, tarım ve ticaret gibi kentsel fonksiyonlar kiliselerin egemenliği altına girmiştir (İlgar 2008).

Eskişehir Odunpazarı bölgesinde Bizans dönemine ait yapılar olduğuna dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bölgedeki bazı yapılarda, çeşmelerde ve Kurşunlu Külliyesi'nde devşirme malzeme kullanıldığı bilinmektedir (Anonim 2011).

Anadolu Selçuklu Döneminde Eskişehir

Bizans Devleti'nin zayıflamasından sonra Selçukluların eline geçen Eskişehir, bu süreç ile birlikte önemli gelişmeler de yaşamaya başlamıştır. Birçok boyun yerleştiği, ikinci ve üçüncü Haçlı seferleri sırasında geçiş yolları üzerinde yer alan kent, Selçuklu şehri olarak anılmıştır (Anonim 1967) .

Antik dönemde Dorylaion yerleşim merkezi olarak bilinmekte iken, Türklerin gelmesiyle birlikte yerleşim alanı bugünkü Odunpazarı olmuştur. 1097 yılında yapılan Dorylaion Savaşı sonrasında I.İzzeddin Kılıç Arslan'ın Odunpazarı'na ordugah kurması sebebiyle 12. yüzyıldan itibaren burası "Sultanyügi / Sultanüyüğü" olarak anılmıştır (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002).

Eskişehir'in 1176 Myriokephalon Savaşı ile Selçuklulara dahil olmasından sonra Eskişehir Ovası "Sultan-önü" olarak adlandırılmıştır. Bu bölge buraya yerleşen Uç beylerine verilmiştir (Müderrisoğlu 1993).

Myriokephalon zaferinden sonra, bir Türk kenti olarak Eskişehir'de iskan edilmeye başlanmıştır. Burada ne geleneksel Türk kent modeli ne de İslam kent modeli uygulanmıştır. Yeni yerleşme biriminde hiçbir zaman savunma ön plana çıkarılmadığı için kale ve sur duvarı yapılmamıştır (Doğru 2005).

Önemli askeri ve mimari gelişmelerin yaşandığı kentte, Selçuklu Dönemi'nden günümüze pek fazla sanat eseri kalmamakla birlikte I.Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılan I.Alaeddin Camii günümüze ulaşan tek örnektir (İşcan 1986).

1243 yılına kadar süren Selçuklu döneminin gelişmeleri, Selçukluların Moğollara yenilmesiyle sona ermiştir. 1262 yılında kentte Cacaoğlu Cebrail Bey tarafından yeniden inşa dönemine geçilmiştir (Ertin 1994).

Tanyeli'nin (1986) belirttiğine göre, kentin kesin bir biçimde Türk egemenliğine girmesinden sonra yaklaşık bir yüzyıl içerisinde 17 adet mescit yapılmıştır. 1270'lerde

mescitlerin tümü yıkıntı halinde bulunmuştur. Tanyeli (1986), bu dönemde herhangi bir istila olmadığı için 13. yüzyılın ilk çeyreğinde kentin az nüfuslu olduğunu belirtmiştir. Göçebelikten kentliliğe geçiş sebebiyle 13. yüzyıl sonunda kentte çok sayıda önemli kamusal yapı da bulunmaktadır.

Sultanönü Sancağı'nın esas şehrinin adına ilk kez, şehrin valiliğini yapmış olan Cacaoğlu Nureddin tarafından 1272'de düzenlenmiş olan vakfiyede rastlanmaktadır. Vakfiyede o zamanki Eskişehir, Sultanyügi büyük şehri anlamına gelen "Mahruse-i Sultanyügi" ve Sultaneyüğü şehri anlamına gelen "Medinetü's Sultaneyüğü" adlarıyla anılmıştır (Anonim 2011).

Eskişehir'de mahalleler mescit ve zaviye gibi dini yapıların etrafında oluşmuştur. Fakat uç kenti olması sebebiyle bunlar derme çatma, basit yapılardır. Hiçbiri yüzyıllara direnecek nitelikte değildir. Bu yüzden Eskişehir ve çevresinde Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemine ait çok az sayıda eser bulunmaktadır (Doğru 2005).

Eskişehir'in Odunpazarı bölgesinde 13. yüzyıl sonundan itibaren ve 14. yüzyıl boyunca birçok Ahi zaviyesinin kurulmuş olduğu bilinmektedir. Yine aynı bölgede inşa edilmiş olan 1525 tarihli Kurşunlu Külliyesi'nin imar faaliyetlerine dair ise kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Anonim 2011). 17. yüzyıla kadar gelişme göstermiş olan Odunpazarı, daha sonra bir süre duraklama dönemine girmiştir (Olca Uçkan ve Uçkan 2002).

Odunpazarı, genel olarak göçmenlerin yerleşmiş olduğu bir bölge olmuştur. Antik çağlar boyunca yoğun bir iskan merkezi olarak görülmemekle birlikte zamanla yerleşim dokusunun sıklaşması sebebiyle bir Türk mahallesi halini almıştır (Anonim 2011).

Osmanlı Devleti Döneminde Eskişehir

Osmanlılar döneminde devletin kurucusu olan Osman Bey, 1289 yılında hakim olduğu topraklar arasına Eskişehir ve İnönü'yü de katmıştır (İşcan 1986).Doğru'nun (2005) belirttiğine göre, Dorylaion antik kenti üzerinde bulunan ve Türkler tarafından Eskişehir adı ile tanınan kalenin adı, sancak merkezi olan Mahruse-i Sultanyügi 'ye mal edilmiş;

ancak kale değil kent olduğu ifade edilerek 15.yüzyılın son çeyreğinden itibaren Eskişehir adı ile kullanılmıştır.

Eskişehir için önemli bir yerleşim merkezi olan Odunpazarı'nın Osmanlı Dönemi'ndeki gelişiminde ise 1525 tarihli Kurşunlu Külliyesi önemli bir rol oynamaktadır. Külliye, olduğu dönem içerisinde bölgede kendisine uyumlu bir geleneksel dokuyla dikkat çekici özelliğe sahip olmuştur (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002).

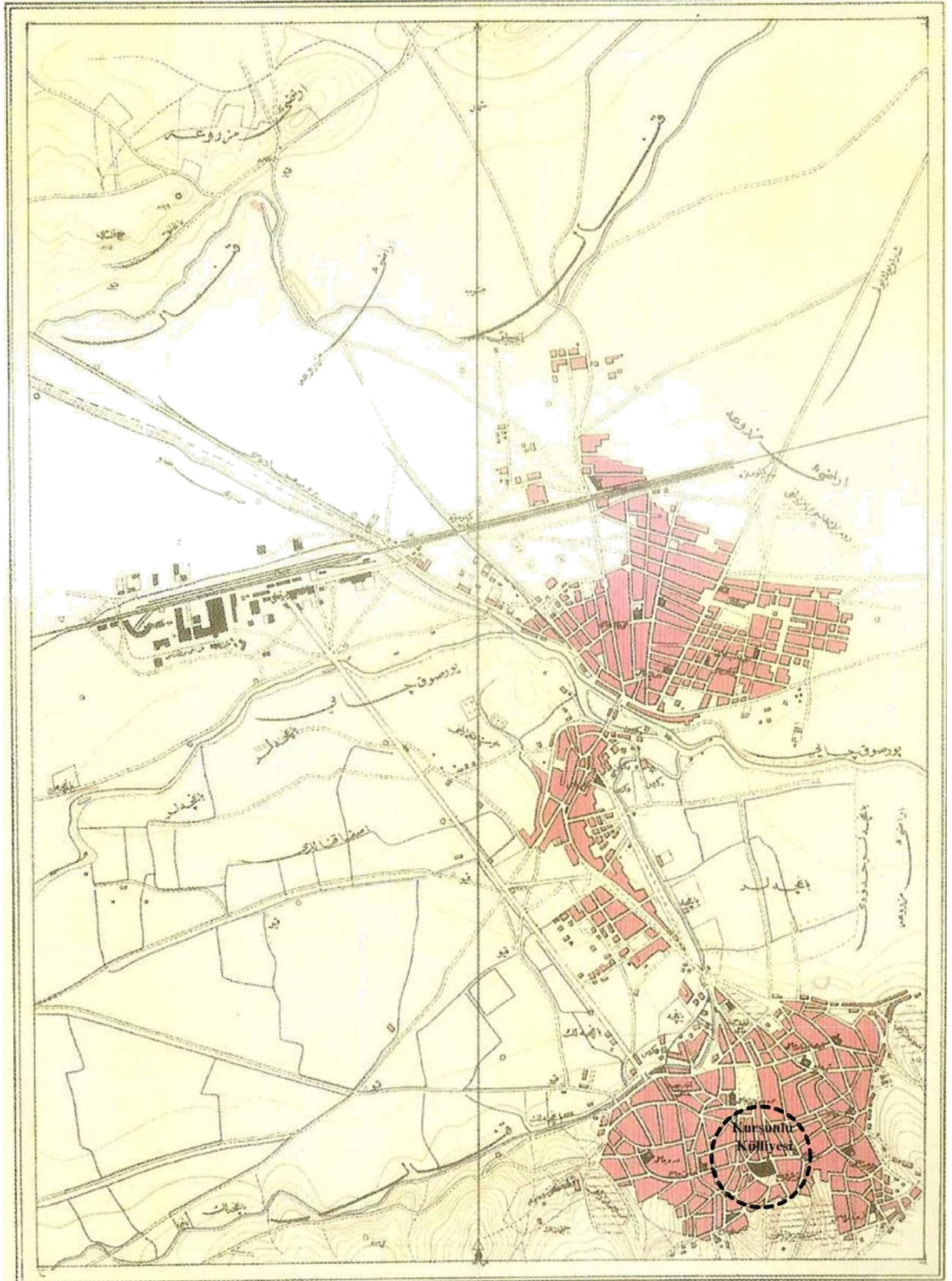
1905 yılında Eskişehir çarşı bölgesinde çıkan yangının somut göstergesi olarak "Odunpazarı" adının semtte yapılan yakacak odun alışverişine dayalı olduğunun düşünülmüştür (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002)

Eskişehir'e Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde önem verilmiş ve kaynaklarda sıklıkla adı geçmiştir. Devletin kuruluş devri sırasında uç beylerinin bölgesi olmuş, Sultanönü adıyla anılmıştır (Doğru 2005).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarında Eskişehir, ticaret merkez olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Eskişehir'de en erken tarihli eserler, Seyit Battal Gazi Külliyesi'ndeki Ümmühan Hatun ve Seyit Battal Gazi türbeleridir (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002).

Doğru'nun (2005) belirttiğine göre, Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde, Mustafa Paşa devletin önemli görevlerinde bulunan banisi olduğu Kurşunlu Külliyesi Odunpazarı'nda inşa edildiği için, bu alan "Paşa" mahallesi olarak anılmış ve günümüzde de bu isimle varlığını sürdürmektedir. Bu mahalle içerisinde bulunan Kurşunlu Külliyesi ise Odunpazarı bölgesine karakter kazandıran bir yapı topluluğu olmuştur (Olçay Uçkan ve Uçkan 2002). Paşa mahallesi, külliyenin kuruluşu ile hızla gelişmiş, "Merhum Mustafa Paşa mahallesi" II. Selim zamanında neredeyse on kat büyüklüğe ulaşmıştır (Doğru 2005).

17. yüzyıla kadar sürekli bir gelişme gösterdiği gözlemlenen kentin 1858-1860 yıllarında tekrar canlılık kazandığı belirtilmektedir. Bu canlılıkta ise 1919 yılına kadar süren göçlerin yeri oldukça büyüktür. Bir diğer unsur da 1894 yılında Eskişehir'e ulaşan Berlin-Bağdat Demiryolu'dur. (Sönmez 1984, Ulu 2003)

Şekil 4.1.1892 tarihli Eskişehir (Anonim 2011)

Şekil 4.2. 2017 yılı Eskişehir kent dokusu ve Kurşunlu Külliyesi (Google Earth görüntüsü)

Şekil 4.3.2017 yılı Eskişehir kent dokusu üzerinde 1892 yılına ait kent sel alan sınırlarının gösterimi (Google Earth görünümü üzerinde düzenleme yapılmıştır)

Kentte beliren canlanma üzerinde Lületaş ticaretinin de etkisi bulunmaktadır. 1880 yılından itibaren ilk kez Porsuk çayının karşı kıyıları göçmenler tarafından oluşturulan yerleşmeler ile dolmaya başlamıştır (Ertin 1994, Olcay Uçkan ve Uçkan 2002).

1890-1920 yılları arasında şehrin gelişmesi Porsuk çayının kuzey kıyısı ile demiryolu çevresinde olurken, esas oluşum yer yer bahçe içerisinde yapılan konutlar ile başlamıştır (Ertin 1994).

Eskişehir 1905 yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Bu yangın sonucunda çarşının büyük bir kısmı yanmıştır. En eski kapalı çarşı ise tamamen yanmıştır. Şehirde 1894 yılında 17 cami, 3 medrese, 4 tekke, 25 han bulunmakta iken günümüze sadece 2 cami

kalmıştır. Bunlar; Alaeddin ve Kurşunlu camileridir. Bu iki eser dışındaki şehirde bulunan diğer bütün eserler Yunanlılar tarafından yakılmışlardır. Yukarı mahalle (Odunpazarı) olarak adlandırılan bölgede ise bulunan evler günümüze kalmış birer kaynaktır (Sönmez 1984, İşcan 1986, Ertin 1994).

19.yüzyıl sonundan itibaren yaşanan gelişmeler ile birlikte kentin güney kısmındaki yamaçlar üzerindeki yerleşmeler, çarşı pazarın kurulmuş olduğu sahayı genişletmiş ve yeni mahalleler kurulmuştur (Efe 1998, Özüdoğru, Kedik Ertuğrul ve Manaz 2005).

Eskişehir ve bağlı olduğu Sultanönü sancağı en büyük imar faaliyetini Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamıştır. Bu dönemde, Eskişehir'de daha sonra Kurşunlu Cami olarak adlandırılacak olan Çoban Mustafa Paşa Camisi, Şeyh Şücaaddin türbe ve külliyesi, Yazılıdere köyünde Üryan Baba türbesi yaptırılmıştır (Doğru 2005).

Erken Osmanlı döneminde Eskişehir'de yerleşimin çok merkezli olduğu göze çarpmaktadır. Odunpazarı etekleri ve Alaeddin Cami etrafındaki Türkmen yerleşimi yamacın yukarı kesimlerine doğru genişlemiştir. Burası Türkmenlerin oturduğu bir konut alanı olma özelliği gösterirken Karacaşehir ise gayrimüslimlerin birlikte yaşamış olduğu bir kale yerleşimi görünümündedir. Eskihisar (Dorylaion) gittikçe küçülen bir yerleşim özelliği göstermiştir. Hamamlar bölgesi, sağlık, dinlenme ve alışveriş merkezi olma özelliğini Osmanlı'nın verdiği destek ile devam ettirmiştir (Anonim 2011).

Çelebi Mehmet döneminde (1413-1421) sağlanan Anadolu birliğine kadar Eskişehir çevresi Germiyanogulları, Karamanogulları ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışmalar sebebiyle kentleşme bazında bir gelişme gösterememiştir (Anonim 2011).

Odunpazarı ve Eskişehir'de kentleşme, Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520-1566) itibari ile gelişme göstermeye başlamıştır. Eskişehir ve Odunpazarı'na ait bilgiler Kanuni Sultan Süleyman döneminde buraya gelen gezginler yolu ile öğrenilmektedir (Anonim 2011).

1921 yılında Yunanlılar tarafından işgal edilen Eskişehir 2 Eylül 1922 tarihinde yarı yanmış olarak düşman elinden geri alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ise 1925 yılında vilayet merkezi olmuştur (Ertin 1994, Özüdoğru, Kedik Ertuğrul ve Manaz 2005, İlgar 2008).

Cumhuriyet Döneminde Eskişehir

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentte iki temel yerleşim yeri bulunmaktadır, bunlardan biri ana yerleşim yeri olan Odunpazarı bölgesi, ikincisi ise Porsuk etrafında yer alan yerleşim bölgesidir (İlgar 2008).

Cumhuriyet döneminde çarşı bölgesindeki ticaret ve konut alanlarının çoğu yanmış, olan Eskişehir, 1923 yılından sonra hızlı bir imar faaliyetiyle kalkınmaya çalışmıştır (Sönmez 1984, Ertin 1994).

Eskişehir'de 1950'li yıllardan sonra hızlı bir kentleşme süreci başlamıştır (İlgar 2008) 20. yüzyılda özellikle Kurtuluş Savaşı sonrasında kentteki yerleşim alanı aşağı şehre kaymış ve özellikle de Porsuk Çayı ve istasyon kısımlarında yoğunlaşmıştır. Odunpazarı bölgesinde evi olan halk, bu bölgede bulunan evlerini yıkmak yerine aşağı bölgede yeni ev yapma yoluna gitmiştir. Bu şekilde Odunpazarı bölgesindeki tarihi kent dokusu yıllarca bozulmadan varlığını sürdürmüştür. (Olca Uçkan ve Uçkan 2002).

Eskişehir, Cumhuriyet'in ilanından sonra hızlı bir imar faaliyeti ile birlikte kalkınmaya başlamıştır. 1923-1950 sonrasında hem endüstriyel gelişim, hem de ulaşım ağının önemli bir noktasında yer alması sebebiyle hızla gelişen bir kimlik kazanmıştır. Yeni yapılaşmalar geleneksel konut mimarisinden farklıdır. Bu yerleşmelerin ortaya çıkmasıyla birlikte Odunpazarı terk edilmiş ve çarşı bölgesinin nüfusu yoğunlaşmıştır (Ertin 1994, Anonim 2011).

1923-1950 yılları arasındaki dönemde Eskişehir'de konut alanları, merkezi iş alanları ile sanayi tesisleri çevresinde yoğunlaşmış, dairesel olarak ve sınırlı bir mekanda gelişmiş, bunun sonucunda da toplu bir yerleşim biçimi görülmüştür. 1950-1960 yılları arasında Eskişehir, Türkiye'de bulunan birçok kente göre daha çok gelişmiş, çok fonksiyonlu ve hızlı bir kentleşme sürecine gitmiştir. 1958 yılında Yüksek İktisat Okulu'nun açılması dönemin en önemli olaylarından biri olmuştur. Günümüzde Anadolu Üniversitesi'nin temelini oluşturan bu kuruluş, şehrin günümüzde kazanmış olduğu "Üniversite kenti" kimliğinin bir anlamda ilk adımı olmuştur (Ertin 1994). 1960-1980 yılları arasında ise, 1990'lı yıllara yakın bir alan içerisinde büyümeye başlamıştır. 1980-1992 yılları arasında şehir, alansal olarak büyümeye başlamıştır. Bunda yapı üretim sürecinde etkinlik kazanması önemli rol oynamıştır (Ertin 1994, Anonim 2011).

Odunpazarı, 1978 yılında "Koruma Alanı" olarak ilan edilmiş, ilk binalar resmi olarak 1981 yılında kaydedilmiştir. İlk koruma bölgesi 1988 yılında tamamlanmış ve ikincisi ise 1997 yılında onaylanmıştır (Kolsal ve Koca 2015).

4.2. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin Kuruluşu, Banisi ve Mimarı

Tarih boyunca Eskişehir'de yukarı ve aşağı mahalle olarak adlandırılan Odunpazarı ve Çarşı bölgeleri içerisinde Odunpazarı semti, yukarı mahalle denilen bölgede yer almaktadır. Kurşunlu Külliyesi bu semt içerisinde Çoban Mustafa Paşa'dan ismini alan Paşa Mahallesi'nde yer almaktadır.

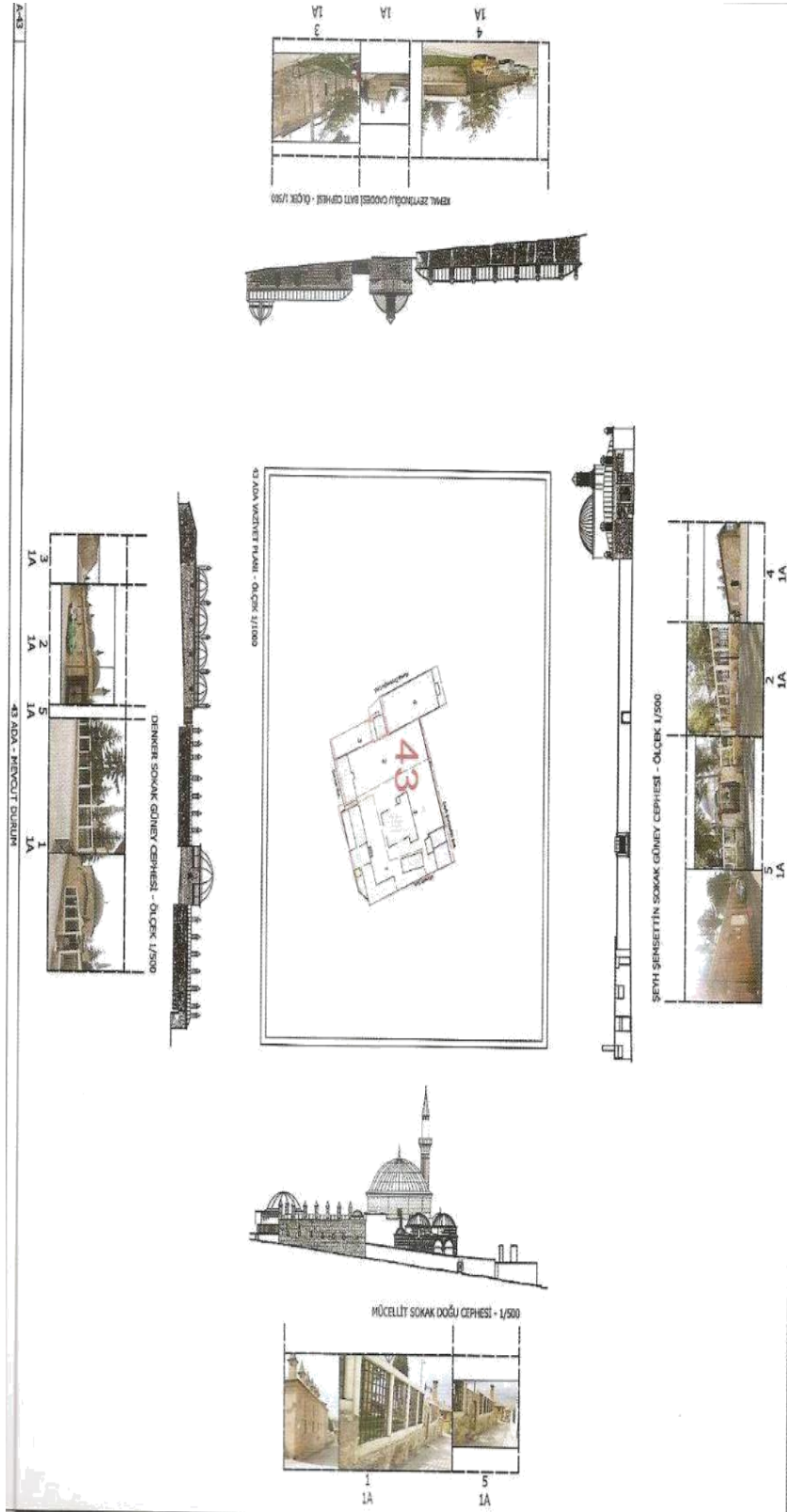

Şekil 4.4. Eskişehir'in İlçeleri

(www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/TR,111540/ilceler.html- erişim tarihi: 25.01.17)

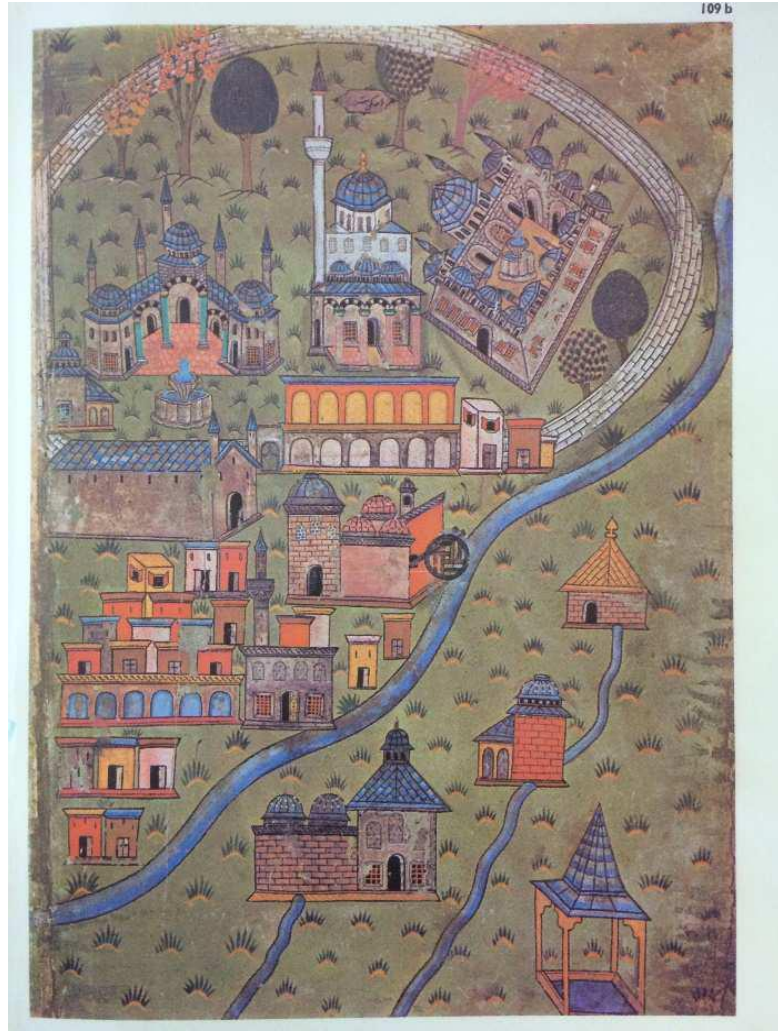
Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir Odunpazarı semtinde dört yönden sokak ile kuşatılmıştır. Güneyde Denker sokak, kuzeyde Şeyh Şemsettin sokak, batıda Kemal Zeytinoğlu caddesi ve doğuda Mücellit sokak yer almaktadır.

Kurşunlu Külliyesine ait ilk kaynak camiye ait kitabedir. Görsel olarak en önemli kaynak ise Matrakçı Nasuh'a ait olan minyatürdür. (Şekil 4.7)

Şekil 4.5. Eskişehir Odunpazarı koruma amaçlı revizyon imar planı- mevcut durum paftası (Anonim 2011)

Matrakçı Nasuh tarafından yapılmış olan Eskişehir minyatüründe ortadan geçen su ögesinin Porsuk çayı olduğu düşünülmektedir. Tarih kaynaklarında da geçtiği üzere burada Porsuk çayı şehri aşağı ve yukarı şehir olmak üzere ikiye bölmektedir. Minyatürün sol üst tarafında dışı bir sur ile çevrili olan yapı grubu Kurşunlu Külliyesi'dir. Minyatürün daha alt kısımlarında yer alan diğer yapı birimleri ise hamam ve Alaaddin Cami'dir. Minyatürde genel olarak yapı dağılımı da görülmektedir.

Şekil 4.6. Matrakçı Nasuh'un Eskişehir Minyatürü (Yurdaydın 1976)

Kurşunlu Külliyesi'nin mimarının, yapının kitabesi ve banisi Çoban Mustafa Paşa'nın kitabesine göre Acem Ali olduğuna dair tahminler yürütülmektedir. Ancak bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır (İnce 2011).

Klasik Osmanlı mimarisinin baş mimarlarından biri olan Acem Ali [ö.944 - 1537 (?)], Osmanlı mimarlık tarihinde Acem Alisi ve Esir Ali adlarıyla tanınmaktadır. Acem Ali, Azerbaycan Türklerinden olmakla birlikte kendi vakfiyelerinde adı Abdülkerim oğlu Alaeddin Ali Bey olarak geçmektedir. Bu lakaplarla tanınma sebebi ise, Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında İranlılardan esir alınmış olmasıdır (Ertuğrul 1988, Müderrisoğlu 1993)

Acem Ali'nin hayatına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Mimar Sinan'dan önce bir süre baş mimarlık yaptığına dair bilgiler mevcuttur. Ölümü üzerine 1539 yılında yerine Sinan, baş mimar olmuştur (Müderrisoğlu 1995).

Acem Ali'ye ait olduğu düşünülen bazı eserler arasında Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Külliyesi, Sofya'da Kadı Seyfeddin Cami, Manisa'da Sultan Cami, Trabzon'da Hatuniye Cami, Konya'da Sultan Selim Cami, Çorlu'da Süleymaniye Cami, Tekirdağ'a bağlı Saray'da Ayas Paşa Cami, İstanbul Fatih'te Bali Paşa, Eyüp'te Cezeri Kasım Cami, Söğüt ve Silivri'de Piri Mehmed Paşa camileri ile Topkapı Sarayı'nda Bâbüsselâm (ikinci kapı) sayılabilmektedir (Ertuğrul 1988).

Külliyenin kitabesi ve vakfiyesine göre yapının banisinin Çoban Mustafa Paşa olduğu bilinmektedir (İnce 2011).

Aslen Bosnalı olan Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. Asıl isminin "Gazi Mustafa bin Abdülkerim" olduğu bilinmekle birlikte vakfiyesinde ismi "Mustafa Paşa bin Abdulmuîn" olarak geçmektedir (Bayram 2011). Mustafa Paşa'nın aynı zamanda Arnavut kökenli olduğu da ileri sürülmektedir (Müderrisoğlu 1995).

Mustafa Paşa, yaşadığı dönemde "Çoban, Boşnak, Gazi, Damat, Mısırlı Paşa, Polak, Koca Lala" gibi unvanlarla anılmıştır (Müderrisoğlu 1995, Bayram 2011).

Yavuz Sultan Selim'in kızlarından biri olan Şehzade Sultan ile evlenen Çoban Mustafa Paşa (Bayram 2011), Şaban 935 (1529)'te vefat etmiştir. Türbesi Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde bulunmaktadır (Bayram 2011).

Çoban Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu en meşhur eser Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi olmakla birlikte vefatına kadar geçen sürede baniliğini yapmış olduğu çeşitli eserleri bulunmaktadır.

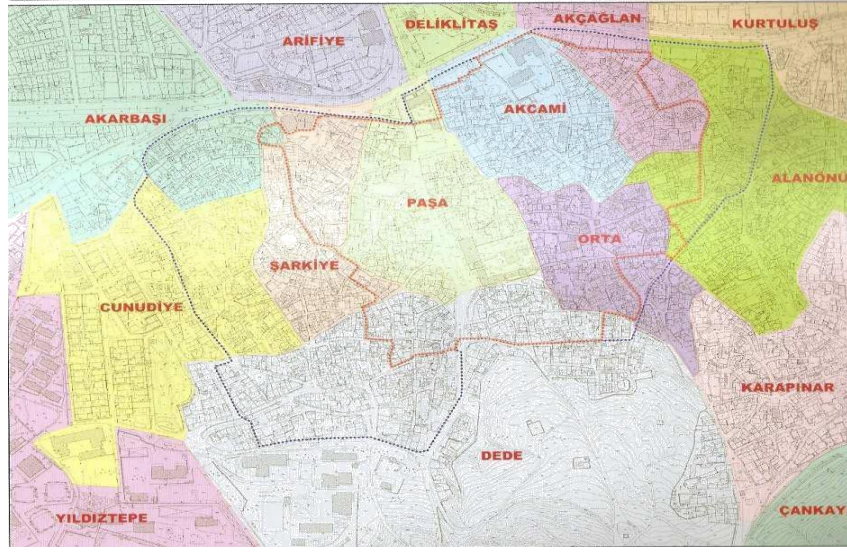
Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu eserleri arasında Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Svilengrad'da Mustafa Paşa Köprüsü, Sıbyan Mektepleri, Edirne İki Kapılı Han, Edirne Tahmis ve Yeşilce Hamamı, Silistre ve Prevadi'de Hamam sayılabilmektedir (Bayram 2011).

4.3. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi İçerisinde Yer Alan Yapıların Analizi

Sönmez'in (1984) belirttiğine göre, külliyenin iki aşamadan oluştuğu düşünülmektedir. Sinan'dan önceki aşamada cami, medrese ve aşevinden oluşan yapılar topluluğu tasarlanmış olmalıdır. Bunlar arasındaki uyumlu uzaklık bunu destekler niteliktedir. Yapımının ilk aşamasında medresenin batı ucundaki bir duvarla bitirilmiş olması gereken külliyenin ve özellikle medresenin arazi eğimine uygun tasarımı, avlu büyüklüğü ve binalarla boşlukların oranlı dağılımlarını; Mimar Sinan tarafından ikinci aşamada eklendiği düşünülen kervansaray önemli ölçüde değiştirmiştir. Mimar Sinan kervansarayın girişlerini külliye dışında planlayarak bu farklı işlevdeki yapıyı cami avlusundan koparmak istemiştir. Bu şekilde konaklama ve ibadet yapıları birbirinden ayrılmıştır.

Eskişehir Kurşunlu Külliyesi 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Dönemi mimarisinin örneklerinden biridir. Bu yapı topluluğu aynı zamanda 16. yüzyıla tarihlenen menzil külliyesi arasında yer almaktadır.

Külliye, Eskişehir ilinin merkezine oldukça yakın bir mesafede Odunpazarı semti Paşa mahallesi içerisinde konumlandırılmıştır. Kolay ulaşım sağlanması açısından bu yapı topluluğu önemli bir yere sahiptir. Kurşunlu külliyesinin bulunduğu bölge, yapıyı yaptıranın adına da ithafta bulunmak amacıyla, "Paşa mahallesi" olarak adlandırılmıştır (Alas 2006).

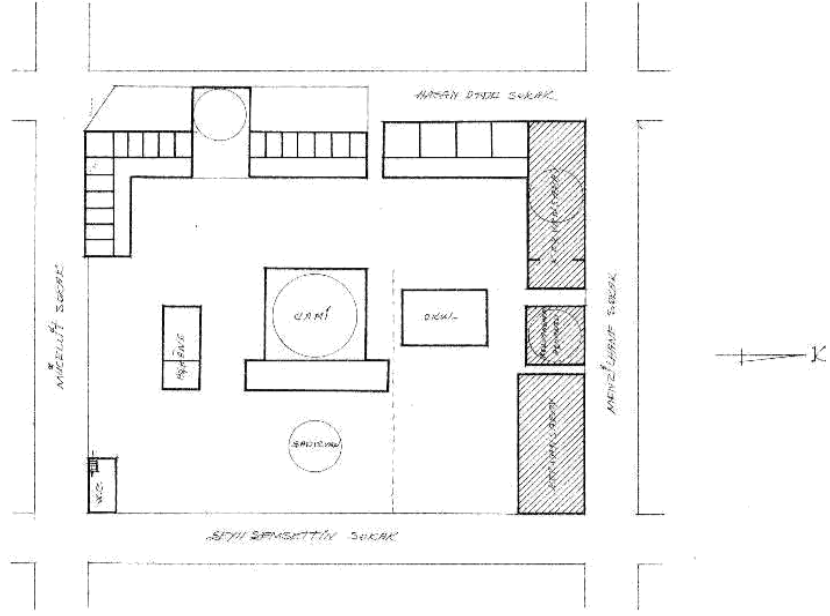

Şekil 4.7. Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu (Anonim 2011)

Eskişehir, Osmanlılar döneminde Anadolu'da var olan üç ana yol kuşağından birisi olan sağ kol güzergahında yer almaktadır. Menzil külliyelerinin en seçkin örnekleri bu yol üzerinde yapılmıştır. Bunun sebebi ise; Hicaz, Kudüs, Mekke, Medine gibi kutsal şehirlerle bağlantısı olmasından dolayı hayırseverlerin ilgisini çekmiş olmasıdır (Müdürrisoğlu 2002).

Külliye'nin tarihine ilişkin en fazla bilgi, caminin kitabesinden ve Çoban Mustafa Paşa'nın vakfiyesinden elde edilmektedir. Her iki kaynak içerisinde de külliye'nin banisi olarak Çoban Mustafa Paşa ismi geçmektedir (İnce 2011). Külliye'ye ait vakfiye ise günümüzde Topkapı Sarayı arşivinde bulunmaktadır.

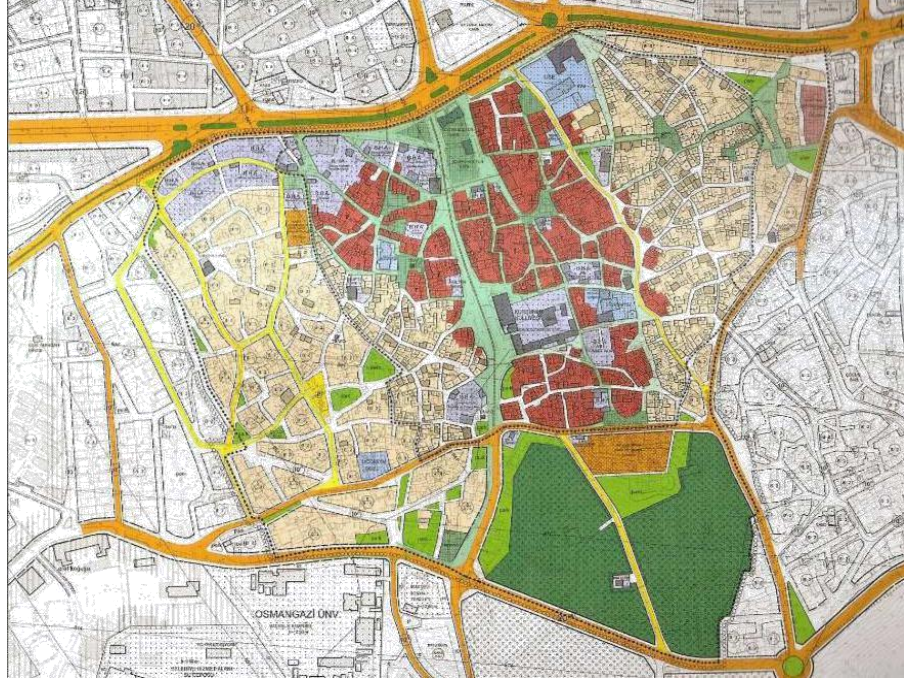
Cami kitabesine göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden olan Çoban Mustafa Paşa (Melek Mustafa Paşa) tarafından yaptırılan külliye, Gebze'deki külliyesi ile birlikte yaptırılmıştır.

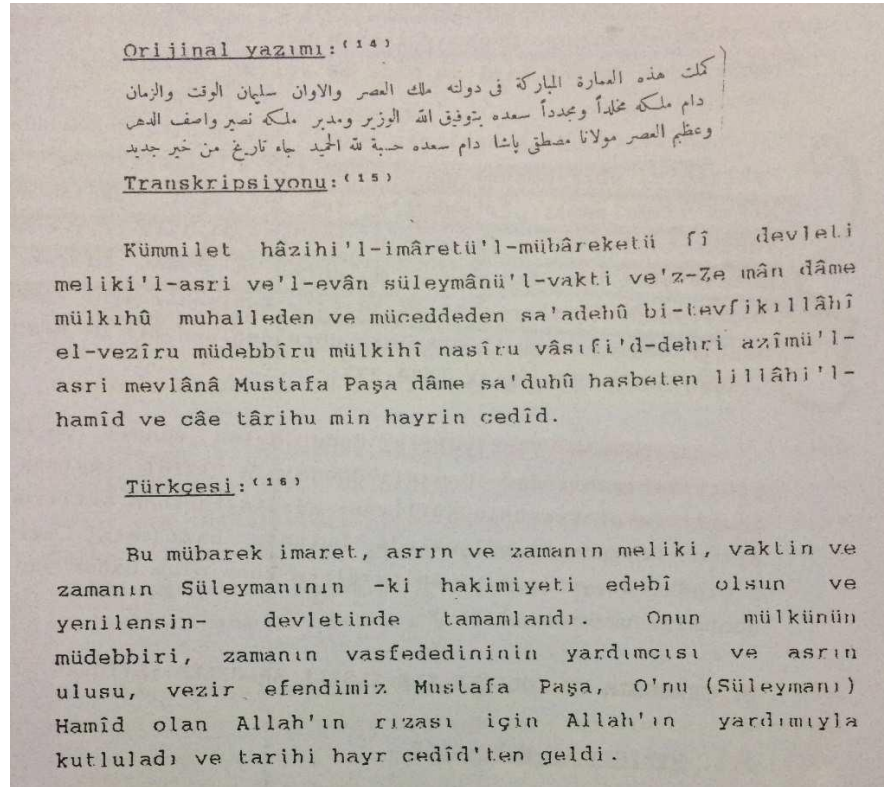
Şekil 4.8. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı
(<http://yayinevi.fsm.edu.tr/omk/p35.jpg> - erişim tarihi: 13.07.17)

Şekil 4.9. Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu-hava görüntüsü (Anonim)

Şekil 4.10. Eskişehir koruma amaçlı imar planı revizyonu (Anonim 2011)

Şekil 4.11. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi cami kitabesi Arapça yazımı, tercümesi ve Türkçe okunuşu (Müderrişoğlu 1993)

Külliyenin camisinin kitabesine göre, vakfiyesine dair birçok yorum yapılmıştır Ebced hesabıyla caminin inşa tarihinin yazıldığı kitabesinde H.921 / M.1515 mi yoksa H.931 / M. 1525 mi olduğu çok tartışılmıştır (Altınsapan ve Tulum 2016). (Şekil 4.11)

Mimar Sinan'ın 1538 yılında baş mimarlığa atanmasından önce 1525 yılında yaptırılmış olan külliye'nin Mimar Sinan tarafından yaptırılmasının güç olduğu söylenmektedir. Ancak bunun yanında Mimar Sinan'ın yazmış olduğu "Tuhfet-ül Mimarın'de" Eskişehir'de kendisinin bir kervansaray inşa ettiği kaydedilmiştir (İşcan 1990, Olcay Uçkan ve Uçkan 2002). Büyük kervansaray dışındaki yapıların mimarına ait kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Külliye onarım gördüğü halde orijinalliğini kaybetmemiştir. Külliye ile ilgili olarak risalelerde sadece handan bahsedilmektedir. Bu da Tuhfet'ül-Mi'marin'e kayıtlıdır (Kuran 1986).

Vakfiyesinde, cami, medrese, imaret, sıbyan mektebi (matbah) ve düşkünler evinden (Beytüz-zarif) bahsedilmektedir. (Altınsapan ve Tulum 2016)

Kurşunlu Külliyesi, Osmanlı döneminde sefer, hac, ticaret ve haberleşme açısından Orta Avrupa, Balkanlar ve İstanbul'u, Ortadoğu ve Hicaz'a bağlayan yollar üzerinde bulunması açısından önemli bir menzil külliyesidir (Alas 2006).

Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, bir önceki menzil olan Söğüt'e dokuz, sonraki Seyitgazi'ye yedi-sekiz, İstanbul'a ise 52 saat uzaklıktaydı (Bozkurt 1966, Halaçoğlu 1982, Müderrisoğlu 1993). Bir önceki menzil yeri bazı koşullarda Bilecik ve İnönü olarak da değişiyordu (Müderrisoğlu 1993).

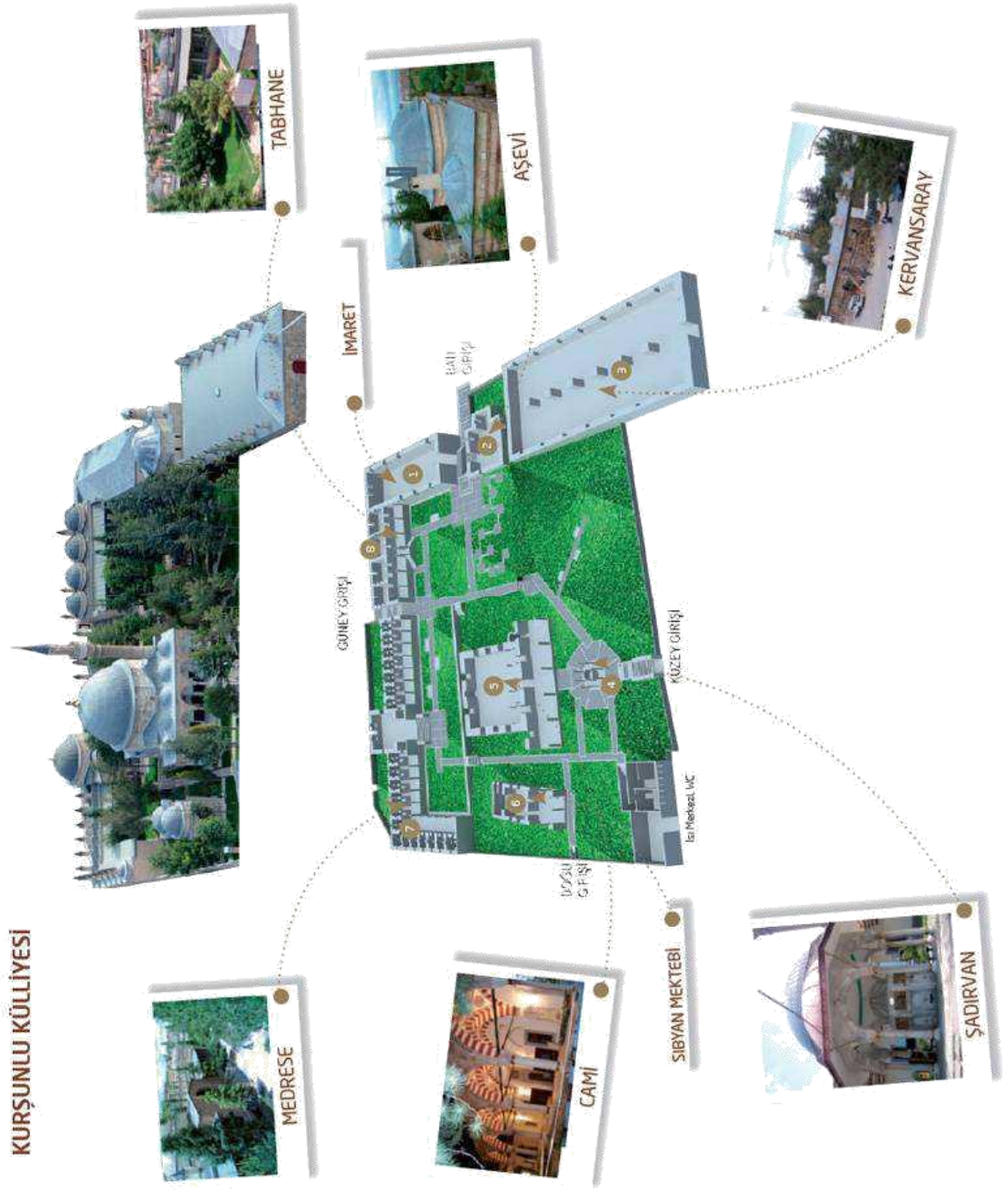
Eskişehir Çoban Mustafa Paşa (Kurşunlu) Menzil Külliyesi'nde bulunan cami, büyük bir dış avlunun merkezinde konumlanmış kuzey hariç üç yandan yapılarla çevrelenmiştir. Batıya han ve imaret, kuzeye tabhane ve hanikah (tekke-medrese) doğuya ise sıbyan mektebi yerleştirilmiştir. Bu durumda cami, arka ve yan cephelerden kuşatılmıştır (Müderrisoğlu 1993).

Külliye kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Eğimli bir arazide yer alır. Cami odaklı külliye tasarımına girer. Hiçbir yapının bağımsız bir avlusu bulunmamaktadır. Güneye yerleştirilen yapılara ulaşım merdivenlerle sağlanır. Külliye'de doğu, batı, kuzey, güney

yönünde dört giriş vardır. Ana giriş kapısı eskiden kuzeyde, şadırvana açılan kapı iken günümüzde batıdaki küçük kervansaray ile aşevi arasındaki kapıdır.

Tasarımına bakıldığında, camide dahil olmak üzere külliye de bulunan hiçbir yapıda iç avlu bulunmamaktadır. (Müderrişoğlu 1993).

Külliye nin merkezinde cami, caminin doğusunda sıbyan mektebi (matbah), batısında imaret, kuzeybatısında kervansaray, güneybatısında tabhane (düşkünler evi), kuzeyinde şadırvan, kuzeydoğusunda ise yeni yapılar olan kalorifer dairesi ve yeraltı tuvaleti yer almaktadır.

Şekil 4.12. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi planı
(www.eskisehirkulturizm.gov.tr/Resim/157400,kursunlu-plan.png?0 -
erişim: 08.01.17)

Alas'ın (2006) belirttiğine göre, imaretin mutfağı olabilecek kubbeli yapı imaretin kuzeyindedir. Batı duvarında yer alan ocak nişi ve anıtsal bacasıyla 19.yüzyılın sonlarından itibaren 1960'lara kadar saat kulesi olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

Külliyenin kuzey kanadında, kuzeybatıdan başlayarak kervansaray, kervansarayın güneyine yerleştirilen aşevi ile onun güneyinde tabhane yer alır.

Aşevi ile küçük han arasında külliye'nin batıda bulunan ana girişi yer alır.

Şekil 4.13. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve konumu ve çevresindeki kent dokusu (www.eskisehir.bel.tr/img_sayfalar/big_69-2015-01-07-1420639898.jpg - erişim: 08.01.17)

Cami, imaret, tabhane ve medresede kesme taş, büyük ve küçük kervansarayda moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Sıbyan mektebi (matbah) ise hepsinden farklı olarak üç sıra tuğla bir sıra kesme taş malzeme kullanılarak düzenli almaşık teknik uygulanmıştır (Altınsapan, Deveci ve Gerengi 2011).

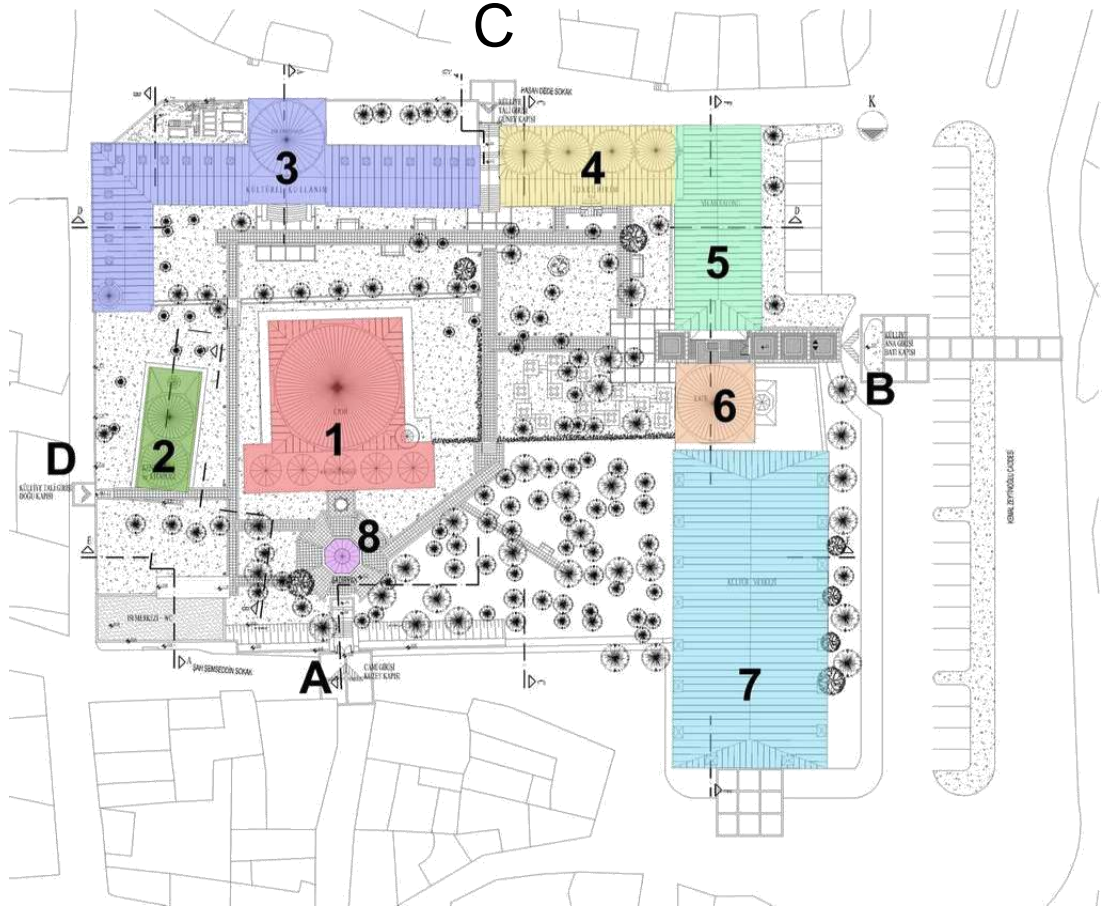
Alas'ın (2006) belirttiğine göre, külliye'de Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında 1950'lerden itibaren onarımların yapıldığı ve en kapsamlı onarımın da 1955-68 yılları arasında gerçekleştirildiği yazılıdır.

Altınsapan ve Tulum'un (2016) belirttiğine göre;

"Külliye 1955-84 yılları arasında aralıklarla onarım görmüştür. Camideki kalem işi süslemeler bu onarımlar sonrasında yapılmıştır. Orijinal kalem işi süslerine dair bilgi bulunmamaktadır. Caminin geçirmiş olduğu asıl büyük onarım 1955-68 arası dönemdir. Bu onarım sonucu taşıyıcı, bağlayıcı ve örtü sistemi elden geçirilmiştir. Cephelerin taş kaplamaları yer yer yenilenmiştir. Külliye'nin şadırvanı 1982 yılında yenilenmiştir. Cami, 1974 yılına kadar Eskişehir Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak kullanılmış ve 1974 yılında boşaltılmıştır. 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü onarım programına alınarak 1982 yılında medrese, kütüphane, imaret ve şadırvan Ali Saim Ülgen tarafından restore edilmiştir. Cami ve diğer yapılar en son 2005-2009 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden onarım görmüştür."

Bu kapsamda, cephelerin taş değişimi gerçekleştirilmiş, taşıyıcı, örtü ve bağlayıcı sistemleri ya yenilenmiş ya da yeniden inşa edilmiştir. Semahane önündeki eyvan ilk haline dönüştürülmüş, imaretin örtü sistemi ve hanın bacaları elden geçirilmiştir (Müderrişoğlu 1993).

Külliye'de 1969 yılından beri birçok restorasyon çalışması yapılmıştır. Güneye doğru hafif yükselen bir arazi üzerine kurulu. Caminin kuzeyi bulunan yüksek avlu duvarı ile çevrilidir. Cami bahçesine merdivenle çıkılıyor. Bahçede şadırvan bulunmaktadır. Caminin doğusunda talimhane, kuzeydoğusunda yeraltı tuvaleti yer almaktadır. Güney kısmında medrese, arka sokağa çıkılan merdivenli bir kapı, doğusunda düşkünler evi, düşkünler evine (Beytü'üz zayıf) bitişik olarak kuzeye uzanan küçük kervansaray, batıda aşevi ve büyük kervansaray, kervansarayın kapısı kuzeyde bulunan sokağa açılmaktadır (İşcan 1990).

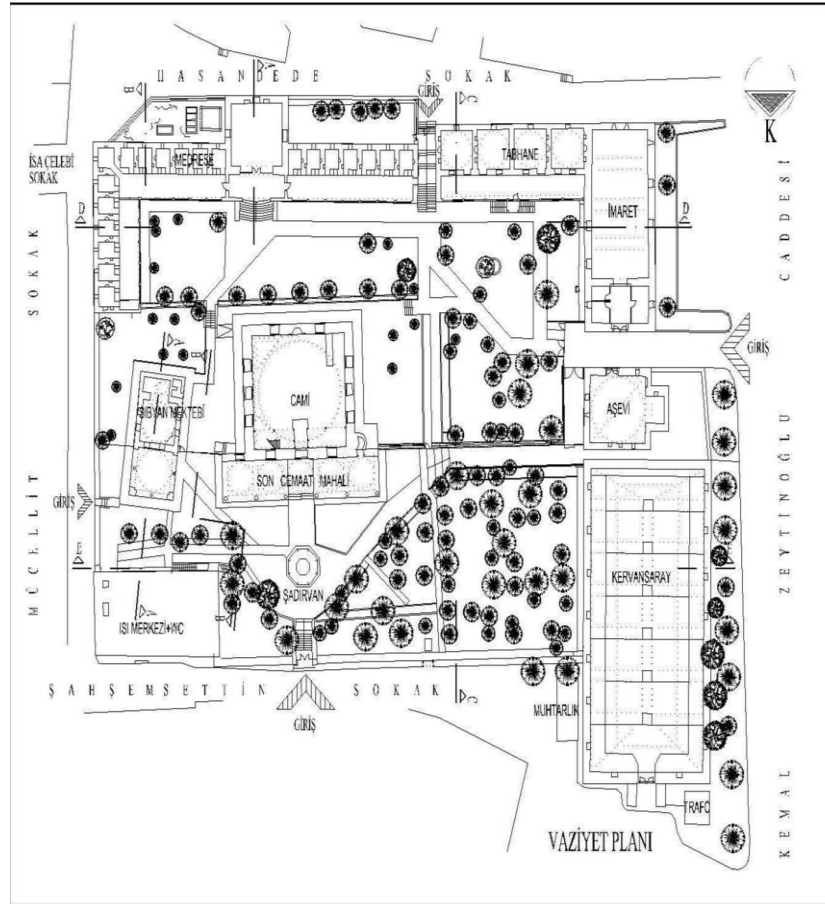
Külliyein Bölümleri	Özgün İşlevi	Günümüzdeki Kullanımı
1	Cami	Cami
2	Sıbyan Mektebi	Mevlevi Kütüphanesi
3	Medrese (Hanikah)	Lületaş ve El Sanatları Müzesi
4	Tabhane	Nikah Memurluğu
5	İmaret	Cam Atölyesi
6	Aşevi	Cam Müzesi
7	Kervansaray	Nikah Dairesi
8	Şadırvan	Şadırvan

Şekil 4.14. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı (odunpazarihouses.com/wp/wp-content/uploads/2011/04/kulliye_vaziyet.jpg - erişim: 08.01.17)

Kurşunlu Külliyesi restorasyon çalışmaları üzerine Şahin'in (2012) belirttiğine göre;

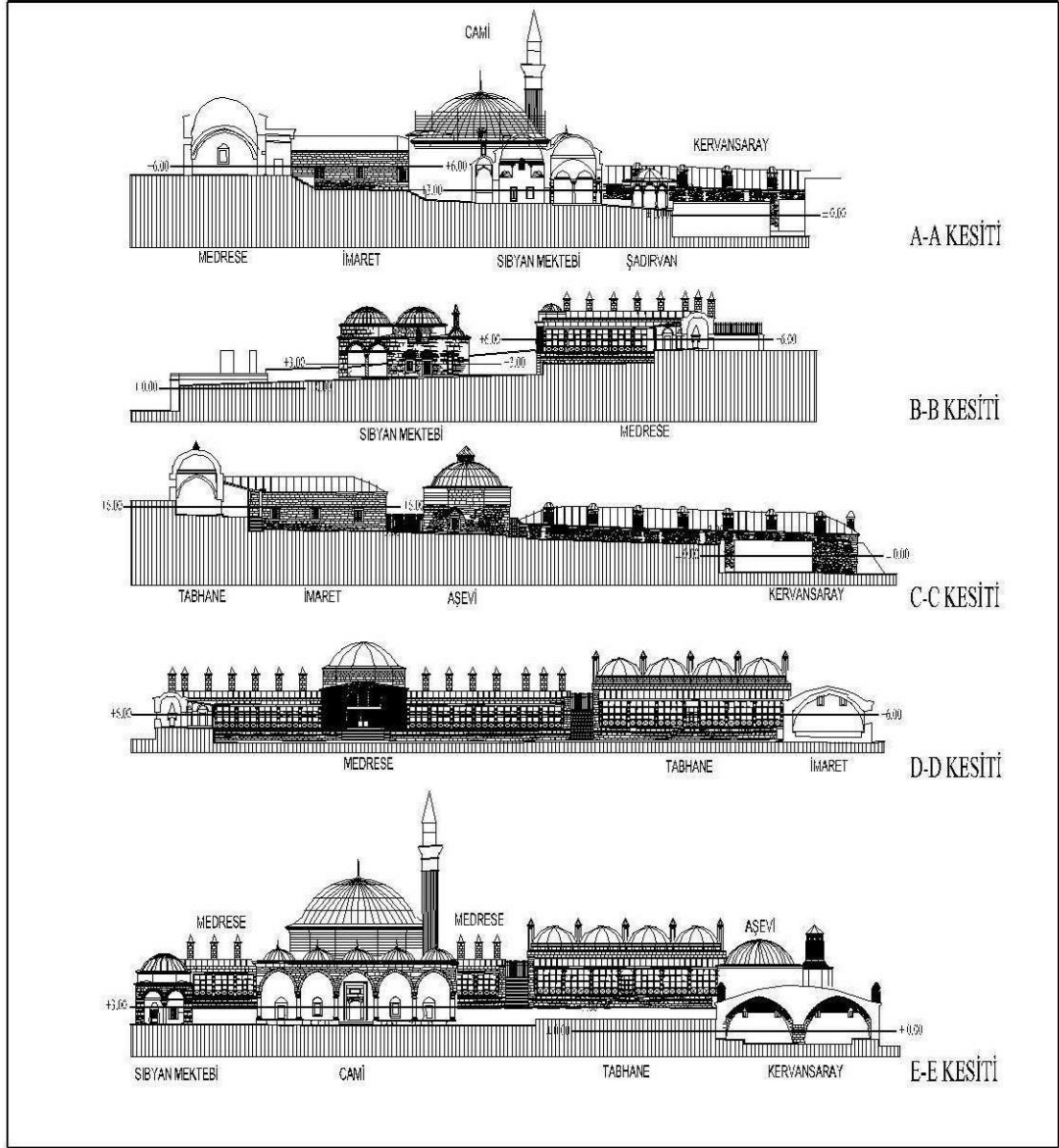
"Külliye'nin onarımına ilişkin hazırlana rölöve ve restitüsyon projesi Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.08.2005 gün ve 530 sayılı kararı, restorasyon projesi aynı Kurul'un 20.12.2005 günü ve 840 sayılı kararı;

Külliye içerisinde başlatılan restorasyon çalışmaları esnasında ortaya çıkan yeni bulgular doğrultusunda hazırlanan revize restorasyon projesi ise 22.06.2007 gün ve 2000 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. 2007 tarihinden sonra da Kurşunlu Külliyesi'nin içerisinde yer alan yapılarda devam eden restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan yeni verilere dayalı olarak hazırlanan projeleri Kurul kararı ile onaylamıştır" (Şahin 2012).

Şekil 4.15.Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı (Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivi)

Cami odaklı menzil külliyesi grubuna giren Eskişehir Kurşunlu Külliyesi vaziyet planında merkezde cami görülmekte olup, diğer yapılar cami etrafında avluya dağıtılmıştır. (Şekil 4.16)

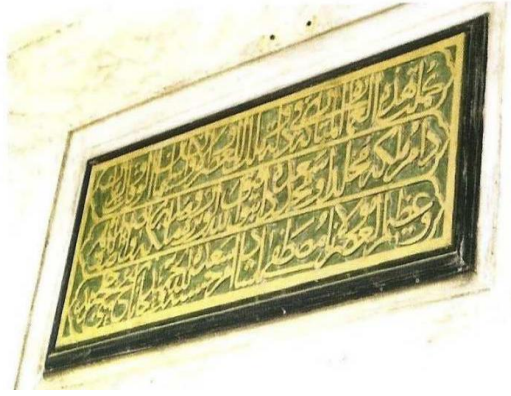

Şekil 4.16. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi kesit (Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivi)

Müderrişoğlu'nun (1993) belirttiğine göre, menzil külliyesi çoğunlukla düz arazilerde yer alır, istisna olarak da eğimli arazide bulunanlar vardır. Bunlardan biri olan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi'nin 5 adet farklı kesit ile bulunduğu araziye ve yapıların konumlandırılmalarına dair bilgi edinilmektedir. En alt kotta kervansaray, üst kotta ise cami ve diğer yapılar yer almaktadır (Şekil 4.16).

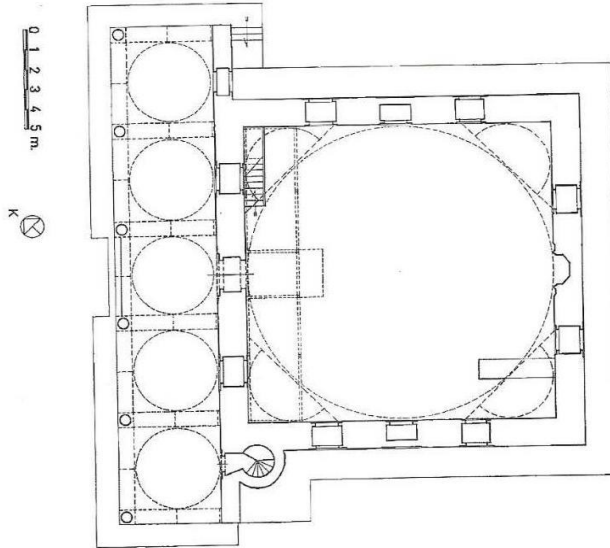
4.3.1. Cami

Külliye'nin vakfiye ve kitabesine göre 932 H. / 1525 M. tarihli olduğu bilinmektedir (Müdürrisoğlu 1993, İnce 2011). (Şekil 4.17)

Şekil 4.17. Cami kitabesi (İnce 2011)

Cami, külliye'nin merkezinde yer almaktadır ve üç yönden diğer yapılarla etrafı çevrilidir. Kare bir plana sahip olan cami(Şekil 4.18), tromp geçişli büyük bir kubbe ile örtülüdür. Beş gözlü bir son cemaat yeri bulunan caminin girişi kuzeyde yer almaktadır. Camide, tek hacimli mihrap önü kubbeli ibadet mekanı bulunmaktadır.

Şekil 4.18. Cami planı (İnce 2011)

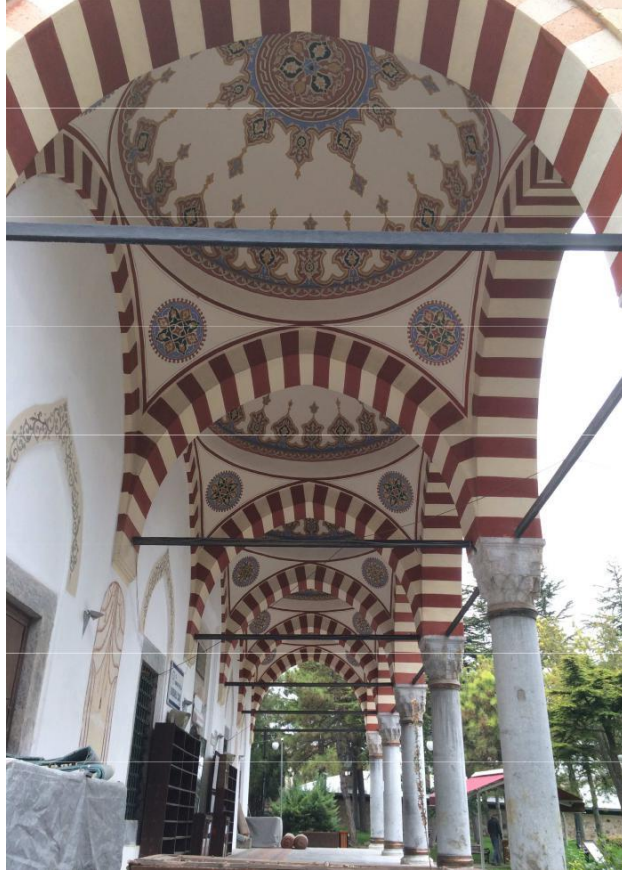
Caminin tek bir minaresi bulunmakta ve son cemaat yeri ile batı cephesinin kesiştiği noktada yer almaktadır (Şekil 4.19). Minarenin uzunluğu 30 metredir (Müderrişoğlu 1993). Zengin bir süslemenin göze çarptığı minare çokgen gövdelidir ve şerefe altı kısmı beş sıra mukarnas bezemeye sahiptir. Kaidesi çokgen olan minarede kullanılan malzeme kesme taştır. Gövdeye pabuç ile ulaşılmakta ve pabuçtan sonra bir, şerefe altında ise iki bileziği bulunmaktadır. Minare külah ile sonlanmaktadır. Caminin girişinin olduğu gibi, minarenin girişi de son cemaat yerine açılmaktadır.

Şekil 4.19. Cami minaresinin batı cephesinden görünümü (Yılmaz 2016)

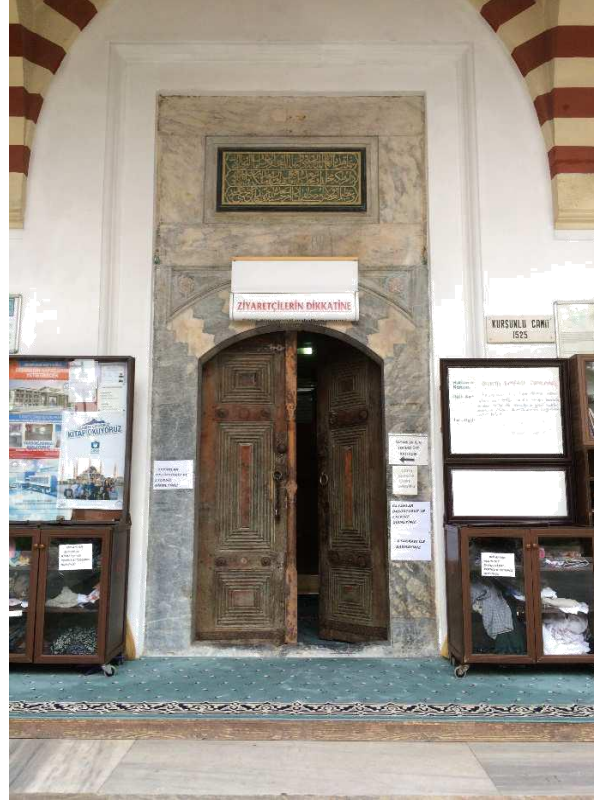
Caminin kasnaksız kubbe ile örtülü 21x5 metre boyutlarında beş gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Müderrişoğlu 1993). Bu kubbelerin içerişi oldukça zengin süslemeye sahiptir. Kubbe içlerinde köşelerde rozet çiçekler bulunmakta, kubbe ortasında da kalem işi süslemeler görülmektedir. Caminin üç basamak merdiven ile ulaşılan son cemaat yerinde kalem işi süslemelerden başka dikkat çeken diğer bir unsur ise kemerlerdeki bir sıra beyaz bir sıra kırmızı taştır ile tasarlanmış olan düzenlemedir. Son cemaat yeri kubbeleri mukarnas başlıklı altı adet mermer sütuna oturtulmuştur. Sütunlar düz ve silmeli kaidelidir. Kaidenin üst ve alt kısmında bilezik bulunmaktadır.

Caminin dış cephesinde en süslü kısmı kuzey cephesi yani son cemaat yerinin bulunduğu kısımdır. Son cemaat yeri duvarında bulunan kalem işi süslemeler 2009 yılında yapılan onarımlar sırasında ortaya çıkarılmıştır (İnce 2011). Süslemeler mihrap formunda düzenlenmiştir. Niş içerisinde perde motifi oluşturulmuştur. Burada yer alan bitkisel bezemelerin Batılılaşma dönemi özellikleri gösterdiği belirtilmektedir (İnce 2011). (Şekil 4.20)

Şekil 4.20. Son cemaat yeri kubbe içi süslemeleri (Yılmaz 2016)

Caminin kuzey cephesinde, son cemaat yerinde orta kubbenin altında harime geçişi sağlayan giriş bulunmaktadır. Basık kemerli, iki ahşap kanattan oluşan caminin ana giriş kapısının üzerinde dikdörtgen mermer çerçeve içerisinde caminin kitabesi yer almaktadır. Cami giriş kapısının basık kemerli kısmı ak ve gök mermer malzemenin yapılmıştır ve bu malzemelerin birbirine bağlama işleminde lamba-zivana tekniği kullanılmıştır (İnce 2011). Kapının etrafını saran malzeme siyah-beyaz mermer olup bu malzeme ile zikzak motifi oluşturularak cepheye bir hareket kazandırılmıştır (Şekil 4.22)

Şekil 4.21.Cami ana girişi (Yılmaz 2016)

Caminin kuzey cephesinde girişin sağ ve sol yanında birer pencere yer almaktadır. Pencere yan kısımlarında açıklıklar görülmektedir. Pencereler dikdörtgen formda oluşturulmuş olup, söveli ve sivri kemerlidir. Sivri kemerler bitkisel bezemelerden oluşturulmuştur. Cephenin batı kenarında bulunan açıklık minare kapısı olup sivri kemerlidir. Diğer açıklık ise sivri kemerli depo kapısıdır.

Caminin kubbe kasnağının kuzey-güney ve doğu-batı cephelerinde küçük sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cepheleri birbirine benzer şekilde düzenlenmiş ve oldukça sade görünümündedir.

Külliyenin kuzey girişi ile caminin kuzey cephesi aralığında bir şadırvan bulunmaktadır. Matrakçı Nasuh'un minyatüründe görülen şadırvan ile karşılaştırıldığında yapılan onarımlardan sonra şadırvanı eski görünümünden uzaklaşmıştır (Doğru 2005).

Şekil 4.22.Külliyenin şadırvanı (Yılmaz 2016)

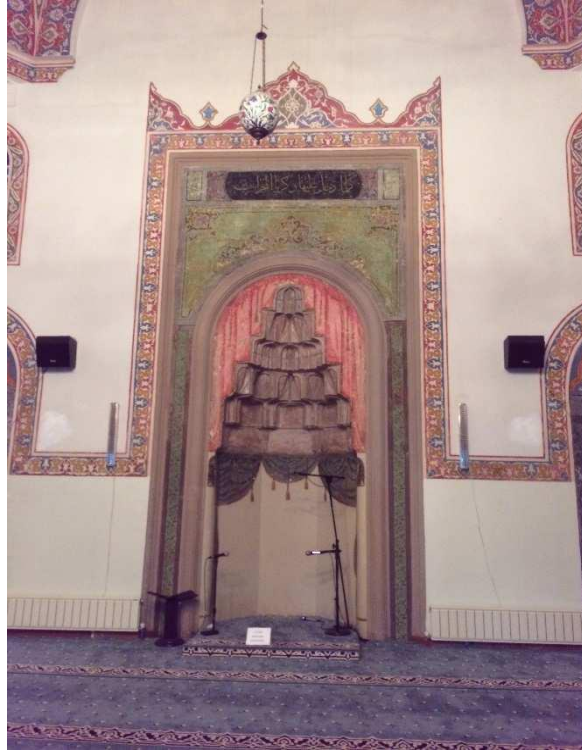
Mermer malzeme kullanılarak oluşturulan şadırvan, sekiz adet sütunun baklava düzenlemeli başlıklarına oturtulmuş sivri kemerlerin taşıdığı geniş saçaklı bir kubbe ile örtülüdür. Şadırvanın su haznesi de sekiz kenardan oluşmaktadır(Şekil 4.22).

Caminin ana girişinden hemen sonra kadınlar mahfiline geçilmektedir. Mekanın içerisinde son dönemlerde yapılmış olan kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Cami içerisinde aydınlatılmasını sağlayan her bir pencere alınlığında rumi ve kıvrık dallı bitkisel bezemeler görülmektedir. Caminin iç cephesinde alt hizada bulunan pencerelerin yaklaşık bir metre yüksekliğinde lotus ve palmet bezemeli bir sıra kuşak mekanın etrafını dolaşacak şekilde tasarlanmıştır.

Cami kubbe eteklerinde lotus ve palmet bezemeli kuşak, kubbe ortasında ise geometrik kuşak ile çevrili bir yazı yuvarlağı bulunmaktadır. Köşelerde tromplara oturan kubbe eteklerinde de bitkisel bezemeli motifler görülmektedir.

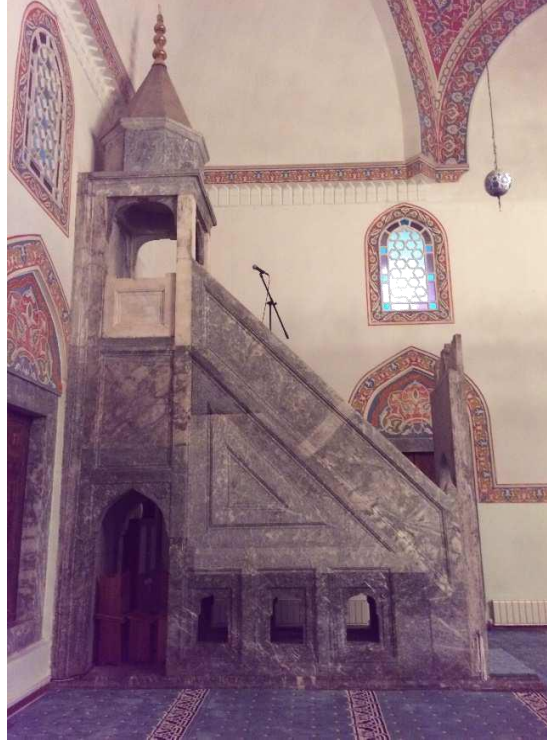
Harim, 14.90x14.90 metre ölçülerinde kare bir plana sahiptir (İnce 2011). Harim içerisinde güney cephe duvarında beşgen nişli, mukarnas kavsaralı, kavsarası yuvarlak bir kemer ile çevrili bir mihrap bulunmaktadır. Mihrabın en dışta bulunan kısmı bitkisel

bezemeli bir kuşak ile çevrili olup içerisindeki süslemelerde turuncu-mavi-yeşil renk ağırlıktadır (Şekil 4.24) Mihrabın üzerinde ayet yazısı bulunan bir kitabelik yer almaktadır. Mihrap nişinin dış üst köşelerinde mukarnasların başladığı noktada Mevlevi tarikatına ait birer başlığa yer verilmiştir (İnce 2011). Mihrabın sağ ve sol yanında altlı üstlü tasarlanmış olan ikişer pencere yer alır. Alttaki pencereler çerçevesi, üsttekiler ise sivri kemerlidir.

Şekil 4.23. Cami mihrabı (Yılmaz 2016)

Caminin mihrabının batısında sekiz basamaktan oluşan bir minber yer almaktadır. Minber tamamen gök mermerden oluşturulmuştur. Alttaki taş kemerli üç gözlü süpürgeliğin üstünde bulunan aynalıta bir gönye bulunmaktadır. Bunun üzerinde yer alan korkuluk şebekesizdir. Sivri kemerli geçidin üzerindeki taht altı kısmı sade olarak yapılı, üç yöne Bursa kemerli açıklığı olan taht üstü ise çokgen külah ile tamamlanmıştır. Mihrapta daha önceki yıllarda yer alan yağlı boyalar, 2009 yılı onarımları sırasında arındırılmıştır (İnce 2011). (Şekil 4.23)

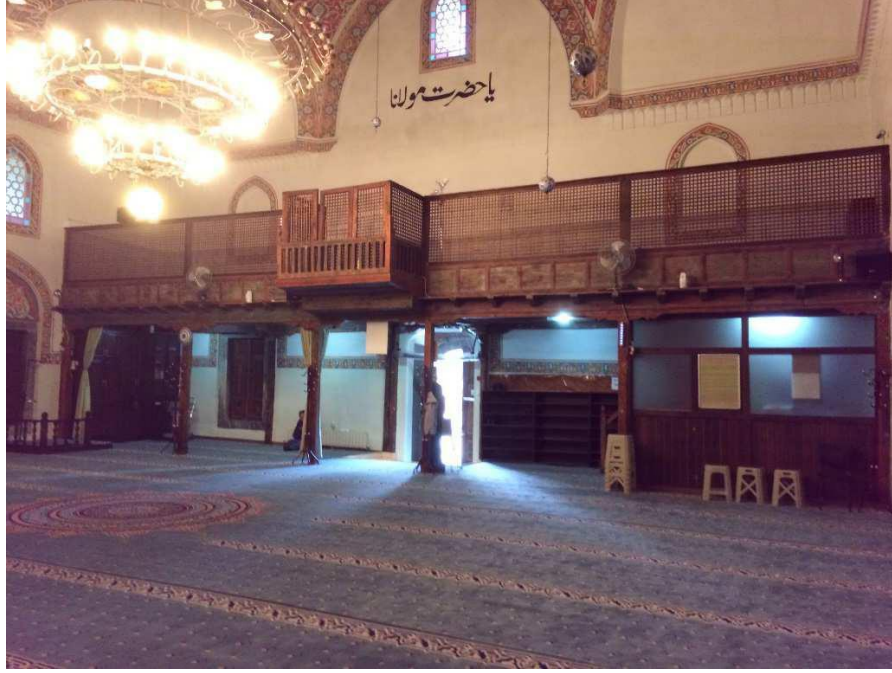
Şekil 4.24. Minber görünüşü (Yılmaz 2016)

Mihrabın doğusunda ahşap malzemeden yapılmış, iki ahşap basamak ile ulaşılan bir vaaz kürsüsü yer almaktadır (Şekil 4.25). Dört cepheden oluşan kürsüde dikdörtgen çerçeveler içerisinde sivri kemerli bir düzenleme ve bunun da ortasında çiçek rozetler bulunmaktadır. Aynı düzenleme kürsünün alt kısmında görülmektedir. İki ahşap kanattan oluşan kapı alınlığında "Kelime-i Tevhid" yazılıdır.

Şekil 4.25. Cami vaaz kürsüsü (Yılmaz 2016)

Kuzey cepheden girildiğinde mekanın doğu ve batı cepheleri arasında kalan ahşap malzemeden yapılmış 8 ahşap direğin taşıdığı kadınlar mahfili bulunur. Bu mahfilin orijinal olduğu belirtilmektedir (İnce 2011) (Şekil 4.26). Kuzey duvarının ikinci katında ise mahfel bulunmaktadır. Oldukça sade bir iç düzenlemeye sahip olan caminin içerisindeki devinimi kalem işi süslemeler sağlamaktadır.

Şekil 4.26. Kadınlar mahfili ve mahfel görünümü (Yılmaz 2016)

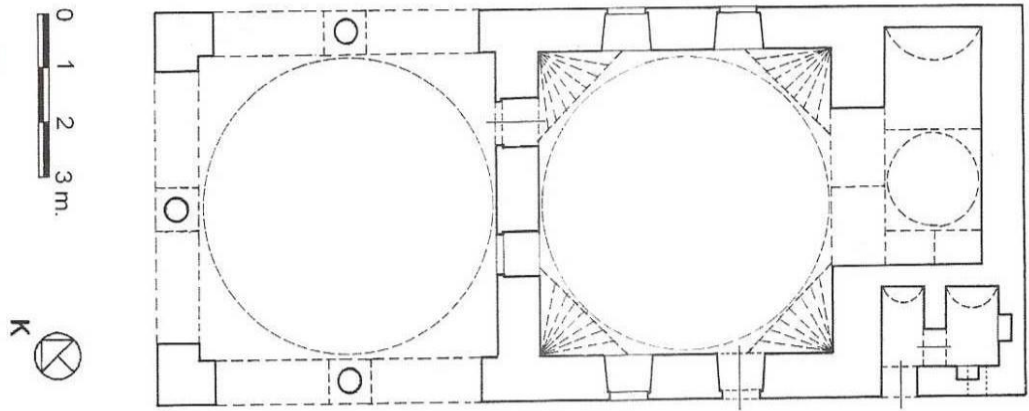
Caminin bütününde genel olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Dış cephede sağır kemer alınlıkları, alt seviye pencereleri ve üstte alçı malzemeden pencereler görülmektedir. Alt hizadaki pencere aralıklarında sağır kemer düzenlemeleri ile karşılaşmaktadır. Bu şekilde süssüz olan cephelere bir hareket katılması sağlanmıştır.

Külliyeye içerisinde ilk olarak, kurşun kaplama büyük kubbesi ile cami fark edilmektedir. Cami, günümüzde sağlam ve ibadete açık olarak işlevine devam etmektedir.

4.3.2. Sıbyan Mektebi (Matbah)

Külliye içerisinde yer alan sıbyan mektebi "Matbah-ı Şerif" yapısı olarak bilinmektedir (Altınsapan, Deveci ve Gerengi 2011).

Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan, iki kubbeli mekandan oluşan sıbyan mektebinde, öndeki mekan revaklı, arkada güneyde kalan kapalı alan ise kare planlıdır (Şekil 4.27). Öndeki revaklı kısım giriş, diğer kapalı mekan ise ana mekan olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 4.27. Sıbyan mektebi planı (İnce 2011)

Revaklı alanda sekizgen kasnak üzerine oturan kubbeyi köşe kısımlarda yer alan L formu iki paye ve bunların aralarında da Bizans başlıklı devşirme sütunlar taşımaktadır. Bu sütunlar birbirlerine tuğla kemerler ile bağlanarak üç yönde açıklık oluşturulmuştur. Bunlar da birbirlerine ahşap gergilerle bağlanmıştır.

Mekanın giriş kapısı kuzey cephesinin doğusuna kaydırılmış, kapının batısına da dikdörtgen biçimli bir pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca kuzey cephede, orta üst kısımda alçı şebekeli bir pencere daha yer almaktadır. Yapının ana mekanına geçiş basık kemerli bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üzerinde yuvarlak kemerli bir alınlık bulunmaktadır (Şekil 4.28).

Şekil 4.28.Sıbyan mektebi revaklı girişten görünüm (Yılmaz 2016)

Yapının doğu cephesinde dikdörtgen iki adet pencere bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli alınlıkların içerisi tuğla malzemelerle oluşturulmuş geometrik bezemelerle doldurulmuştur. Her iki pencerenin yan kısımlarında kemerlerin başladığı yerden itibaren konulmuş olan süslemeler göze çarpmaktadır. Bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşan bu süslemelerden batı cephesinde de yer almaktadır. Cepheleerde yer alan pencereler simetrik düzenleme içerisinde tasarlanmıştır (Şekil 4.29).

Şekil 4.29. Doğu cephede pencere alınlıkları süslemeleri (Yılmaz 2016)

Ana mekan, köşe kısımlarda dilimli trompların taşıdığı sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtüldür. Ana mekanın güneyinde yer alan ocak bölümü, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak planlanmış ve ana mekana sivri kemerli bir eyvan biçiminde bağlanmıştır. Mekan içerisinde yer alan ocağın üzeri bir kubbe ile kapatılmıştır.

Binanın genelinde üç sıra tuğla bir sıra kesme taştan oluşan almaşık örgü tekniği uygulanmıştır. Külliyyede bulunan yapılar arasında en hareketli cepheye sahip olan bu yapıda, pencere alınlıklarındaki ve bunların yanındaki şerit kompozisyonlarla cepheye hareket kazandırılmıştır.

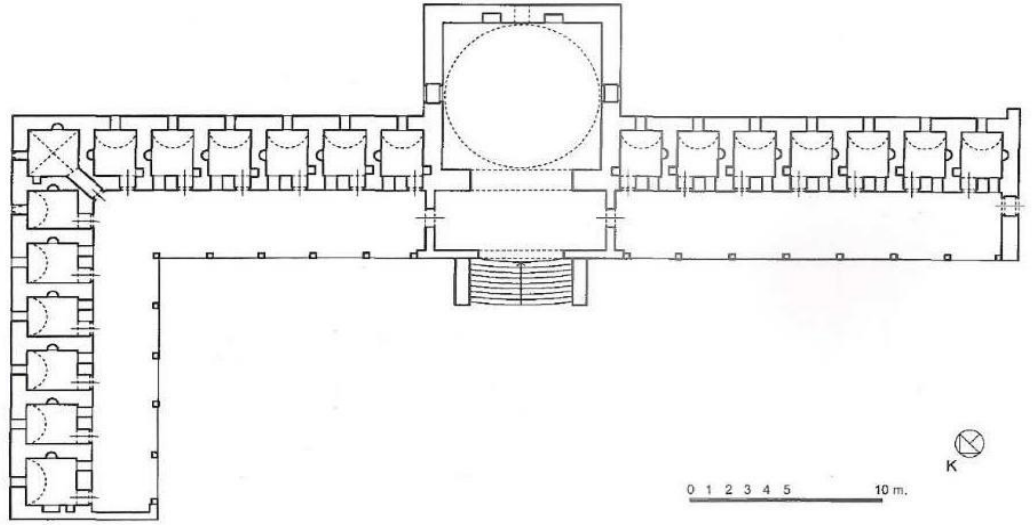
Sıbyan mektebinin kuzeydoğu köşesinde külliyenin tuvaleti yer almaktadır.

Taş ve tuğla malzemenin birleşimiyle almaşık tekniğin uygulandığı, sütun ve sövelerde mermer malzemenin kullanıldığı yapı, günümüzde sağlamdır ve "Mevlevi Kütüphanesi" olarak kullanıma devam etmektedir. Mevlevilik belirtileri olarak giriş kapısının iki yanında Mevlevilik sembelleri bulunmaktadır.

4.3.3. Medrese (Hanikah)

Caminin güneyinde yer alan medrese, vakfiyesinde "zaviye" olarak, vakıf kayıtlarında ise "medrese" olarak geçmektedir. Halk arasında da "medrese" olarak adlandırılan yapı "Mevlevi Asitanesi" adıyla da anılmıştır (İnce 2011, Şahin 2012).

Tabhane ile aynı düzlemde yer alan medrese, "L" formunda düzenlenmiş bir plana sahiptir. (Şekil 4.30)

Şekil 4.30. Medrese planı (İnce 2011)

Dokuz merdiven ile ulaşılan büyük yuvarlak kemerle açılan eyvanın arkasında bulunan medresenin 8.20x8.20 metre boyutlarındaki kare planlı ana mekanı semahane olarak kullanılmıştır (Müderrişoğlu 1993). Bu bölümdeki kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Şekil 4.31).

Şekil 4.31. Medresenin semahane bölümüne ve hücre odalarına geçiş alanı (Yılmaz 2016)

Vakfiyede yer alan bilgilere göre, sufiler ve dervişler için tasarlandığı düşünülen en uygun mekan olarak medrese görülmüştür. Daha sonraki süreçte işlev değişikliği geçirip tekkeye dönüştürülen yapının semahane olarak kullanıldığı bilinmektedir (Huart 1978). Yapı, 1903 salnamesinde ise "on bir öğrencili kurşunlu medresesi" olarak tanımlanmaktadır (Anonim 1982).

Medresenin uzun kolunda on üç, kısa kolunda ise altı hücre odası bulunmaktadır. Bu odaların birleştikleri yerde bulunan odayla toplamda yirmi hücre odası bulunmaktadır. Hücreler yaklaşık 2.15x2.60 metre ölçülerinde olup, bunların her biri ise revaklı alana basık kemerli bir giriş ve pencere ile açılmaktadır (İnce 2011). Odaların her biri beşik tonoz örtülü ve dışarıdan da kurşun ile kaplıdır. Yalnız köşedeki oda pandantifle geçiş sağlanmış kubbe ile örtülüdür.

Şekil 4.32. Medrese içerisinde yer alan geçiş alanı (Yılmaz 2016)

Hücre odalarının önünde yer alan koridorlar dikdörtgen formda oluşturulmuştur. Odaların önünde yer alan sundurma çatılı revaklı bölümde bulunan taşıyıcı ayaklar bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan oluşmuştur. Günümüzde bu revaklı alan camekan ile kapatılmıştır.

Şekil 4.33. Camekan ile kapatılmış revaklı alan (Yılmaz 2016)

Yapının güneye bakan arka cephesi, bahçe duvarları ile sokaktan ayrılmış olup, pencere ve kapılar ile sokaĝa bakmaktadır. Batı cephesi ise tabhane ile aralarında bulunan merdivenli bořluĝa bakmaktadır. Cephede oldukça yüksek tutulan bacalar göze çarpmaktadır.

Her biri sivri kemerli alınlık ve basık kemerli bir geçiş ile girişi saĝlanan odaların içerisinde bacaları kesme taş malzemedен yapılmış birer ocak ve dolap nişi bulunmaktadır.Odalar, güney cephe duvarında üst kısma yerleştirilmiş pencereler ile dışa açılmaktadır. Odaların giriş kapısının yanında bulunan dikdörtgen formlu pencerelerin üstünde de sivri kemerli alınlıklar bulunmaktadır.

şekil 4.34. El sanatları arşısı (Yılmaz 2016)

Şekil 4.35.Lüle taşı müzesi (Yılmaz 2016)

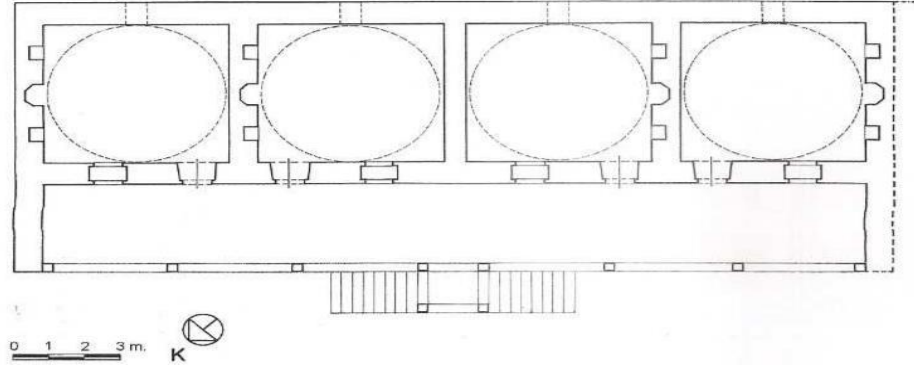
Uzunca bir dönem Mevlevi dervişlerinin hücreleri ve semahanesi olarak kullanılan medresenin günümüzde sağlam olup, batı kolu "El Sanatları Çarşısı"(Şekil 4.34), doğu kolu ise "Lüle Taşı Müzesi" olarak işlevine devam etmektedir (Şekil 4.35).

Yapının kubbeli ana mekanı günümüzde Mevlevi Semahanesi olarak kullanılmak ile birlikte haftanın bazı günlerinde söyleşi ve semah gösterileri yapılmaktadır.

4.3.4. Tabhane (Düşkünler evi-Misafirhane)

Tabhane, medrese ile aynı düzlemde olup, camiye paralel olarak konumlandırılmıştır. Yapı, külliye'nin güney cephesi girişi ile imaret arasında yer almaktadır.

Yapı, dikdörtgen planlı olup (Şekil 4.36), her birini onikigen kasağın taşıdığı kurşun ile kaplı kubbe ile örtülü dört adet odası bulunmaktadır.

Şekil 4.36.Tabhane planı (İnce 2011)

Her biri 5.50x5.50 metre ölçülerinde olan odaların önünde revaklı bir alan bulunmaktadır (Müderrişoğlu 1993, İnce 2011). Meyilli bir çatı ile örtülü revaklı alanın taşıyıcı ayaklar bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla malzeme kullanılarak tasarlanmıştır. Odalar birer kapı ile revaklı alana, birer pencere ile de hem kuzeye hem de güneye açılmaktadır. Odaların içlerinde bir ocak ve ikişer adet de dolap nişi bulunmaktadır. (Şekil 4.37)

Şekil 4.37. Oda içerisinde bulunan ocak ve dolap nişleri (Yılmaz 2016)

Şekil 4.38. Tabhane kuzey cephesinden görünüm (Yılmaz 2016)

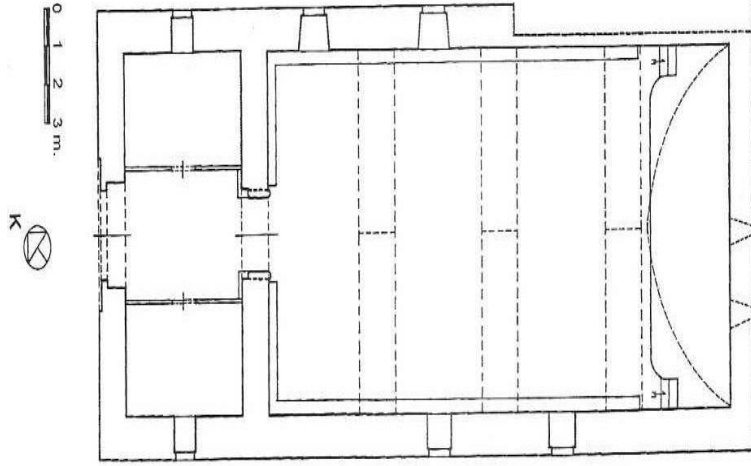
Yapıya giriş kuzey cephede iki yandan merdivenle ulaşılan geçişle sağlanmaktadır. Merdivenlerinin birleşiminde yer alan sahanlığın üzeri meyilli bir saçak ile kapatılmıştır. (Şekil 4.38)

Mekan içerisinde yer alan odalara geçişi sağlayan basık kemerli kapıların yan kısımlarında dikdörtgen formlu mazgal pencereler yer almaktadır. Revaklı alan günümüzde camekanla kapatılmıştır.

Kesme taş, tuğla ve ahşap malzemenin kullanımı ile inşa edilen yapı, günümüzde sağlamdır ve "Odunpazarı Belediyesi Evlendirme Memurluğu" olarak kullanıma devam etmektedir.

4.3.5. İmaret

Külliye'nin batı giriş kapısının sağında, aşevinin güneyinde yer almaktadır. Dikdörtgen bir plana (Şekil 4.39) sahip olan yapıya kuzey cephede yer alan basık kemerli üç yanı sade bir kuşak ile çevrili giriş ile sağlanmaktadır.

Şekil 4.39. İmaret planı (İnce 2011)

Arazide bulunan meyilden dolayı bu yapı tabhaneden düşük kotta inşa edilmiştir. Bu yapı, bazı kaynaklarda küçük kervansaray olarak geçmektedir (İnce 2011).

Bina girişinden hemen sonra bir bölüm ile karşılanmaktadır. Oda biçimli bu ön bölümün hemen arkasında üç sivri kemer ile desteklenen tonozla örtülü ana mekan yer almaktadır. Kuzeyde yer alan girişin iki yanında dikdörtgen planlı tonoz örtülü iki mekan daha yer almaktadır (Şekil 40).

Şekil 4.40. İmaret iç mekan görünümü (Yılmaz 2016)

Kuzey ve doğu duvarlarında kesme taş, güney ve batı duvarlarında ise moloz taş malzeme kullanılarak inşa edilen yapının çatısı sac ile kaplıdır. Doğu ve batı cephesinde üçer adet mazgal pencere bulunmaktadır.

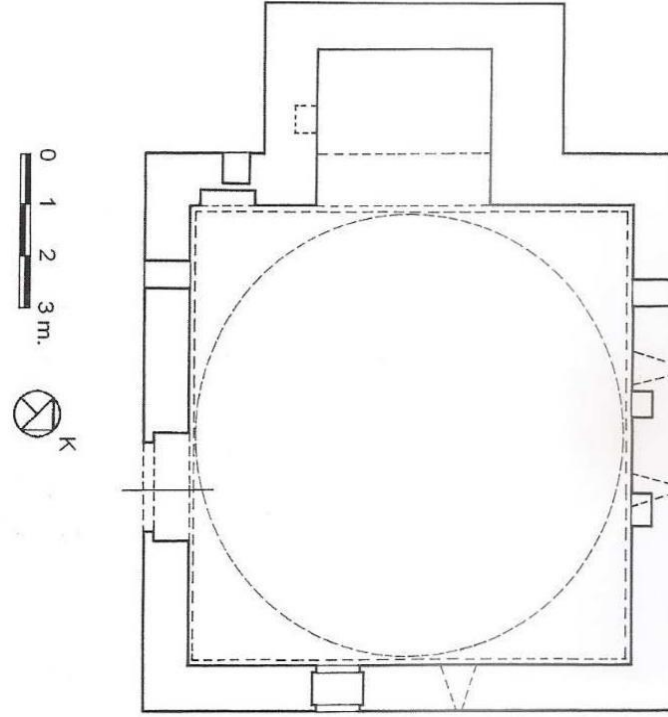

Şekil 4.41. Doğu cepheden görünüm (Yılmaz 2016)

Yapı, günümüzde ayakta ve "Oduņpazarı Belediyesi Sıcak Cam Üfleme Sanat Stüdyosu" olarak kullanıma devam etmektedir

4.3.6. Aşevi

Yapı, külliye'nin batı yönündeki giriş kapısının solunda, imaretin kuzeyinde yer almaktadır. Kare bir plana (Şekil 4.42) sahip olan yapıya güney cephede bulunan basık kemerli bir giriş ile geçiş yapılmaktadır.

Şekil 4.42. Aşevi planı (İnce 2011)

İmaret yapısı ile kapıları karşılıklı konumlandırılmış olan aşevinin içerisinde bulunan ocaktan dolayı aşevi olduğuna dair düşünceye kesin gözüyle bakılmaktadır (İnce 2011).

Yapının içi 8.90x8.90 metre ölçülerinde olup köşelerde pendentiflere oturan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe içi beton ile sıvanmıştır. Pendentifler kurşun ile kaplıdır (İnce 2011).

Yapının doğu cephesinde dikdörtgen formlu bir mazgal pencere, kuzey cephesinde kare formlu bir mazgal pencere ve güney cephesinde de kare formlu bir pencere yer almaktadır. Doğu cephesinde yer alan dikdörtgen formlu pencerenin üstünde sivri

kemerli sade bir alınlık bulunmaktadır. Yapının batı duvarında bir adet, kuzey duvarında da üç adet niş bulunmaktadır.

Yapının batı cephesine yerleştirilmiş olan ocak bölümü dikdörtgen planlı ve dışarıya taşkın olarak yapılmıştır.

Şekil 4.43.Aşevi batı cephesinden görünüm (Yılmaz 2016)

Yapı genelinde kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

Aşevinin 19. yüzyıl sonlarından itibaren 1960'lı yıllara kadar saat kulesi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şahin 2012). Yapı günümüzde sağlamdır ve "Oduzpazarı Belediyesi Cam Sanatları Merkezi" olarak kullanıma devam etmektedir.

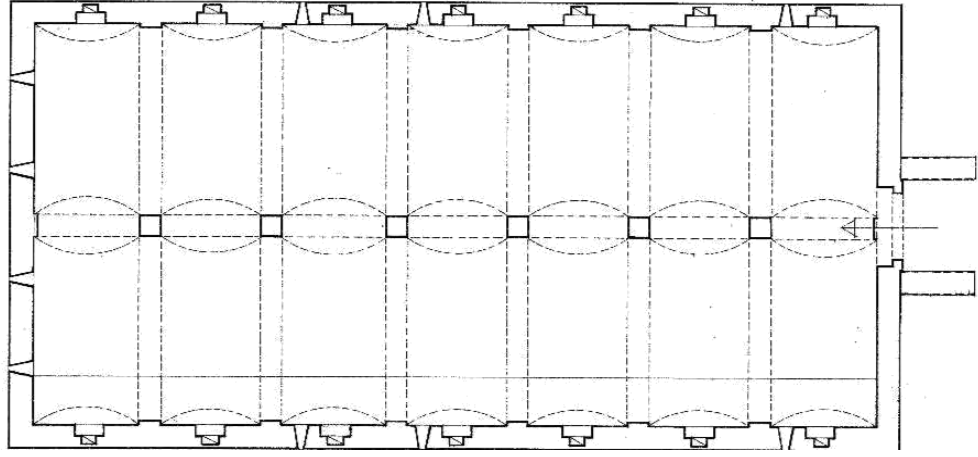
4.3.7. Kervansaray

Külliye'nin batı yanında aşevinin ise kuzeyinde yer alan kervansarayın tarihine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Çoban Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde adı geçmeyen bu yapı, Mimar Sinan'ın eserlerinin listesinin yer aldığı "Tuhfet'ül Mimari"nde "Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı" olarak kayıtlıdır. Bu sebeple bu yapının Mimar Sinan'a ait olduğu düşünülmektedir (İşcan 2011). Külliye'nin yapıları içerisinde adı risalelerde geçen tek yapıdır (Müderrişoğlu 1993).

Külliye'nin batı girişinin kuzeyinde yer almaktadır. Yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 4.45). Basık kemerli bir girişi bulunan yapı oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir (Şekil 4.44).

Şekil 4.44. Kervansaray kuzey cephede bulunan girişi (Yılmaz 2016)

Şekil 4.45. Kervansaray planı (yayinevi.fsm.edu.tr/omk/p36.jpg - Erişim tarihi: 13.01.2017)

Kervansarayın iç kısmında ortasında, girişin önünden itibaren dizili, bir kenarı 1.50 metre olan altı adet kare formlu ayak bulunmaktadır (İnce 2011). Bu ayaklar arasında, ayakları birbirine bağlayan kemerler yer almaktadır. Mekanın örtü sistemi de bu ayaklara bağlı olarak beşik tonoz ile örtülmüştür(Şekil 4.36).

Şekil 4.46.Kervansarayın iç görünümü (Yılmaz 2016)

Batısında üç, güneyinde dört, doğusunda ise beş olmak üzere toplam on iki adet mazgal penceresi ile dışarıya açılan yapıda, iç duvarlarını dolaşan sekiler üzerinde, her kemer aralığında doğu ve batı cephesinde yedişer, kuzey cephesinde ise kapının iki yanında birer olmak üzere toplam on altı adet ocak bulunmaktadır. Bu ocaklara bağlı olarak da on altı adet baca görülmektedir. Ocak bacalarında kullanılan malzeme tuğladır. Ocakların kemerleri ilk yapımında tuğla malzemeli iken yapılan onarımlar sırasında bunlar kapatılmış ve çevresi taşla yenilenmiştir. Ancak son onarımlardan sonra yeniden eski haline döndürülmüş ve tuğla görünümüne kavuşmuştur. 2009 yılı onarımları sırasında tonozlar, eğimli bir çatı ile kaplanarak koruma altına alınmıştır (İnce 2011).

Şekil 4.47. Avlu bahçesi içerisinden kervansaray bacalarının görünümü (Yılmaz 2016)

Yapının kuzey cephesinde düzgün kesme taş, yan cephelerde moloz taş, köşelerde kaba yonu taş, yapı içerisindeki kemerleri birbirine bağlayan ayaklarda ve bunların kemerlerinde kesme taş, ayakları duvarlara bağlayan kemerlerde ve tonozlarda da tuğla malzeme kullanılmıştır.

Külliyenin kuzeybatı köşesinde yer alan kervansaray, diğer yapılardan farklı olarak külliye avlusuna açılan bir girişe sahip değildir. Külliye bahçesi ile herhangi bir bağlantısı bulunmayan yapının girişi kuzeye açılmaktadır. Yapı, günümüzde sağlamdır ve "Odunpazarı Kültür Merkezi" ve "Odunpazarı Belediyesi Nikah Dairesi" olarak işlevini devam ettirmektedir.

5. SONUÇ

Türkiye'nin en eski kentleri arasında yer alan Eskişehir'in temelleri Antikçağ'da Dorylaion ile atılmıştır. Çok çeşitli milletlerden insanların iskan ettiği bu kentte, Türklerin de iskan faaliyetleri görülmüştür. Kentin ortasından geçen Porsuk çayı sebebiyle ikiye ayrılması, buranın aşağı ve yukarı kent olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Yukarı bölge Odunpazarı, aşağı bölge ise çarşı alanı olarak adlandırılmıştır. Yukarı bölge olarak adlandırılan Odunpazarı, 1176 Miryakefalon Savaşı'ndan sonra daha da önemli hale gelmiş ve etrafında yerleşimler oluşmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Eskişehir, Sultanönü sancak merkezi olarak geçmiştir.

İlkçağlardan beri zengin bir kültürel mirasa sahip olan Eskişehir'in özellikle Odunpazarı semti tarihi dokusuyla dikkat çekmektedir. Aşağı ve yukarı kent olarak adlandırılan Eskişehir kenti tarihinde özellikle iskan edilen yer Odunpazarı olmuştur. Ancak ticari ihtiyaçlar doğrultusunda insanlar yavaş yavaş çarşıya doğru yönelmiş, Odunpazarı'nda bulunan evleri yıkmak ve burada yeni bir düzenleme yapmak yerine çarşı bölgesinde yeni yerleşmeler yapmayı tercih etmişlerdir. Bu şekilde Odunpazarı semtinin tarihi kimliği bozulmamış olarak varlığını sürdürmüştür.

İslam toprakları üzerinde ilk olarak kendini Artuklular, Mengücekliler ve Anadolu Selçuklular ile göstermeye başlayan külliyeleşmeler, en gelişmiş dönemine Osmanlı Devleti zamanında ulaşmıştır. Özellikle 16. yüzyıl, külliye gelişimi için önemli bir dönem olmuştur. Sosyal, kültürel, ekonomik ve ticari amaçlı ihtiyaçların giderilmesini sağlayan çeşitli işlevlere sahip olan külliyeleşmeler, kuruluşlarını ve bütünlük oluşturmalarını sağlayan yapıların sayısına göre ölçeklendirilmişlerdir. Külliyeleşmelerin, oluşumu ve kuruluşlarında vakıfların da etkisi bulunmaktadır.

Tarih boyunca haberleşme, ulaşım, hac ve askeri amaçlı olarak kullanılan yollar önemini daima korumuştur. Anadolu Yol Şebekesi ve Rumeli Yol Şebekesi sağ, sol ve orta kol güzergahı olmak üzere üç kola ayrılmış ve her bir kolun kendi içerisinde bir önemi olmuştur. Bu kollar arasında en fazla önemli olan ve bu önemini koruyan Anadolu Yol Şebekesi üzerinde "Sağ Kol" olmuş ve "Hac Yolu, Ulu Yol, Kutsal Yol" gibi isimlerle adlandırılmıştır. Özellikle hac yolu amaçlı olarak kullanılan ve bu açıdan diğer kollardan ayrılan bu güzergah üzerinde en seçkin mimari eserler bulunmaktadır. Rumeli Yol Şebekesi üzerinde ise "Orta Kol" işlevselliği ile ön plana çıkmıştır.

Külliye mimarisinin oluşumunda seçilen yerler, coğrafi alan, çevre ile iletişim vs. gibi unsurlar da önemlidir. Külliyelerin şehir içi ve menzil külliyesi olarak ikiye ayrılması da bunun bir göstergesi olmuştur.

Menzil; bir günlük yol, konaklamak için kullanılan alan vb. gibi amaçlarla kullanılan yerler anlamına gelmektedir. Menzil külliyesi, özellikle konaklama ve ticari amaçlı olarak kullanılmıştır. Yol güzergahları üzerinde, genellikle ıssız alanlarda kurulan bu kuruluşlar, özellikle hac amaçlı yola çıkanların kullandıkları konaklama yerleri olmuştur.

Menzil külliyelerinin kuruluş alanlarında genellikle ıssız alanlar tercih edilmekle birlikte, bazen de şehir içinde kuruldukları görülmüştür. Bu durumun oluşmasında geçmiş oldukları yol güzergahı ve bu güzergah üzerindeki konumları önemli kazanmıştır.

Menzil külliyelerinin kuruluşlarında ve şekillenmelerinde, külliye bünyesinde bulunan yapıların etkisi görülmektedir. Cami odaklı, arasta odaklı ve odaksız olarak sınıflandırılan mimari örgütlenmeleri de bu biçimlenmenin bir göstergesidir. Cami odaklı külliyelerde, külliye merkez noktasında cami görülmekte olup, diğer yapılar simetrik bir şekilde etrafına yerleştirilmiştir. Arasta odaklı planlamada da biçimlenme arasta ve han gibi ticaret yapılarının çevresinde oluşmuştur. Son olarak odaksız planlamada ise herhangi bir yapının önem derecesine göre külliye oluşumu söz konusu olmamış, yapılar serbest yerleştirilmiştir.

Anadolu Yol Şebekesi Sağ Kol Güzergahı üzerinde bulunan seçkin menzil külliyesi örneklerden biri olan Eskişehir Kurşunlu Külliyesi, yerleştirildiği alandan dolayı çevre dokusu ile iç içe bir görünüm sergilemektedir. Ulaşım olarak da kolaylık gösteren külliye, inşa edildiği 1525 tarihinden beri Odunpazarı semti için oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Odunpazarı'nın tarihi kimliğini kazanmasında ve tarihi dokusunun şekillenmesinde etkili olan külliye, hem menzil külliyesi olması, hem de Odunpazarı semtinin tarihi dokusunu belirlemesi ve beslemesi açısından önemlidir.

Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Kurşunlu Külliyesi, tüm yapılarının ayakta kalmış olması ve yeniden işlevlendirilerek günümüzde halen işlerliğine devam etmesi açısından dikkat çekicidir. Oldukça sade bir mimariye sahip olan külliye içerisinde

süsleme olarak en çok göze çarpan cami ve sıbyan mektebidir. Cami kubbe içi, son cemaat yeri kubbe içi ve duvarlarında yer alan kalem işleri göze çarpmakta iken, sıbyan mektebinde kullanılan Bizans dönemi devşirme malzemeleri ve cephelerde pencere alınlıkları ve pencere kenarlarında yer alan bordürler içerisinde görülen geometrik ve bitkisel süslemeler bu külliye harekete katan yerler olarak görülmektedir.

İnşa edildiği dönem itibari ile o dönemde mimar başı olarak görev yapan Acem Ali tarafından yapıldığı düşünülen külliye, içerisinde bulunmuş çevre dokuyu oluşturmada ve tarihi anlamını oluşturmada merkez noktayı oluşturmaktadır. Yerleşimler bu yapı topluluğu etrafında gelişmeleri göstermiştir.

Sonuç olarak; cami odaklı ve orta ölçekli menzil külliyeleri grubunda yer alan külliye, bulunduğu sağ kol güzergahı üzerinde önemli bir menzil noktası olup, tarih içerisinde de bu önemini korumaya devam etmiştir. Külliye kitabesi ve görsel kaynak olarak yararlanılan Matrakçı Nasuh'un Eskişehir Minyatürü de dikkate alındığında yapılar orijinal görünümünden genel olarak bir şey kaybetmemiş ve hepsi sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Cami içerisindeki kalem işi süslemeler ve sıbyan mektebinde kullanılan devşirme malzemeler hariç, külliye genel olarak sade bir düzenleme söz konusu olmuştur. Tezde karşılaştırılan 13 adet menzil külliyesi içerisinde çevre dokusu ile bir bütünlük oluşturması açısından da ayrılan Kurşunlu Külliyesi, her bir yapısının farklı işlevler altında günümüzde de hale işlerliliğini devam ettirmesi açısından da diğer külliyelerden ayrılmaktadır.

Kültür ve Sanat başkenti olarak günümüzde oldukça önemli bir yeri olan Eskişehir'in bünyesinde ve ulaşım olarak oldukça kolay bir yerde yer alması açısından bu külliye, her zaman önemini koruyacak ve işlerliliğini devam ettirecek bir eser niteliğindedir.

KAYNAKLAR

- Aktüre, S., 1981. 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 333s.
- Akok, M., 1967. Kayseri Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi. Türk Arkeoloji Dergisi, (16):1, 5-44s
- Akozan, F., 1963. Türk Külliyesi. Vakıflar Dergisi, 8: 303-308s
- Albayrak, M., 2015. Osmanlı Devri Bursa Külliyesi ve Hanları. Tarih Biliminde Araştırma Projeleri (Uygulama), UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Bursa
- Altınsapan, E., Deveci, A., ve Gerengi, Ali. 2011. Eskişehir Kurşunlu Külliyesinde Bulunan Sıbyan Mektebi Olarak Bilinen Yapıdaki Mimari Değişimler ve Özgün İşlevi Hakkında Bir Deneme, Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 19-21 Ekim 2011, Eskişehir
- Altınsapan, E. ve Tulum, M. M. 2016. Eskişehir Kurşunlu Cami Kitabesinin Tarihlendirilmesi Üzerine Son Tespit, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4:23,1-6s
- Alas, Ç., 2006. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Koruma, Onarım ve Yeniden Kullanım Projesi Sanat Tarihi Raporu, 2 Ocak 2006
- Anonim, 1967. Eskişehir Yıllığı, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 307s
- Anonim, 1982. Eskişehir, Yurt Ansiklopedisi, 4:2814-2946
- Anonim, 1998. Külliye, TDK, Ankara
- Anonim, 2007. Piri Mehmed Paşa Külliyesi
(www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c34/c340192.pdf - Erişim tarihi: 04.03.2017)
- Anonim, 2009a. Sultan Selim Camii ve Külliyesi
(www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370315.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2017))
- Anonim, 2009b. Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi
(www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370232.pdf - Erişim tarihi: 06.03.2017)
- Anonim, 2009c. Sinan Paşa Külliyesi
(www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370155.pdf - Erişim tarihi: 09.03.2017)
- Anonim, 2009d. Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi
(www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370230.pdf - Erişim tarihi: 09.03.2017)
- Anonim, 2011. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu, Ülkü Ofset, Eskişehir
- Anonim, 2013. Bursa Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Dünya Mirası Adaylık Dosyası, s.229
- Anonim, 2014. Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, Payas Belediyesi broşürü
- Anonim, 2017. Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi
(<http://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/genel-fotograflar#.WJhKPM-LTIU>(Erişim tarihi: 05.02.2017))
- Anonim, 2017. Fatih Külliyesi
(http://www.archnet.org/sites/2842/media_contents/7771 (Erişim tarihi: 05.02.2017))
- Anonim, 2017. Orhan Gazi Türbesi ve Külliyesi
(<http://www.bursakulturturizm.gov.tr/TR,133653/orhangazi-turbesi-ve-kulliyesi-brosuru.html> (erişim tarihi: 05.02.2017))
- Anonim, 2017. Karapınar Selimiye Külliyesi,
(http://archnet.org/sites/2053/media_contents/42827 -Erişim tarihi: 03.03.2017)
- Anonim, 2017. Sultan Hasan Medresesi ve Türbesi Planı
(<http://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/01/Sultan-Hasan-Cami-ve-Medresesi1356-1361.jpg> Erişim tarihi:30.01.2017)

Anonim, 2017. Bursa Orhan Bey Cami (alanbaskanligi.bursa.bel.tr/orhan-bey-camii/ - Erişim tarihi: 13.03.2017)

Anonim, 2017. Edirne Bayezid külliyesi binaları planı (www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=1&DetailID=3&ExhibitionID=2 - erişim tarihi: 5.2.17) Anonim, 2017. Edirne II. Bayezid Külliyesi görünümü

(saglikmuzesi.trakya.edu.tr-fotoğraf albümü: Erişim tarihi: 06.02.2017)

Anonim, 2017. Fatih Külliyesi Cami (www.imamhatiplim.net/wp-content/uploads/2014/12/2893822-fatih-cami.jpg - Erişim tarihi: 13.03.2017)

Anonim, 2017. Fatih Külliyesi vaziyet planı

(archnet.org/sites/2842/media_contents/7771 - erişim tarihi:

05.02.2017) Anonim, 2017. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi (http://yayinevi.fsm.edu.tr/omk/p33.jpg - erişim tarihi 13.01.17)

Anonim, 2017. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi

(www.odunpazari.bel.tr/i/fotogaleri/74/kurşunlu%20külliyesi%20(1).jpg - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi Cami taç kapıdan görünüm

(static.panoramio.com/photos/original/32195012.jpg- erişim tarihi: 6.2.2017)

Anonim, 2017. Silivri Piri Mehmet Paşa Cami (www.milat-yapi.com/rolove-

restitasyon-restorasyon/piri-mehmet-pasa-camii.html - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı

(archnet.org/sites/2799/media_contents/49290 erişim tarihi:

6.2.2017) Anonim, 2017. Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi

gravürü (archnet.org/sites/2799/media_contents/42965 - erişim

tarihi: 6.2.2017) Anonim, 2017. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi

(projeler.bursa.bel.tr/upload/2015/08/sinan-paşa-külliye_RENDER.jpg - Erişim tarihi: 13.03.2017)

Anonim, 2017. Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi

(http://bursaprovince.blogspot.com.tr/p/yenisehir.html -Erişim tarihi: 14.03.2017)

Anonim, 2017. İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi (ilginarastirmalari.blogspot.com.tr/2016_01_01_archive.html -Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi

(www.kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=246 - Erişim tarihi:

12.03.2017) Anonim, 2017. Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi vaziyet

planı (www.sinanasaygi.org/i/kulliye/180.jpg -Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi

(www.restorasyonforum.com/index.php?topic=2147.0- Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Pertev Mehmet Paşa (Yeni Cuma) Cami ve Külliyesi

(www.kulturportali.ogov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/pertev-mehmet-pasa-yeni-cuma-Camii-ve-kulliyesi Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Belen Kanuni Sultan Süleyman Cami (belen.bel.tr/wp-

content/uploads/2016/05/kanuni-sultan-süleyman-camii-belen.jpg -Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Büyükçekmece Menzil Külliyesi Kervansarayı

(www.bcekmece.bel.tr/tr-tr/Kurumsal/PublishingImages/menzkul2.JPG - Erişim tarihi: 12.03.2017)

Anonim, 2017. Eskişehir'in İlçeleri

(www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/TR,111540/ilceler.html- erişim tarihi: 25.01.17)

- Anonim, 2017. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi planı (www.eskisehirkulturizm.gov.tr/Resim/157400,kursunlu-plan.png?0 - erişim: 08.01.17)
- Anonim, 2017. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve konumu ve çevresindeki kent dokusu (www.eskisehir.bel.tr/img_sayfalar/big_69-2015-01-07-1420639898.jpg - erişim: 08.01.17)
- Aslanapa, O. 1984. Osmanlı Devri Mimarisi. İnkılap Kitabevi, 125-133s
- Barkan, Ö. L., 1963. Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (23):1-2
- Bayartan, M., 2008. Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. Osmanlı Bilim Araştırmaları X-I
- Bayram, T., 2011. Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul
- Bektaş, A. E., 2009. Sultan Hasan Külliyesi, (http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370308.pdf (Erişim Tarihi:10.01.2017)
- Cantay, G., 2002. Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 208s
- Cezar, E., 1985. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. M.S.Ü. yayını, İstanbul
- Çobanoğlu, A. V. 1998. Külliye: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Editörler: Altıkulaç, T. Çağrı, M. Karaman, H. Özel, A. Tuncel, M., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, (26):542-544
- Çetin, C., 2009. Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750), Doktora Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya
- Çelik ve Özgencil Yıldırım, 2012. İstanbul Fatih Külliyesi Binalarında Yapısal Sorunlar ve Nedenleri. Beykent University Journal of Science and Engineering, 5(1-2), 1-6s
- Çetin, E., 2014. Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münalakatına Nazaran Vaziyeti İsimli Eseri Üzerine Notlar. Tarih Okulu Dergisi, yıl 7, sayı XVII, 321-343s
- Darkot, B., 1966. Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması'. Şehircilik Konferansları (1963- 1964), İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Kürsüsü Yayını, İstanbul
- Demirkaya, A. ve Cantekin, O., 2016. Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Denizli
- Denkbalant, A., 2001. Kasım Paşa Külliyesi (Bozüyük), TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001, 550-552.
- Dernschan, H., 1992. İstanbul ve Anadolu Günlüğü. çeviren: Yaşar Önen, Ankara, s.229-230
- Doğan, N. Ş., 2012. Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (16):191-214
- Doğru, H., 2001. Karacaşehir Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki önemi. A.Ü Sosyal Bilimler Dergisi. C1.No1.2001.s.105-127
- Doğru, H., 2005. XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı. Odunpazarı Belediyesi yayınları, 288s

Efe, A., 1998. Eskişehir Demiryolu, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, ,s.47-54

Eraybat, G., F., 2011. Tarihi Konaklama Yapılarının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzde Çağdaş İşlevle Değerlendirilmesi: Edirne Rüstempaşa Kervansarayı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD

Ertem, A., 1999. Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. Divan Dergisi Bilim ve Sanat Yayınları, sayı 6

Ertin, G., 1994. Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi. Anadolu üniversitesi yayınları

Ertuğrul, Ö., 1988. Acem Ali, (www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=010322&idno2=c010394#1-Erişim Tarihi: 15.01.2017)

Eyice, S., 1962. Mimar Sinan'ın Külliyesi, 169-192s Eyice, S., 1995. Fatih Camii ve Külliyesi (http://islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c120137.pdf-erişim tarihi: 05.02.2017)

Goodwin, G., 2012. Osmanlı Mimarlığı Tarihi, Kabalcı Yayınevi, 730s

Gündoğdu, H. ve Işık,R., 2010. İzmit Pertev Paşa Külliyesi'nin Klasik Osmanlı Mimarisindeki Yeri ve Önemi, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, (2-4 Mayıs 2010)

Halaçoğlu, Y., 1981. Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar. Osmanlı Araştırmaları, sayı 2, 125s

Halaçoğlu, Y., 2002. Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller). PTT Genel Müdürlüğü yayını, Ankara

Hasol, D., 2014. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM yayını, 13.baskı, 519s Huart, C., 1978. Mevleviler Beldesi Konya, s.38-44

İlgar, E., 2008. Kent Kimliği ve Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı,

Eskişehir İnce, K., 2011. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi. Bilgi Kültür Sanat Dağıtım Yayın Basım, 78s

İşcan, N., 1986. Eskişehir Osmanlı Evleri Süslemeciliği. Marifet ofset-ülkü matbaası, Kasım

İşcan, N., 1990. Eskişehir Kurşunlu Camii ve Külliyesi. İşcan yayınları, 32s. İşcan, N., 2006. Eskişehir tarihin şehri. İşcan yayınları, 103s.

İznic, E., 2006. Roma İmparatorluğu Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerinde (Dorylaeum, Nacolea, Midaeum, Cotiaeum, Aezani) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı. Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Kavalakoğlu, M., 2005. Phrygia Epiktetos Kentlerinden Dorylaion- Dorylaeum Antik Kenti. Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Eskişehir

Kolsal, F. ve Koca, G., 2015. Historical, Physical and Social Development of Odunpazarı, International Journal of Science and Humanity, Vol.5, No.6, p.557-560 Köker, A. H., 1996. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi. (http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c14/c140022.pdf-Erişim Tarihi:10.01.2017) Kuran, A., 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı yayınları, 419s. Müderrisoğlu, F., 1991. Edirne II. Bayezid Külliyesi. Vakıflar Dergisi, XXII, 151-198 Müderrisoğlu, F., 1993. 16.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menzil Külliyesi, Doktora tezi, HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

- Müderrişoğlu, F., 1995. Bani oban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze, Vakıflar Dergisi, 25:67-124
- Müderrişoğlu, F., 2002. Bir Başkentın Őyķüsü: Ankara, Vakıf ve Kķltķr, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, 82-86s
- Olçay Uçkan, B. Y. ve Uçkan, E., 2002. Odunpazarı Evleri.OdunpazarıBediyesi yayınları, 112s
- Őzķdođru, Ő. Kedik Ertuğrul, Z. ve Manaz, S., 2005. Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri. T.C. Anadolu Őniversitesi yayınları, No:1617, Edebiyat Fakķltesi yayınları; No:19, Eskişehir,
- Őztķrk, N., 2005. İslam ve Tķrk Kķltķrķnde Vakıflar, Vakıflar Dergisi 29, Vakıflar Genel Mķdķrlķđķķ yayınları, 1-21s
- Papila, 2011. Piri Mehmet Paşa Camii'nin Sķsleme Programının Klasik Osmanlı Mimarisindeki Yeri, Beykent Őniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (5), s.10-24
- Peker, A. U., 2006.Hunad Kķllyesi, TasarımMerkezi Dergisi, 23-29s
- Ramazanoğlu, G., 2008. 16. yķzyılda Osmanlı Kķllyeleri, .Ő. Sosyal Bilimler Enstitķsķ Dergisi,17: 3, s.333-344
- Sağlık, H. C., 2016. Bursa'da Erken Osmanlı Dķnemi Sultan Kķllyelerinin Kentsel ve Mimari Ayırt Edici Őzelliklerinin Karşılaştırılmalı Analizi, Yķsek Lisans Tezi, UÇ Fen Bilimleri Enstitķsķ, Mimarlık Anabilim Dalı, Bursa
- Say, Y., 2006. Anadolu'nun İslamlaşması ve Tķrkleřmesi Sķrecinde Gazi-Eren-Evliyaların Rolķ Seyyid Battal Gazi ve Kķllyesi. Su yayınları
- Sķnmez, N., 1984. Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel ķzķmlerler, Doktora Tezi, İstanbıl Teknik Őniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitķsķ
- Sķnmez, N., Ő., 2010. Mimar Sinan Yapısı Menzil Kķllyelerinden; İzmıt Pertev Paşa Kķllyesi, Yķsek Lisans Tezi, Sakarya Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitķsķ, Sanat Tarihi Bķlķmķ
- Şahin, F., 2012. Eskişehir İlinin Kķltķr Turizmi Potansiyeli: Mevcut Durum ve Öneriler.Uzmanlık tezi, T.C. Kķltķr ve Turizm Bakanlıkı Eskişehir Kķltķr Varlıklarını Koruma Bķlge Kurulu Mķdķrlķđķķ, Eskişehir, Kasım
- Őancı, F, 2006. Hatay İlinde Tķrk Mimarisi I.,Doktora Tezi, Ankara Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitķsķ, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara
- Tuğlacı, P., 1958. Osmanlı Őehirleri, 129-131s
- Tanyeli, U., 1986. Anadolu-Tķrk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim sķreci (11-15. yķzyıl), Doktora Tezi, İstanbıl Teknik Őniversitesi, Fen Bilimleri Enstitķsķ, Mimarlık Bķlķmķ
- Tuncer, O. C., 2007. Anadolu Kervan Yolları, Vakıflar genel Mķdķrlķđķķ yayınları, Ankara
- Ulu, A., 2003. Eskişehir Kentinin Cumhuriyet Öncesi Mekansal Gelişimi (http://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/12_ulu.pdf - Erişim tarihi:01.03.2017) Usal, A., 2005. Edirne Camileri, Edirne Vergi Dairesi Başkanlıkı
- Yavaş, D., 2007. Orhan Gazi Kķllyesi (<http://www.tdvislamansiklopedisi.org/dia/pdf/c33/c330252.pdf>-Erişim Tarihi: 05.02.2017)
- Yenen, Z., 1988. Vakıf Kurumu - İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dķnemi Tķrk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İTŐ Fen Bilimleri Enstitķsķ, İstanbıl, s.190
- Yıldız, H. D., 1976. İslamiyet ve Tķrkler, İstanbıl, s.135

Yurdaydın, H. G., 1976. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk tarih kurumu basımevi, Ankara

Tez içerisinde kullanılmış olan 2016 yılına ait fotoğraflar Serap YILMAZ'ın arşivinden alınmıştır.

EKLER

- EK 1. Kurşunlu Külliyesi Cami (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 2. Kurşunlu Külliyesi Cami ve Medreseden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 3. Kurşunlu Külliyesi(Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 4. Kurşunlu Külliyesi Medresesi (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 5. Kurşunlu Külliyesi Medresesi İçerden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi) EK 6. Kurşunlu Külliyesi Kervansaray İçerden Görünümü (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 7. Kurşunlu Külliyesi Saat Kulesi (Aşevi) (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 8. Kurşunlu Külliyesi Medrese İçerden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi) EK 9. Kurşunlu Külliyesi Medrese İçerden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi) EK 10. Kurşunlu Külliyesi İçerden Görünüm (Semahane odası) (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 11. Kurşunlu Külliyesi Tabhane Ana Girişi (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 12. Kurşunlu Külliyesi Kervansaray İçerden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 13. Kurşunlu Külliyesi Sıbyan Mektebi (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 14. Kurşunlu Külliyesi Şadırvan (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 15. Kurşunlu Külliyesi Cami Girişi (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 16. Kurşunlu Külliyesi Tabhane İçerden Görünüm (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 17. Kurşunlu Külliyesi Medrese Ana Girişi (Odunpazarı Belediyesi arşivi)
EK 18. Kurşunlu Külliyesi Tabhane Ocak Nişleri (Odunpazarı Belediyesi arşivi) EK 19. Odunpazarı Semtinin Mahalle Haritası (Sönmez 1984)
EK 20. Odunpazarı Geleneksel Konutların Zemin Katlarındaki Giriş, Bahçe ve Sokak İlişkisine Göre Mekansal Dağılımı (Sönmez 1984)

EKLER

EK 1. Kurşunlu Külliyesi Cami

EK 2. Kurşunlu Külliyesi Cami ve Medreseden Görünüm

EK 3. Kurşunlu Külliyesi

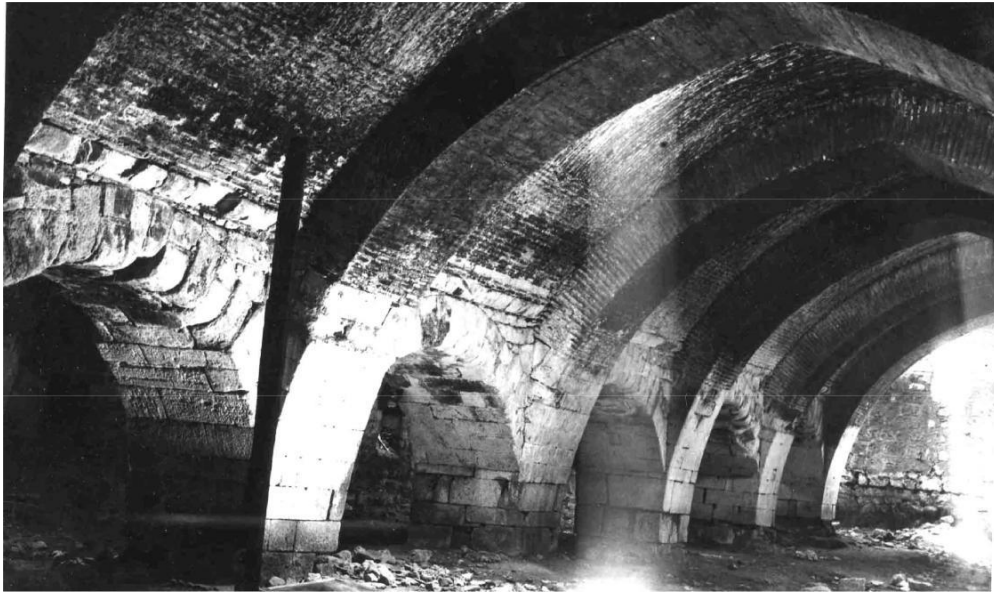
EK 4. Kurşunlu Külliyesi Medresesi

EK 5. Kurşunlu Külliyesi Medresesi İçerden Görünüm

EK 6. Kurşunlu Külliyesi Kervansaray İçerden Görünümü

EK 7. Kurşunlu Külliyesi Saat Kulesi (Aşevi)

EK 8. Kurşunlu Külliyesi Medrese (Hanikah) İçerden Görünüm

EK 9. Kurşunlu Külliyesi Medrese İçerden Görünüm

EK 10. Kurşunlu Külliyesi İçerden Görünüm (Semahane odası)

EK 11. Kurşunlu Külliyesi Tabhane Ana Girişi

EK 12. Kurşunlu Külliyesi Kervansaray İçerden Görünüm

EK 13. Kurşunlu Külliyesi Sıbyan Mektebi

EK 14. Kurşunlu Külliyesi Şadırvan

EK 15. Kurşunlu Külliyesi Cami Girişi

EK 16. Kurşunlu Külliyesi Tabhane İçerden Görünüm

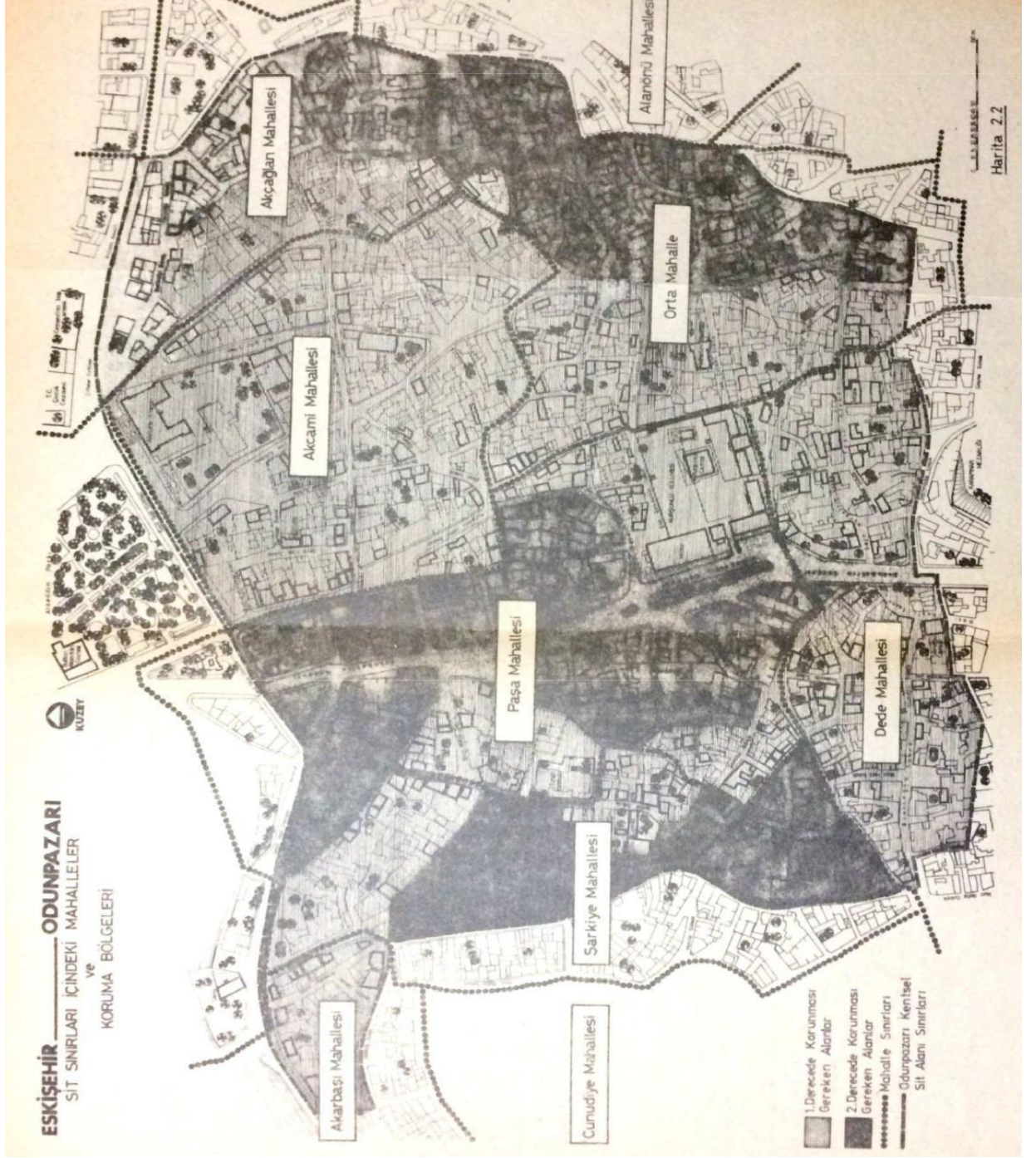
EK 17. Kurşunlu Külliyesi Medrese Ana Girişi

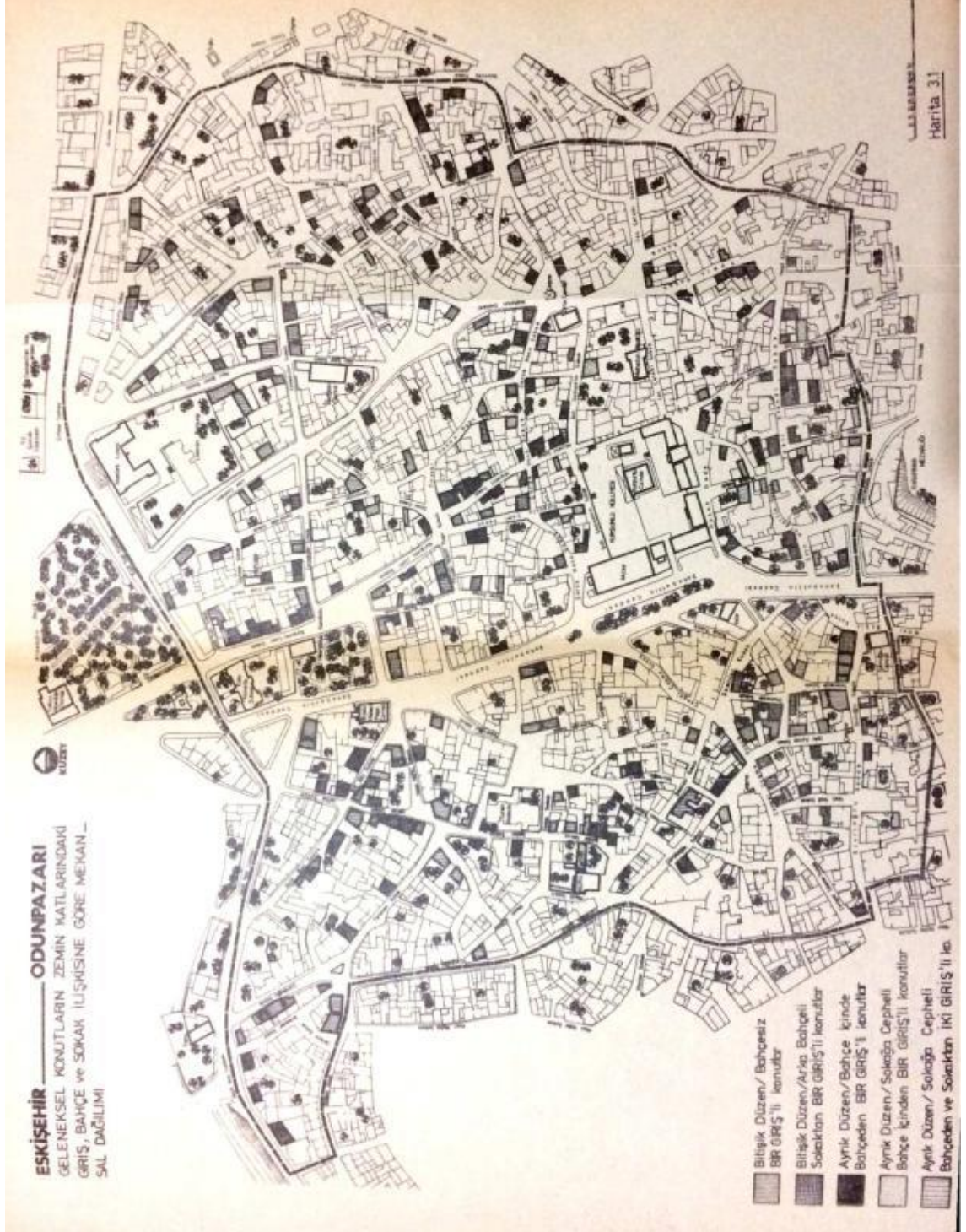
EK 18. Kurşunlu Külliyesi Tabhane Ocak Nişleri

EK 19. Odunpazarı Semtinin Mahalle Haritası

EK 20. Odunpazarı Geleneksel Konutların Zemin Katlarındaki Giriş, Bahçe ve Sokak İlişkisine Göre Mekansal Dağılımı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Serap Yılmaz

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul

19.09.1986 Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise: Yalova Anadolu Lisesi, Yalova 2000-2003

Lisans: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 2005-

2010 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon 2010-2011

Yüksek Lisans: Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi
2013-Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik ABD 2015-

Çalıştığı Kurum / Kurumlar ve Yıl: Eskişehir Neşe Erberk Anaokulu/Öğretmen 2011-12

İletişim: serapyilmaz1909@gmail.com

Yayınlar:

Yılmaz, S. Erer, S. 2016. "Ticaret ve Tababet Nokta-i Nazarından Suların ve Kaplıcaların Menfaati" Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme. Avrupa'da Spa Kültürü: Tıp Etiği Tıp Hukuku ve Tıp Tarihi Derneği Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, 28-30 Haziran, İstanbul

Yılmaz, S. Atıcı, E. 2016. Hekimin ve Hekimliğin Renklerle Değişimi. Avrupa'da SPA Kültürü: Tıp Etiği Tıp Hukuku ve Tıp Tarihi Derneği Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, 28-30 Haziran, İstanbul

